

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МІРОШНИЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ВІКТОРОВИЧ

УДК 351.823:334.012.74

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

051 «Економіка»
05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело О. В. Мірошніченко

Науковий керівник
ТКАЧУК Вадим Анатолійович,
доктор економічних наук,
професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Мірошниченко О. В. Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (05 «Соціальні та поведінкові науки»). Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023.

Дисертацію присвячено розробленню та обґрунтуванню теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо державного регулювання сільського розвитку в умовах завершення реформи децентралізації. Для досягнення цієї мети було досліджено і систематизовано нормативно-правові аспекти децентралізації, проведено оцінку й аналіз розвитку сільських територій в Україні та країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також визначено і запропоновано операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації.

На основі комплексного дослідження теоретичних і практичних засад щодо державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації в роботі було систематизовано й узагальнено основні підходи до визначення поняття «децентралізація», яке використовується в декількох сенсах, є багатозначним, має декілька дефініцій, що відображають його сутнісне наповнення. Виокремлено основні типи та форми децентралізації. Це дало змогу запропонувати ранжування типів децентралізації за рівнем розподілу влади.

Визначено, що українське законодавство загалом відповідає нормативним актам ЄС, що є підставою для звернення до норм Європейської хартії розвитку сільської місцевості та документа Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року».

Окрім того, потреба в переорієнтації певних напрямів розвитку, визначених у Стратегії Європа-2020, зумовила затвердження Європейською Комісією 29 червня 2011 року пріоритетів фінансової політики Європи на період

2014–2020 рр. У межах цих напрямів досліджено низку інструментів для досягнення економічної, соціальної і територіальної згуртованості в контексті європейської політики єднання як однієї із провідних політик ЄС, передбачених нормативно-правовими актами Спільноти. Керуючись Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншого, обґрунтовано, що сторони співпрацюватимуть задля сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема, через поступове зближення їхніх політик і законодавства.

На основі аналізу й узагальнення поглядів провідних науковців зроблено уточнення понять «державне регулювання», «державне регулювання економіки», «державне регулювання сільського розвитку» та запропоновано авторське визначення поняття «сільський розвиток», під яким розуміється комплексний процес покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій і їхніх мешканців, що базується на забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору економіки, підвищенні продуктивності праці та якості виробництва, сприянні розвитку інфраструктури, збереженні та відтворенні природних ресурсів і впровадженні інноваційних технологій в аграрному секторі.

У результаті вивчення базових проблем регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації встановлено, що таке регулювання є правом територіальної громади, а його основою постає класифікація сільських територій, які містять соціальні, економічні, виробничо-господарські, політичні, екологічні та природні елементи, що потребують безпосереднього контролю.

Завдяки проведеним дослідженням систематизовано проблеми розвитку за типом сільських регіонів, це дало змогу виявити виклики та можливості для кожного з типів таких регіонів. Проаналізовано підходи до визначення і класифікації сільських територій у країнах-членах ОЕСР, що дало змогу визначити стан формування та особливості використання зарубіжного досвіду регулювання процесів сільського розвитку.

У процесі дослідження статистичних даних розвитку сільських регіонів різних типів було доведено, що сільські регіони, розташовані поблизу міст, є більш динамічними, ніж сільські віддалені регіони, а також більш стійкими, здатними демонструвати економічні показники, подібні до міських регіонів, тобто модель розвитку сільського регіону залежить від його типу.

Окреслено напрями співпраці України й Організації економічного співробітництва та розвитку, головними серед яких є робота над законодавчим забезпеченням реформи децентралізації для досягнення його відповідності нормам ЄС і світового співтовариства; розширення можливостей подальшого залучення передових міжнародних практик і стабілізації реформ політики.

У результаті аналізу цілей і принципів сталого розвитку, що охоплюють захист довкілля, досягнення соціальної справедливості й уникнення расової та національної дискримінації задля поліпшення якості життя населення, було визначено перспективні напрями соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні.

Запропоновано вдосконалення Концепції розвитку сільських територій, що передбачає будівництво національної політики розвитку сільських територій на наукових засадах з одночасним врахуванням встановлених норм і вимог, що діють у більшості розвинутих країн світу. Акцентовано на важливості комплексного розвитку інфраструктури, модернізації та технологічного покращення аграрного сектору, створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств, залучення інвестицій, вирішення проблем освіти, соціальної підтримки населення, питань екології. Установлено також, що не менш важливим аспектом розвитку сільських територій є забезпечення соціальної справедливості та участі місцевого населення у процесі прийняття рішень.

Визначено операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, який охоплює ресурси, заходи, операційні підходи, стратегічні операційні пріоритети, що забезпечить прискорений розвиток сільських територій, створення ефективних ланцюгів доданої вартості

в сільському господарстві та загальну продовольчу безпеку. Відповідно до запропонованого операційного плану надано перелік очікуваних результатів його впровадження, що може забезпечити реформа децентралізації.

Ключові слова: державне регулювання, сільський розвиток, децентралізація, сільські території, соціально-економічний розвиток, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

ABSTRACT

Miroshnychenko O. V. State Regulation of Agricultural Development Amidst Decentralization. Manuscript-based qualifying scientific work.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 051 "Economics" (05 "Social and Behavioral Sciences"). National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2023.

This dissertation provides an in-depth exploration of the development and substantiation of theoretical and methodological provisions and practical recommendations for state regulation of agricultural development within the framework of ongoing decentralization reforms. A meticulous examination of the legal facets of decentralization has been conducted, complemented by an evaluative analysis of rural development trends in both Ukraine and OECD countries. The primary objective was to discern and propose a strategic action plan tailored for state regulation of rural development under the lens of decentralization.

The study offers a comprehensive review of the theoretical and practical underpinnings associated with state-led agricultural development in a decentralizing context. Central to the discourse is the delineation of the term 'decentralization' which, owing to its multifaceted nature, has been subject to diverse interpretations and is thus elucidated in various contexts. Drawing from this foundational understanding, the dissertation delineates the predominant types and forms of decentralization. Such an exploration culminated in the author's proposition of a hierarchical classification, ranking the types of decentralization based on the magnitude of power dispersal.

The comprehensive review established full compliance of national legislation with EU regulations, thereby facilitating reliance on the European Charter for Rural Development and the UN General Assembly's documents titled "Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development".

Furthermore, the necessity to reorient specific trajectories outlined in the Europe 2020 Strategy led to the European Commission's endorsement on June 29, 2011, of the European Financial Policy Priorities for the 2014-2020 period. Within this context, the research delves into various instruments aimed at achieving economic, social, and territorial cohesion, in line with the European Cohesion Policy, a cornerstone policy of the EU as defined by the Community's legal frameworks. The study also references the Association Agreement between Ukraine and the European Union and its Member States, arguing for cooperation in the development of agriculture and rural areas, particularly through the gradual alignment of policies and legal systems.

Incorporating insights from the comprehensive analysis and synthesis of perspectives from eminent scholars, the author provides nuanced understandings of several key concepts. These include "state regulation", "state regulation of economy", and "state regulation of rural development". Further advancing the discourse, the author introduces a novel definition for "rural development". It is conceptualized as a complex process of improving the quality of life and economic well-being of rural areas and their inhabitants, based on ensuring sustainable development of the agro-industrial complex, increasing productivity and quality of production, promoting the development of infrastructure, conservation and reproduction of natural resources, and the introduction of innovative technologies in the agricultural sector.

Following an in-depth exploration of the core challenges associated with regulating rural development amidst decentralization, it has been ascertained that such regulation primarily rests with the jurisdiction of the territorial community. The foundation for this regulation is anchored in a comprehensive classification of rural regions. This classification encompasses diverse facets, including social, economic, industrial, political, environmental, and natural elements. These dimensions are identified as critical and necessitate direct oversight.

In this research, problems pertaining to rural development were methodically organized based on the type of rural region, facilitating the identification of distinct challenges and opportunities inherent to each classification. The study also undertook approaches to definitions and categorizations of rural areas as prevalent in OECD nations. This examination enabled the assessment of the current state and nuances of leveraging international best practices in governing processes related to rural development.

Upon analyzing statistical data related to the development of various rural regions, the research underscores a noteworthy observation: rural regions proximate to urban centers exhibit greater dynamism compared to their more remote counterparts. These peri-urban rural regions not only showcase enhanced stability but also have the capacity to mirror urban regions in their economic performance metrics. Consequently, the model of rural development depends on the type of rural region.

The study delineates the primary domains of collaboration between Ukraine and the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). Foremost among these areas is the collaborative effort toward bolstering legislative backing for decentralization reform. The objective here is to align the reform with the established standards of both the European Union (EU) and the broader international community. Additionally, avenues for the increased assimilation of globally recognized best practices are explored, with a view to enhancing and stabilizing policy reforms.

An examination of the goals and principles of sustainable development, encompassing facets such as environmental conservation, social equity, and the eschewal of racial and national prejudice, has illuminated potential trajectories for the socio-economic advancement of rural locales in Ukraine. This analysis emphasizes the centrality of these principles in fostering a holistic enhancement in the populace's quality of life.

The author suggests refining the Rural Development Concept to establish a national rural development policy grounded in scientific research, which also aligns with the norms and requirements of most developed countries. Emphasis is on the multifaceted approach to development, which includes infrastructure development,

modernization of the agricultural sector, fostering conditions for small and medium-sized enterprises, attracting investments, addressing education, supporting the population socially, and handling environmental concerns. Ensuring social justice and involving the local population in the decision-making process are also crucial elements of rural development.

The author outlines an operational plan for state regulation of rural development within the framework of decentralization. This plan encompasses resources, measures, operational methodologies, and key strategic priorities aimed at bolstering rural growth, establishing robust agricultural value chains, and guaranteeing food security. Concurrent with this plan is a set of anticipated outcomes, which are deemed attainable through the successful execution of the decentralization reform.

Key words: government regulation, rural development, decentralization, rural areas, socio-economic development, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мірошніченко О. В. Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2020. № 13 (93). URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16002403107872.pdf>.

2. Ткачук В. А., **Мірошніченко О. В.** Методологічні основи державного регулювання. Агросвіт. 2021. № 5–6. С. 47–52. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3401&i=6>. (Здобувачем досліджено питання щодо основ державного регулювання).

3. Ткачук В. А., **Мірошніченко О. В.** Соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку. Агросвіт. 2022. № 19. С. 26–31. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/586/593>. (Здобувачем проаналізовано основні напрями, проблеми та перспективи співпраці України з ОЕСР).

4. Мірошніченко О. В. Аналіз викликів, тенденцій та можливостей для

сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку). Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. № 3. С. 280–284. URL: <http://ujae.org.ua/analiz-vyklykiv-tendentsij-ta-mozhlyvostej-dlya-silskogo-rozvytku-krayin-uchasnyts-oesr-organizatsiyi-ekonomichnogo-spivrobitnytstva-ta-rozvytku/>.

5. Мірошниченко О. В. Методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Академічні візії. Вип. 14. 2022. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/10>.

6. Мірошниченко О. В. Співпраця України та Організації економічного співробітництва та розвитку. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. № 4. С. 250–255. URL: <http://ujae.org.ua/spivpratsya-ukrayiny-ta-organizatsiyi-ekonomichnogo-spivrobitnytstva-ta-rozvytku/>.

Тези наукових доповідей

7. Мірошниченко О. В. Принципи та функції державного регулювання сільського розвитку в Україні. Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права: міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 16 вересня 2020 року: тези доповіді. Полтава, 2020. С. 28–29.

8. Мірошниченко О. В. Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації в Україні. Science and Society: IX International Scientific and Practical Conference, м. Копенгаген, Данія, 1–2 жовтня 2020 року: тези доповіді. Копенгаген, 2020. С. 54–59.

9. Мірошниченко О. В. Аналіз сучасного стану сільського розвитку в Україні та світі в умовах децентралізації. The World of Science and Innovation: III International Scientific and Practical Conference, м. Лондон, Великобританія, 14–16 жовтня 2020 року: тези доповіді. Лондон, 2020. С. 434–438.

10. Мірошниченко О. В. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. Modern Research in World Science: VII Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 2–4 жовтня 2022 року: тези доповіді. С. 1040–1047. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp->

[content/uploads/2022/10/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-2-4.10.22.pdf](#).

11. Reznik N. P., Dolynkyi S. V., **Miroshnychenko O. V.**, Alieksieiev I., Yarmoliuk A., Svitlyshyn I. Features of the Selection of Foreign Securities for Investment Activities. Digitalisation: Opportunities and Challenges for Business: International Conference on Business and Technology, 01 March 2023: theses of the report. Springer, Cham, 2023. Pp. 26–34. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26953-0_4. *(Здобувачем виокремлено основні типи і форми децентралізації та систематизовано проблеми сільського розвитку за типом регіонів).*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	22
1.1. Категоріально-понятійний апарат і нормативно-правові аспекти децентралізації.....	22
1.2. Методичні основи державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації.....	46
1.3. Основні засади соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації	63
Висновки до розділу 1	83
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ	87
2.1. Аналіз стану сільського розвитку України та підходи до визначення і класифікації сільських територій у країнах ОЕСР	87
2.2. Аналіз викликів, тенденцій та можливостей для сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР	117
2.3. Співпраця України та Організації економічного співробітництва та розвитку.....	133
Висновки до розділу 2	150
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	1533
3.1. Перспективні напрями соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні	1533
3.2. Пропозиції щодо вдосконалення Концепції розвитку сільських територій.....	170

3.3. Операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації.....	1844
Висновки до розділу 3	2033
ВИСНОВКИ	2077
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	2122
ДОДАТКИ.....	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВДВ	– валова додана вартість;
ГІС	– географічна інформаційна система;
ЄБРР	– Європейський банк реконструкції та розвитку;
ЄС	– Європейський Союз;
ІКТ	– інформаційно-комунікаційні технології;
ІР	– інтернет речей;
МСБ	– малий і середній бізнес;
МСОП	– Міжнародний союз охорони природи;
МКДР	– Міжнародна комісія з довкілля та розвитку;
НБУ	– Національний банк України;
ОЕСР	– Організації економічного співробітництва та розвитку;
ОТГ	– об'єднана територіальна громада;
ППП	– публічно-приватне партнерство;
ССП	– Спільна сільськогосподарська політика;
ФМТ	– функціональна міська територія;
TL3	– територіальний рівень 3;
TL2	– територіальний рівень 2;
ЮНЕП	– Програма ООН із довкілля.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Державне регулювання сільського розвитку класично є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та продовольчої безпеки країни і рівномірного розвитку сільських територій, спрямованого на поліпшення якості життя та економічного добробуту людей, які проживають у місцевості за межами міст або на неурбанізованих територіях. Утім, сучасна специфіка такого регулювання полягає у його змістовній трансформації, зумовленій активною децентралізацією державного управління в Україні, що завдяки орієнтованості на зміни в структурі та ролі органів місцевого самоврядування (зокрема в забезпеченні фінансової та бюджетної автономії місцевих громад, розвитку міжрегіональної співпраці та створенні сприятливих умов для підвищення ефективності роботи органів влади та місцевого самоврядування) забезпечує зростання ролі місцевих органів влади в регулюванні сільського розвитку. Умови децентралізації формують нову специфіку державного регулювання в окресленій площині, яка ґрунтується на:

1) заходах з постійної координації національних, регіональних і місцевих політик (без цього одні сільські території будуть розвиватися швидше за інші, що може призвести до нерівномірного розподілу доходів та інфраструктури);

2) заходах із безперервного моніторингу сталості екологічного середовища та здоров'я нації (органи місцевого самоврядування мають зважати на те, що застосування засобів захисту рослин, використання мінеральних добрив та інші чинники, пов'язані із сільським господарством, можуть негативно впливати на довкілля та здоров'я людей);

3) заходах із розподілу та використання бюджетних коштів шляхом встановлення місцевих податків і зборів, залучення інвестицій та фінансування із зовнішніх джерел тощо.

Серед науковців, які започаткували дослідження базових проблем регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, можна виділити напрацювання видатних зарубіжних вчених: Дж. Б'юкенена, Ж. Веделя, І. Канта, Дж. Кейнса, Л. Ліндберга, Е. Остром, В. Рікера, Дж. Роддена,

Дж. Роулза, П. Самуельсона, А. Сміта, Г. Седжвіка, Д. Трейсмана, а також вітчизняних науковців: М. Адамовича, К. Бліщука, А. Віремейчика, В. Гриньової, І. Грицяка, Л. Дідківської, М. Зволинської-Лигай, М. Малиновського, М. Маліка, Д. Миргородського, Г. Монастирського, Н. Нижник, О. Оболенського, О. Рубана, О. Титаренка, В. Ткачука та Л. Суса.

Враховуючи значну кількість наукових праць, присвячених окресленим проблемам, однак, виявлено, що теоретико-методологічне і методичне обґрунтування напрямів їх вирішення потребують додаткового вивчення, що й обумовило вибір теми дослідження, його мету, структуру та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Удосконалення системи соціально-трудових відносин у сільському господарстві» (номер державної реєстрації 0116U001709), у межах якої автором надано пропозиції щодо удосконалення Концепції розвитку сільських територій та запропоновано операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо ефективного державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації. Досягнення визначеної мети обумовило необхідність постановки та вирішення таких завдань:

- визначити основні напрями соціально-економічного розвитку сільських територій та охарактеризувати методичні засади державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації;

- узагальнити теоретичні підходи та визначити особливості й сутність категоріально-понятійного апарату сільського розвитку в умовах децентралізації, провести діагностику сучасного стану розвитку сільських територій з урахуванням нормативно-правових аспектів децентралізації і принципів, на яких вона ґрунтується;

- обґрунтувати необхідність і запропонувати проєкт операційного плану державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації;
- дати авторське визначення поняття «сільський розвиток», беручи до уваги узагальнену таксономію його походження;
- розробити на базі всебічного аналізу пропозиції щодо вдосконалення Концепції розвитку сільських територій;
- проаналізувати підходи, виявити виклики, тенденції сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР та можливості і перспективи їхньої адаптації в умовах України, використовуючи ідею масштабування загальної концепції сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання сільського розвитку в Україні в умовах децентралізації.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, організаційні та практичні засади державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації.

Методи дослідження. При проведенні дослідження як теоретичну і методологічну базу використано наукові розробки вітчизняних і закордонних вчених у галузі державного регулювання, сільських територій, децентралізації. Для збору інформації, одержання й обробки результатів дослідження було залучено систему методів і прийомів наукового дослідження, а саме: діалектичний метод, історичний та логічний підходи – для дослідження державного регулювання сільських територій як об'єкта управління. Для розкриття сутності та змісту категорій «державне регулювання», «сільський розвиток», «сільські території», «децентралізація» та інших дефініцій застосовувалися методи теоретичного узагальнення: аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування. Метод причинно-наслідкового зв'язку, абстрактно-логічний і метод групування використовувалися для дослідження зарубіжного досвіду в обраній тематиці; метод порівняння та економіко-математичного моделювання – для проведення аналізу співпраці України та Організації економічного співробітництва та розвитку; графічний –

для аналізу викликів, тенденцій і можливостей для сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР; метод SWOT-аналізу – для оцінки сильних і слабких сторін стану сільських територій та ін.

Інформаційну базу дослідження склали чинні нормативно-правові акти, офіційно опублікована статистична інформація Державної служби статистики України, Міністерства економіки, торгівлі і сільського господарства України, звітність сільськогосподарських підприємств, монографічні джерела та інші наукові розробки провідних вітчизняних, зарубіжних вчених і фахівців-практиків з питань державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, власні розрахунки автора, інтернет-ресурси.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у такому:

обґрунтовано необхідність і запропоновано операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, що на відміну від існуючих, містить ресурси, заходи, операційні підходи, стратегічні операційні пріоритети, а його виконання сприятиме прискореному розвитку сільських територій, створенню більш ефективних ланцюгів доданої вартості в сільському господарстві та зміцненню продовольчої безпеки;

удосконалено:

– визначення поняття «сільський розвиток» в авторській інтерпретації, де на відміну від існуючих, сільський розвиток розглядається як комплексний процес покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій і їхніх мешканців, який базується на засадах сталого розвитку агропромислового сектору, сприяє підвищенню продуктивності праці та якості виробленої продукції, а також розвитку інфраструктури, збереженню та відтворенню природних ресурсів і впровадженню інноваційних технологій в агросекторі. Унікальність авторського тлумачення забезпечується: а) комплексним підходом, а саме: визначення охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із розвитком сільських територій, як-от економіка, соціальні аспекти, екологія та природні ресурси, що дає змогу зрозуміти взаємозв'язки між різними аспектами розвитку сільських територій і забезпечити більш ефективне

управління цим процесом; б) фокусом на сталому розвитку, з урахуванням обмеженості природних ресурсів та екологічних наслідків, що сприятиме успішному розвитку сільських територій у довгостроковому періоді; в) універсальністю, оскільки визначення не обмежується конкретним регіоном чи країною і може використовуватися як у наукових дослідженнях, так і в практичній роботі з розвитку сільських територій у будь-якій частині світу;

– перелік ключових пріоритетів, які мають враховуватися для налагодження ефективного державного регулювання сільського розвитку, що на відміну від існуючих, містить удосконалення інституційно-правового забезпечення державного регулювання сільського розвитку; координацію державної аграрної політики; моніторинг усіх сфер сільського розвитку; формування стратегічних пріоритетів розвитку; організацію ефективного інформаційного забезпечення державного контролю за виконанням рішень щодо державного регулювання сільського розвитку в Україні. Це дасть змогу забезпечити параметри, як-от комплексність, відкритість, участь місцевого населення та орієнтація на місцеві ресурси;

набули подальшого розвитку:

– підходи до оцінювання сільського розвитку. На основі дослідження статистичних показників розвитку сільських регіонів різних типів доведено, що модель розвитку сільського регіону залежить від його типу, а саме: сільські регіони, розташовані поблизу міст і сільські віддалені регіони. Тому при плануванні заходів державного регулювання слід враховувати, що важливою відмінною рисою між успішними та неуспішними сільськими регіонами є їхня близькість до міських центрів;

– визначення напрямів співпраці України й Організації економічного співробітництва та розвитку, головними серед яких є робота над законодавчим забезпеченням реформи децентралізації для приведення його у відповідність із нормами ЄС і світового співтовариства; розширення можливостей подальшого залучення передових міжнародних практик та стабілізації реформ політики;

– концептуальні засади розвитку сільських територій, зокрема, в напрямі побудови національної політики розвитку сільських територій на наукових засадах з одночасним урахуванням норм і вимог, що діють у розвинутих країнах світу, а саме: комплексність розвитку інфраструктури, модернізація та покращення технологічного оснащення аграрного сектору, створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств, залучення інвестицій, вирішення проблем освіти, соціальної підтримки населення, екології, а також забезпечення соціальної справедливості та участі місцевого населення в процесі прийняття рішень.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо державного регулювання сільськогосподарського розвитку в умовах завершення реформи децентралізації. Підтвердженням наукової та практичної цінності отриманих результатів дослідження є:

– теоретичні положення та практичні результати дисертації введені у навчальний процес Національного університету біоресурсів і природокористування України та використовуються у процесі розроблення навчальних програм і викладання навчальної дисципліни «Економічне управління сільським розвитком» за спеціальністю 051 «Економіка» (довідка про впровадження № 158/1-2 від 30.10.2023 р.);

– науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення були використані в практичній діяльності при розробленні Комплексної програми «Конкурентоспроможна Київщина» на 2022–2024 роки, в частині Напрями діяльності та заходи Комплексної програми «Конкурентоспроможна Київщина» на 2022–2024 роки (довідка про впровадження № 700/24/01/2023 від 17.11.2023 р.);

– науково-практичні рекомендації щодо залучення сільського населення, професійних асоціацій у процесі прийняття рішень при формуванні

та реалізації політики сільського розвитку, зокрема на місцевому рівні, використовуються у практичній діяльності Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України та її членів (довідка про впровадження № 156/Д від 16.11.2023 р.);

– науково-практичні рекомендації щодо відмінностей у формуванні підходів до регулювання розвитку сільських регіонів різних типів, зокрема, за наближеністю до великих міст, за стійкістю економічних показників, за наявним потенціалом розвитку, використані Боярською територіальною громадою при формуванні програми соціально-економічного розвитку до 2025 року (довідка про впровадження № 02-10/7483 від 29.11.2023 р.);

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до розробки проєкту дієвого механізму державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, який охоплює ресурси, заходи, операційні підходи, стратегічні операційні пріоритети, що забезпечить прискорений розвиток сільських територій, створення ефективних ланцюгів доданої вартості у сільському господарстві та загальну продовольчу безпеку.

Апробація матеріалів дисертації. Основні науково-теоретичні та практичні результати дисертації доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права» (м. Полтава, 16 вересня 2020 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Science and Society» (м. Копенгаген, Данія, 1–2 жовтня 2020 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «The World of Science and Innovation» (м. Лондон, Великобританія, 14–16 жовтня 2020 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Research in World Science» (м. Львів, 2–4 жовтня 2022 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено в 11 наукових працях, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України та 5 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 238 сторінок. Дисертація містить 31 таблицю, 39 рисунків і 2 додатки. Список використаних джерел налічує 186 найменувань.

РОЗДІЛ 1**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО
РОЗВИТКУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ****1.1. Категоріально-понятійний апарат і нормативно-правові аспекти
децентралізації**

Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою [1]. Інтенсивність процесів у соціально-економічній і політичній сферах, трансформація соціальних відносин та світова глобалізація поступово змінюють роль державних інститутів і їхні функції.

Ефективність діяльності органів влади підвищується у тому разі, якщо вона підкріплюється активністю та ініціативністю громадян, які мешкають на відповідній території. Саме тому великого значення набуває підвищення соціальної активності громадян у вирішенні місцевих проблем, прийняття жителями громад відповідальності за життя у своєму місті чи селищі. Водночас розвиток свободи, демократії і громадянського суспільства в Україні та її економічне зростання вимагають, зокрема, вдосконалення системи публічного адміністрування.

Децентралізація є перерозподілом повноважень між державними відомствами, що веде до змін у відносинах між громадянами та владою.

Проблема децентралізації особливо гостро постала у кризовий період розвитку України, оскільки цей процес є однією з основних умов незалежності й ефективної діяльності органів місцевого самоврядування.

На зміну традиційному підходу до реалізації регіональної політики на засадах тотального контролю держави за процесами регіонального розвитку приходить нова регіональна політика, спрямована на активізацію насамперед внутрішнього потенціалу регіонів. Отже, децентралізація влади лежить в основі регіонального розвитку.

Хоча саме питання децентралізації не є новим для політичного життя України, але останнім часом стало досить важливим. Отже, з'ясуємо природу поняття децентралізації.

В історичному аспекті розвиток децентралізації набув важливості в ХІХ – на початку ХХ ст. Вважається, що поштовхом до розвитку поняття «децентралізація» стали дослідження в галузі економічної теорії.

Вперше в Україні термін «децентралізація» згадується в Конституції Української Народної Республіки від 28 квітня 1918 року. У ній зазначалося: «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, дотримуючись принципу децентралізації».

До початку реформи децентралізації регіональний і місцевий рівні управління в Україні були такими ж, як система адміністративно-територіального устрою України 30-х років ХХ ст. Саме тому значна частина територіальних одиниць, зокрема села, селища, міста районного значення були позбавлені необхідних фінансових та економічних ресурсів, що перерозподілялися з центру [2].

В Україні за роки її незалежності закладено конституційні засади місцевого самоврядування – ратифіковано Європейську Хартію місцевого самоврядування, прийнято низку базових нормативно-правових актів, що певним чином створюють системно універсальні, нормативно-правові, організаційно-економічні, когнітивно-інформаційні та фінансові основи для впровадження в практику та вдосконалення його діяльності [3]. Концепцію місцевого самоврядування виписано в Хартії досить чітко, адже йдеться про широке залучення громадян до управління територіями власного проживання, самостійного вирішення питань місцевого значення на користь територіальної громади [4]. Проте з моменту прийняття Конституції України та базових для місцевого самоврядування нормативно-правових актів у площині децентралізації зберігаються суттєві диспропорції й архаїзми застарілої системи розбудови адміністративно-територіального устрою [5].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «децентралізація» визначено як систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління [6]. Тобто ця система управління полягає в перерозподілі владних повноважень.

Децентралізація – це процес перерозподілу функцій, повноважень і персоналу центральної влади. Децентралізація включає як адміністративні, так і політичні аспекти. Цей процес сьогодні має назву «нове державне управління».

Малиновський М. В. визначає децентралізацію як процес передачі частини функцій і повноважень вищими рівнями управління нижчим (від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування); у широкому розумінні – ослаблення або скасування централізації [7]. Учений підходить до цього питання від протилежного, адже децентралізація – це більші можливості для місцевої влади. Зазначене є прямою протилежністю того стану, що був за радянських часів.

Грицяк І. А. розглядає децентралізацію з позиції державного управління та зміцнення позиції адміністративно-територіальних одиниць і органів місцевого самоврядування так: діяльність незалежного місцевого самоврядування внаслідок передачі їм повноважень держави, це процес розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру; процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів і організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [8].

Як бачимо, для дослідження питання децентралізації використовуються різні підходи. Диспергування функцій і повноважень органів державної влади здійснюється для того, щоб максимально задовольнити потреби жителів певної території. Наприклад, Н. Нижник зазначає, що цей процес є особливим способом відтворення централізації та проявом її протилежної сторони. Органи загальної

влади нижчих щаблів управління отримують можливість самостійно й остаточно приймати рішення, що належать до їхньої компетенції. А сама децентралізація характерна для сфери державного управління, і це явище, зумовлене об'єктивними й суб'єктивними чинниками, це певна протилежна сторона централізації, своєрідний засіб її відображення [9].

Вивчаючи питання децентралізації, автори навчального посібника «Державне управління і менеджмент» визначають децентралізацію як самостійність у підходах до управління з урахуванням багатоманітності місцевих особливостей за умови збереження єдності в основному, у суттєвому [10]. Водночас Оболенський О. Ю. тлумачить поняття «децентралізація» як передавання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів [11]. Зазначені науковці трактують свою позицію із погляду органів місцевого самоврядування – розширення їхніх повноважень з метою ефективного та своєчасного управління на місцях.

На нашу думку, децентралізація – це передача певних владних повноважень і відповідальності органам місцевого самоврядування, яких наділяють необхідними повноваженнями та ресурсами.

Розглянемо основні підходи до визначення поняття «децентралізація» зарубіжними й українськими науковцями, що представлені на рис. 1.1.

Є багато способів визначення поняття «децентралізація», зокрема, такі:

- незалежність методів управління;
- передача деяких функцій державного управління від центрального до місцевого;
- передача деяких функцій і повноважень від уряду вищого рівня до уряду нижчого рівня, послаблення або усунення централізації.

Рис. 1.1. Підходи до визначення поняття «децентралізація»*

Примітка. *Узагальнено автором на основі проведених досліджень

У державному управлінні поняття «децентралізація» вживається у двох значеннях – у широкому та вузькому. Найперше децентралізація розглядається, в широкому сенсі, як процес розподілу влади, коли частина функцій передається з центру до периферії, у вузькому – як система певних взаємовідносин між державою та адміністративно-територіальними одиницями [12].

Децентралізація є важливим елементом демократичних реформ, оскільки сприяє прозорості в діяльності влади. Традиційний підхід до децентралізації, що полягає у формуванні самостійних одиниць, які є носіями місцевого самоврядування (громадами), не є доцільним і потребує нових підходів. Сучасне суспільство вимагає забезпечення балансу між загальнодержавними та територіальними інтересами за допомогою кооперації та координації цих інтересів на різних рівнях виконавчої влади. Важливо розпізнавати різні типи децентралізації, позаяк вони мають відмінні специфічні характеристики, політичне значення та впливають на досягнення успіху. У 1980 році було досить поширене твердження, що децентралізація має типи, кожний із яких включає до свого складу відмінні форми [13].

Отже, згідно з вищезазначеним, виокремлено три типи децентралізації: політичну, адміністративну і фінансову (рис. 1.2), а також три основні форми (як зазначають деякі науковці) децентралізації – деконцентрацію, деволюцію і делегування.

Політична децентралізація означає передачу владних повноважень від центральної влади на нижчий рівень управління, а також розроблення та впровадження політики за участі зацікавлених сторін. Цей процес здійснюється за допомогою деволюції [14].

Фінансова децентралізація полягає у передачі фінансових ресурсів і повноважень із формування дохідної частини бюджету на місцевий рівень влади та приватні підприємства. Це означає, що місцеві органи влади одержують фінансові засоби та повноваження на збір місцевих податків, а

також можуть визначати видатки місцевих бюджетів для забезпечення виконання власних функцій [15].

Рис. 1.2. Типи децентралізації*

Примітка. *Узагальнено автором на основі проведених досліджень

Підсумовуючи первинні джерела, можна виділити п'ять форм фінансово-бюджетної децентралізації:

- ✓ самофінансування або компенсація збитків виробництва через оплату користувачами послуг;
- ✓ часткове фінансування або виробництво, за допомогою яких користувачі беруть участь у наданні послуг і розвитку інфраструктури через фінансові внески або внесок робочої сили;
- ✓ розширення місцевих доходів (наприклад, податок на нерухомість, продаж або непрямі платежі);
- ✓ трансфери, що переміщують загальні доходи від податків, надані центральним урядом місцевим органам влади для загального або специфічного використання;

✓ надання дозволу на муніципальні запозичення або мобілізацію грошових фондів місцевих органів влади через гарантування займу або кредитування.

Адміністративна децентралізація передбачає передачу владних повноважень, ресурсів і повноважень для надання державних послуг із визначених сфер від центрального до нижчих рівнів влади, галузевих управлінь підвідомчих центральним органам влади й агенціям. Її метою є забезпечення ефективного процесу розроблення та прийняття рішень на місцевому рівні й поліпшення надання державних послуг у визначених сферах [16].

Вирізняють чотири форми адміністративної децентралізації, що представлені на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Основні форми адміністративної децентралізації*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Центральна влада визнає, що місцеві органи мають досить широкі повноваження, але може в будь-який час змінити або скасувати їхні рішення як такі, що суперечать законності, так і з огляду на їхню доцільність.

Децентралізація означає передачу повноважень щодо прийняття рішень.

Повноваження щодо прийняття рішень передаються не лише представникам центральної влади, а й тим, хто їх ухвалює, які не є ієрархічно підпорядкованими центральному уряду і які, як правило, обираються зацікавленими громадянами.

Спільним між децентралізацією та передачею повноважень є те, що повноваження приймати важливі рішення переходять від центрального уряду й передаються на місцевий рівень. Однак політичні та практичні наслідки є досить різними. Децентралізація є лише методом управління і сама собою не дорівнює розвитку. Децентралізація не є ознакою розвитку демократії, тому що вона перекладає все управління на місцеві органи влади, і водночас місцева адміністрація контролюється центральним урядом або його представниками. Децентралізація має певні демократичні переваги, оскільки передбачає передачу управління максимальною кількістю функціональних напрямів до рук тих, кого це безпосередньо стосується, або їхнім представникам [17].

Жорж Ведель (1910–2002 рр.) – відомий французький вчений-правознавець і громадський діяч, спеціаліст із конституційного й адміністративного права, довгий час досліджував питання децентралізації. На його думку, децентралізація полягає у переданні владних повноважень не державним службовцям і органам, що представляють центральну владу, а іншим органам, які не перебувають в ієрархічному підпорядкуванні центру, переважно обраним населенням [18].

В одній із найбільш провокаційних книг, присвячених процесу політичної децентралізації, її автор професор Каліфорнійського університету Даніель Трейсман зазначає: «Ми не знаємо та й не можемо знати, чи стане політична децентралізація основою для підвищення або зниження ефективності, відповідальності й інших цінностей. Але це не означає, що ми маємо уникати

подальшої децентралізації. Коли нічого не робити – абсолютно небезпечно чи неефективно, є сенс зробити стрибок» [19].

Така ж думка є панівною в одному із головних програмних документів прихильників децентралізації – Доповіді про світовий розвиток 1999–2000 років «Входячи у XXI століття».

Децентралізація – це не добре і не погано. Часто це останній засіб, нав'язаний політичною реальністю. Питання полягає в тому, чи успішна вона, чи ні. Успішна децентралізація сприяє ефективності державного сектору (public sector), нівелюючи потенційно небезпечні політичні конфлікти. Неуспішна децентралізація загрожує економічній і політичній стабільності та підриває реалізацію державних функцій.

Розвиток децентралізації, про який у своєму дослідженні пише Деніел Трейсман, можна розглядати як стрибок вниз, оскільки це означає передачу значних повноважень нижчим рівням влади. Неоднозначність цього процесу, явно чи приховано, наголошується багатьма науковцями в їхніх наукових працях. Погляди прихильників і противників децентралізації схожі на віру, а наука, як переконливо показує у своїй праці Д. Трейсман, знаходить докази і для тих, і для інших [19].

Водночас децентралізація є одним із домінуючих політичних процесів, що відбуваються у галузі державного управління та державного регулювання. Незважаючи на всі застереження, усе більша кількість розвинених країн світу та країн, що розвиваються, хочуть приєднатися і приєднуються до цього процесу, їх підштовхують символічні й матеріальні стимули з боку таких значущих «акторів», як Світовий банк та Європейський Союз.

Однак спостереження за політичною практикою показує, що цей термін охоплює різні аспекти взаємовідносин між рівнями влади. В одному випадку субнаціональні уряди реалізують заходи, розроблені загальнонаціональним центром, фінансами, що передаються до регіональних бюджетів через систему фінансових трансфертів. В іншому випадку регіональні уряди самостійно

розробляють той чи інший курс, а потім реалізують його за рахунок власних джерел доходів.

У деяких країнах дедалі більший обсяг повноважень передається до рівня регіонів, що раніше були необхідні лише для контролю над муніципалітетами, до того ж глава регіонального уряду також призначається центром. В інших країнах вибори на субнаціональному рівні за своєю значущістю змагаються із загальнонаціональним електоральним процесом, тоді як регіональні лідери заявляють про централізацію країни і значне звуження сфери власної компетенції. Нині постають питання: яку ж із цих держав можна назвати децентралізованою та які процеси визначає термін «децентралізація»? Сучасні держави активно децентралізують керування країною та мають справу з певними перешкодами, що трапляються на їхньому шляху.

Загалом варто розглянути початковий і досить «абстрактний» аспект основних ідей, що висуваються у межах теорії децентралізації, і політичної практики цих ідей.

У своєму дослідженні «Архітектура правління», переосмислюючи політичну децентралізацію, Д. Трейсман зазначає, що «політична система переважно децентралізована там, де місцеві офіційні особи обираються на місцях і мають право приймати остаточні рішення щодо важливих політичних питань» [19]. У цьому висловлюванні мало визначеності, але є чітка вказівка на те, що децентралізація, як і будь-який процес, має пройти через усі етапи, що ведуть до певної кінцевої мети.

Важко уявити державний апарат, що функціонує з урахуванням абсолютної централізації, без передачі повноважень на нижчий рівень. Такий варіант може бути реалізований тільки в невеликих державах (за площею та чисельністю населення). Отже, децентралізація у цьому контексті є стандартною характеристикою сучасного державного апарату.

Особливості поняття децентралізації, за Д. Трейсманом, і всі причетні процеси, що відбуваються у різних країнах, розглянемо нижче.

Трејсман Д. виділяє три основні типи децентралізації: адміністративну, політичну та податкову.

Під адміністративною децентралізацією розуміється реалізація хоча б одного політичного курсу агентами субнаціонального рівня, що призначені центральним урядом та йому підпорядкованими. Саме такий тип децентралізації притаманний майже всім сучасним державам із великою територією та високою чисельністю населення.

Найскладнішою є політична децентралізація. Трејсман Д. виділяє чотири підтипи такої системи. Перший стосується можливості субнаціональних урядів приймати остаточні рішення, але принаймні у межах одного політичного курсу (такий варіант дістав назву «децентралізація процесу прийняття рішень»).

Другий підтип передбачає обрання субнаціональних урядовців місцевими резидентами, незалежно від нижчого рівня («децентралізація процесу призначення»).

Об'єднання цих двох підтипів створює третій – «федеративна держава». Підтримуючи ідеї Вільяма Райкера (американського політолога, який застосував теорію ігор і математику в політології), Трејсман зазначає, що класичне розуміння федерації можна було б обмежити виключно децентралізацією процесу ухвалення рішень, проте все більше дослідників заявляють про необхідність політичної автономії субнаціонального уряду, що утворюється, між іншим, внаслідок перепідпорядкування офіційних осіб від загальнонаціонального уряду регіональному [19, 20].

Четвертий підтип – «конституційна децентралізація» – свідчить про право субнаціональних урядів чи його представників брати участь у процесі ухвалення загальнонаціональних рішень. Тобто цей підтип також можна віднести до характеристик федеративної держави.

Третій тип, запропонований Д. Трејсманом, – це «податкова децентралізація». Означає передачу на нижчий рівень повноважень щодо прийняття рішень із питань перерозподілу податків і витрат і навіть володіння

субнаціональним рівнем значною часткою загальних державних доходів чи витрат [21].

Як ще одну типологію децентралізації можна навести класифікацію, яку вже було розглянуто вище у нашому дослідженні, про те, що є три форми децентралізації: деконцентрація (перерозподіл повноважень між різними рівнями центральної адміністрації), делегування (передача повноважень напівавтономним органам) та деволюція (форма децентралізації врегульована законом на передання повноважень із центрального уряду суверенної держави до уряду на субнаціональному рівні, наприклад, на обласному, місцевому чи державному).

Загалом, якщо розглядати децентралізацію як процес, описані вище типи можна ранжувати за рівнем децентралізації системи державного управління. Причому кожен наступний тип є децентралізацією вищого порядку, якої потребує все менша кількість країн.

Очевидно, що мінімальний рівень розподілу влади передбачає адміністративну децентралізацію (перший етап). Практично кожен національний уряд прагне передати реалізацію частини своїх повноважень на рівні нижче, водночас підтримуючи контроль принаймні над регіональним урядом.

Другий етап – наділення регіональних органів влади правом приймати не лише ситуативні, а і принципові рішення щодо тих політичних курсів, що реалізуються на субнаціональному рівні. За такої умови центру вигідніше залишити за собою контроль, наприклад, над керівником регіону, самостійно призначаючи його та маючи змогу зняти з посади.

Третій етап – надання регіональним органам влади політичної автономії, тобто обрання субнаціональних керівників місцевими жителями. Можливим поясненням такого кроку (крім вирішення політичного конфлікту, про що докладно йдеться нижче) є бажання центральної влади передати на регіональний рівень не тільки повноваження, а й відповідальність за прийняття ними рішень на місцях, тим самим підтверджуючи свій статус як актора, що відповідає не за

стан каналізації або регіональних доріг, а вирішення питань загальнодержавного значення.

Зі свого боку, ставши представниками регіональної спільноти, керівники регіонів мають повне право вимагати своєї участі (або участі своїх представників) у прийнятті загальнонаціональних рішень – це четвертий етап децентралізації.

Нарешті, на п'ятому етапі регіони отримують фінансову автономію – тобто джерела власних доходів і можливість витратити отримані кошти на власний розсуд.

Науковці, що досліджують питання децентралізації, часто запитують себе, навіщо потрібна децентралізація. Теорема про децентралізацію свідчить про таке: «Якщо величина витрат не змінюється під впливом децентралізації, децентралізоване рішення щодо постачання суспільного блага буде або ефективніше централізованого, або аналогічним йому з погляду ефективності» [22].

Є дві групи причин, що спонукають до децентралізації. Перша пов'язана з необхідністю підвищення ефективності управління, а друга – із забезпеченням політичної стабільності. Важливо зазначити, що перехід до децентралізації не обов'язково відбувається внаслідок економічного колапсу або громадянської війни. Розвиток «хорошого управління» (good governance) розглядає децентралізацію не як реактивний захід, а як важливий принцип ефективного управління. Мабуть, саме це є важливим стимулом для розвитку децентралізації у сучасному світі.

Розглянемо ефект управління. Бажання підвищити економічну ефективність спонукало до децентралізації безліч розвинених країн світу. Так, наприкінці 1980-х років відбулася деконцентрація повноважень у Великій Британії: у всіх графствах були створені виконавчі агентства, що відповідали за реалізацію політичних курсів на субнаціональному рівні. У 1998 році в країні пройшла повномасштабна дееволюція, що ознаменувалася виборами парламентів Шотландії й Уельсу з передачею їм права прийняття рішень із

питань, що не стосуються загальнонаціональних інтересів. Повномасштабне делегування повноважень відбулося і у Франції. Маючи величезну кількість муніципалітетів, об'єднаних у департаменти, Франція протягом довгого часу залишалася однією із централізованих країн Європи. Однак у 1982 році, визнавши неефективність роботи державного апарату, уряд зробив спробу політичного підсилення департаментів за допомогою делегування їм додаткових повноважень. Друга хвиля децентралізації пройшла у 2003 році, коли було здійснено розподіл повноважень між центральною владою, регіонами, департаментами та муніципалітетами.

Проаналізуємо, з чим пов'язані подібні процеси й очікування центральної влади під час передачі повноважень на нижчий рівень.

Близькість до громадян веде до компетентності, а переобрання – до підзвітності. Звісно, про стан справ у тому чи іншому регіоні місцеві керівники знають більше, ніж загальнонаціональний уряд. На цьому рівні легше забезпечувати контроль над реалізацією того чи іншого політичного курсу, саме тому в усіх більш-менш значних за територією та чисельністю населення державах відбувається деконцентрація та делегування повноважень. Якщо обсяг переданих повноважень є значним, а децентралізація здебільшого стосується процесу прийняття рішень, необхідно посилювати контроль над регіональними керівниками й ділитися відповідальністю. Саме в цей момент і виникає необхідність прямого обрання губернаторів населенням.

Децентралізація породжує змагання серед субнаціональних урядів за задоволення потреб громадян. Ця теза відкидає нас до широко відомої в економіці «гіпотези Тибу», згідно з якою підприємства та громадяни роблять вибір між різними регіонами з огляду на своє уявлення про те, який із них забезпечує найбільш прийнятні умови для життя в обмін на сплату мешканцями податків. Зі свого боку регіональна влада зацікавлена в переселенні до них мешканців, які сплачують податки та є працездатними. Отже, наявність у них своїх зобов'язань щодо надання низки суспільних благ веде до більш інтенсивного регіонального розвитку [22].

Конкуренція, крім того, веде до більш ефективного виконання державних функцій. Так, наприклад, незважаючи на те, що загалом децентралізація сприяє збільшенню державного апарату та бюджетних видатків, у деяких випадках, коли домінує регіональне оподаткування, а не перерозподіл у межах трансфертної системи, розмір державного апарату зменшується [23]. Низка досліджень показує, що в децентралізованій системі регіональна влада більш ефективна в боротьбі з бідністю, оскільки краще оцінює масштаби наявної проблеми та розподіляє допомогу адресно [24].

Децентралізація позитивно впливає на стан макроекономічних показників, як-от дефіцит, інфляція й економічне зростання. Експерти пов'язують такий вплив із діями субнаціональних представників у процесі прийняття загальнонаціональних рішень. Працюючи як «вето-актори», регіони перешкоджають прийняттю ризикових і необдуманих рішень, що веде до більш продуманої економічної та фінансової політики.

Звичайно ж, вище перераховано не всі очікувані економічні наслідки децентралізації. Проте проблема полягає у тому, що жоден дослідник не гарантує отримання подібних результатів, але кожен вказує на необхідність спеціальних умов, що можуть сприяти успішності впровадження нових інститутів.

Децентралізація сприяє політичній стабільності, оскільки дає змогу включити «опозиційні групи» в процес переговорів і торгівлі. Очевидно, що у цьому випадку йдеться про держави, в яких є конфлікт між територіальними групами, що описується терміном «багатоскладове суспільство». Багатоскладовим суспільством дослідник А. Лейпхарт називає таке суспільство, де лінії політичного протистояння частково або повністю, збігаються з лініями соціального поділу суспільства [25].

Отже, якщо підсумувати вищезазначену інформацію, можна стверджувати, що децентралізація є дуже важливим, хоча і неоднозначним, процесом. Охоплюючи всю політичну систему і змінюючи політичну реальність, передача повноважень повільно запускає механізм підвищення ефективності державного апарату чи вирішення внутрішньополітичних конфліктів. Результати такої

діяльності, зрештою, залежать від професіоналізму інституційних експертів, які змушені не лише вводити інститути децентралізації, а й регулювати їх залежно від забезпеченості необхідними умовами.

В Україні процес децентралізації було розпочато у 2014 році, разом із прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [26], законів України «Про співробітництво територіальних громад» [27], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [28] тощо.

Сус Л. визначає два масштабних напрями у межах цього процесу: бюджетна й управлінська децентралізація. Успіх першого напрямку полягав у заснуванні нової бюджетної політики для місцевої громади, яка взявши додаткові фінансові ресурси мала їх спрямувати на розвиток інфраструктури – освітлення, водопостачання, водовідведення, ремонт і будівництво нових доріг тощо. Інший же напрям є показником ефективності та сталості процесів децентралізації в Україні, що проводилися на принципах доцільності, справедливості й відповідальності [29].

Практична реалізація першого кроку в процесі децентралізації розпочалась у 2015 році, коли на виконання Плану заходів щодо реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні вступили в законну силу зміни до Бюджетного та Податкового кодексів, що передбачали стимулювання об'єднання територіальних громад і підвищення їхньої спроможності через перехід на прямі міжбюджетні відносини бюджетів об'єднаних територіальних громад із державним бюджетом [30].

На початку 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що регулює взаємовідносини, які виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також було затверджено Методику формування спроможних територіальних громад [31].

Цей процес дав змогу сформулювати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року [32] значно

ефективніший інститут місцевого самоврядування на базовому рівні через об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ).

Адже в країнах ЄС значна увага приділяється, зокрема, функціонуванню місцевого самоврядування на принципах, проголошених Європейською хартією місцевого самоврядування, що зобов'язує своїх учасників застосовувати основні правові норми, які гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність місцевих влад. Вона демонструє на європейському рівні політичну волю зробити життєздатними на всіх рівнях територіального управління принципи, які Рада Європи захищає з моменту свого створення, вважаючи своїм завданням підтримання демократичної свідомості в Європі й захист прав людини в найширшому розумінні [32].

Водночас із сутнісним переосмислення призначення влади постають виклики сучасності, що неможливо ігнорувати: агресія росії в Криму та на сході України, економічна криза, спричинена світовою пандемією Covid-19, корупція та соціальна несправедливість тощо. Саме тому особливої уваги заслуговує забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема публічне забезпечення прав та інтересів осіб об'єднаними територіальними громадами в Україні.

Для того щоб реалізувати другий крок децентралізації, Кабінетом Міністрів України було затверджено План заходів із реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки, який створював законодавчі й інші організаційно-правові засади для забезпечення проведення місцевих виборів у 2020 році на новій територіальній основі, а також забезпечення підвищення ефективності формування територіальної організації виконавчої влади [33].

Проведення цих виборів було заключним етапом об'єднання територіальних громад і набуття повноважень новими органами місцевого самоврядування.

Кабінет Міністрів України відніс реформу децентралізації до своїх пріоритетних завдань, щоб сприяти розвитку місцевого самоврядування й економічному зростанню країни.

У червні 2020 року уряд затвердив новий базовий адміністративно-територіальний устрій, що включає 1469 територіальних громад, охопивши всю територію України.

Відомо, що місцеве самоврядування може реалізовуватися через дві форми демократії – пряму та представницьку. Пряма (безпосередня) демократія передбачає безпосередню участь громадян у вирішенні державних чи місцевих справ: збори громадян чи референдум. Під представницькою демократією розуміють, зокрема, формування органів самоврядування на місцях через об'єднання громадян України в ОТГ як головний суб'єкт місцевого самоврядування. У такий спосіб місцеві жителі реалізують свої законні права й інтереси, визначені законодавством України.

Стаття 25 Міжнародного пакту ООН про громадянські й політичні права, який було ратифіковано ще в радянські часи, стверджує, що кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої у статті 2, і без необґрунтованих обмежень право й можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати й бути обраним на справжніх періодичних виборах, що проводяться на основі загального й рівного виборчого права у процесі таємного голосування та забезпечують свободу волевиявлення виборців; в) допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [34].

Відповідно до Рекомендацій Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» від 6 грудня 2001 року [35] право громадян висловлювати свою думку про найважливіші рішення може бути найкраще реалізовано на місцевому рівні, тобто на рівні ОТГ.

Право мешканців міст брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього власного розвитку і розвитку міст, де вони проживають, закріплено на

міжнародному та національному рівнях. Зокрема, Віденська декларація ООН «Декларація про право на розвиток» визнає, що людина є основним суб'єктом процесу розвитку і має бути активним учасником і вигодонабувачем права на розвиток [36].

У Європейській декларації прав міст, затвердженій Постійною конференцією місцевих і регіональних органів влади Європи (CLRAE) Ради Європи 1992 р., декларується, що мешканці європейських міст, усвідомлюючи свою відповідальність за стан міст, виявляють солідарність і беруть на себе зобов'язання домагатися забезпечення всім мешканцям міст рівних прав на правову безпеку, екологічну безпеку, можливість знайти роботу й цим забезпечити свою особисту фінансову самостійність, житло, безпечний рух транспорту, охорону здоров'я, спорт і дозвілля, можливість займатися різноманітними культурними і творчими видами діяльності, мирне співіснування різноманітних культурних, етнічних і релігійних громад, якісну архітектуру, спокійне життя, власне політичне життя, економічний розвиток, гармонійний розвиток (коли місцева влада прагне досягти рівноваги між економічним розвитком і охороною довкілля), широкий асортимент товарів і послуг, раціональне використання природних ресурсів, співробітництво між містами, фінансову забезпеченість, рівноправність усіх мешканців незалежно від статі, віку, релігії, матеріального й політичного становища, фізичних або психічних недоліків [37].

Відповідно до частини другої статті 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [38].

Здебільшого проблемні ситуації, що мають вплив на життя і діяльність жителів сіл, міст і ОТГ, стосуються питань, які частково чи повністю належать до компетенцій місцевого самоврядування. Саме тому місцевому самоврядуванню присвячено в Конституції України весь XI розділ (статті 140–146). Квінтесенцією цього розділу є закріплення за територіальною громадою

права на місцеве самоврядування, яке вона може реалізувати безпосередньо або через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи [38].

Місцеве самоврядування – це система організації влади на місцевому рівні, за якої місцеві громади набувають реальної можливості в різний спосіб самостійно й незалежно від держави розв’язувати проблеми, що стосуються організації їхньої життєдіяльності. Основою місцевого самоврядування є територіальна громада, його первинний суб’єкт, тобто населення, яке, унаслідок природного розселення, мешкає на певній території і має право забезпечувати свої інтереси на місцевому рівні [39].

Конституційне право громадян на звернення закріплено Законом України «Про звернення громадян» [40]. Зазначеним Законом визначено форми звернень і вимоги до них, а також порядок реагування на звернення органів державної влади й місцевого самоврядування. Окрім безпосередніх форм, громадяни можуть брати участь у місцевому самоврядуванні через обраних ними депутатів.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 333-р від 01.04.2014 р. та спрямована на ефективну реформу місцевого самоврядування. Реалізація цієї концепції передбачає посилення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, здатних вирішувати питання місцевого значення [41].

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення поняття спроможності: «спроможність – це: 1) здатність до здійснення чого-небудь; 2) наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь, можливість; 3) властивість за значенням «спроможний» (який має здатність виконувати, здійснювати, робити тощо; який має здібності до чого-небудь, уміє здійснювати, виконувати щось; який має можливість здійснювати що-небудь; який має певну природну здатність до чого-небудь)» [6].

Категорія «спроможність» здебільшого використовується для визначення здатності територіальної громади здійснювати місцеве самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування визначає місцеве самоврядування як «право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою часткою публічних прав, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення» [32].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» спроможність визначається як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Практичний посібник із питань формування спроможних територіальних громад визначає спроможною територіальною громадою таку громаду, «в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади» [42].

Категорія «спроможність» знайшла своє відображення і в чинному законодавстві. Відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад спроможна територіальна громада – це територіальні громади сіл (селищ, міст), що в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема, у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [43].

Пронко Л., Т. Колесник і О. Самборська вважають, що реформа децентралізації дає територіальним громадам можливість набувати статусу спроможної місцевої громади, в якій місцевих джерел надходжень до бюджету, інфраструктури та людських ресурсів достатньо для задоволення інтересів

мешканців цієї громади. Територіальна громада самостійно управляє майном, що знаходиться в комунальній власності; встановлює місцеві податки та збори відповідно до законодавства; забезпечує проведення місцевих референдумів і реалізацію їхніх результатів; створює, реорганізовує та ліквідує комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснює контроль за їхньою діяльністю; вирішує інші питання місцевого значення, закріплені законом до їхньої компетенції [44].

На нашу думку, спроможною територіальною громадою можна визначити громаду, що має достатні можливості для вирішення питань місцевого значення, передбачених законодавством, на благо мешканців цієї громади. Відмінними рисами такого регіону є: соціальна інфраструктура, сформована на основі вимог жителів територіальної громади; професійний підхід до формування персоналу; територія, визначена територією об'єднаної територіальної громади; фінансування потреб жителів громади для того, щоб вирішувати питання місцевого значення для забезпечення загального блага.

Безпалько О. М. здійснив досить вдале компаративістичне дослідження ролі територіальних громад у забезпеченні місцевого економічного розвитку [45].

Досить часто в наукових дослідженнях вчені, вивчаючи поняття «територіальна громада», виходять із того, що вона є первинним суб'єктом місцевого самоврядування [46; 47; 48; 49; 50].

Зокрема, О. В. Батанов досліджуючи це питання, виділяє такі характерні риси: жителі, які постійно мешкають і працюють на території громади, вирішують питання місцевого значення за допомогою безпосередньої чи опосередкованої участі соціальної, транспортної інфраструктури ОТГ тощо; володіють комунальними правами на майно ОТГ; сплачують відповідні місцеві податки та збори; та загалом мають постійний територіальний зв'язок з ОТГ [46]. Треба зазначити, що до суб'єктного переліку жителів ОТГ, крім громадян України, ще належать іноземці, апатриди (особи без громадянства), біженці та вимушені переселенці. Категорія суб'єктів «вимушені переселенці», на нашу

думку, є менш точною, а тому має використовуватися поняття «внутрішньо переміщені особи».

Схожим є розуміння поняття «територіальна громада» й українського вченого-конституціоналіста М. П. Орзіха, який співвідносить ОТГ із жителями територіальної громади, як єдиний соціальний субстрат, що має власні інтереси, складається із жителів громади (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які мешкають або працюють, або володіють нерухомим майном, або сплачують місцеві податки та збори на певній території [47]. Вважаємо за доцільне звернути увагу на отримання соціальних і адміністративних послуг на території певної ОТГ, а також на важливість спеціального територіально-правового зв'язку жителя громади з ОТГ.

Зважаючи на вищенаведені визначення, територіальна громада – це сукупність осіб, які спільно проживають на певній території, мають визначений законодавством правовий статус, ідентифікують себе з нею і мають спільні інтереси. Тому розвиток територіальної громади матиме вплив на життя кожного регіону, кожної людини та всієї держави. А така «спроможність» об'єднаних територіальних громад насамперед залежатиме від ефективності реформи децентралізації, що наразі триває.

Упродовж 2022 р. планувалося внесення змін до Конституції України, що стосуються децентралізації і є необхідними для продовження та завершення реформи. У 2022 році новий адміністративно-територіальний устрій закріпився, гостра фаза COVID-19 була пройдена, а українські громади отримали шанс на рік інфраструктурного «стрибка». Утім 24 лютого 2022 року відбулося російське вторгнення на територію України, розпочалася повномасштабна війна. Громади, як і всі українці, були змушені присвятити цей рік абсолютно новим викликам і загрозам для нашої держави.

Ще одним із важливих викликів стане побудова ґрунтовної та прозорої моделі відновлення місцевого самоврядування на територіях, що упродовж довгого часу перебували під окупацією.

Отже, у вимірах сьогодення, де влада децентралізується, а державна регіональна політика покращується, високий показник унікальності залежить від глибини та масштабності інформації щодо соціально-економічних явищ і трансформаційних змін у процесі формування інституційної самодостатності територіальних громад.

Оскільки самодостатні територіальні громади є основними суб'єктами збалансованого розвитку сільських територій, то обґрунтованість і ефективність адміністративно-територіальної реформи загалом залежить від цього.

Децентралізація в Україні відбувається для того, щоб підвищити ефективність управління, забезпечити більшу автономію територіальних громад і зменшити кількість бюрократичних перешкод у розвитку регіонів.

1.2. Методичні основи державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації

XXI століття характеризується тенденціями посилення регулюючого впливу держави на економічні процеси. Зростаюча потреба в активному державному регулюванні макроекономічних тенденцій і економічних циклів була зумовлена збільшенням темпів науково-технічного розвитку, глибокою зміною виробничих сил, виникненням нових галузей, поглибленням суспільного розподілу праці тощо. Розвиток монопольних структур актуалізував розроблення та реалізацію антимонопольного законодавства. Виникла необхідність у забезпеченні відповідальності держави за можливі економічні та соціальні наслідки, реалізовані на практиці політики, розвиток конкурентних сил і, за можливості, обмеження впливу великих монополій і корпорацій.

Забезпечення ефективності функціонування і взаємодії органів державної влади на основі Конституції України зумовлює необхідність подальшої оптимізації системи відносин між різними видами й рівнями державної влади. Будучи правовою державою, Україна неминуче знаходиться в такій системі координат, де іманентно присутні централізація і децентралізація.

Розвиток сіл в умовах децентралізації має свої особливості. Ми можемо стверджувати, що децентралізація для села має як переваги, так і недоліки. Для кращого розуміння перспективних напрямів дослідження варто зупинитися на основних підходах до аналізу методичних основ державного регулювання розвитку сільських територій.

Державне регулювання – це сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств і громадян. Воно включає закони, формальні й неформальні розпорядження і допоміжні правила, що встановлюються державою, а також недержавними організаціями або організаціями саморегулювання, яким держава делегувала регуляторні повноваження; або державне регулювання – це набір здійснюваних державними структурами заходів, спрямованих на контроль за поведінкою індивідів або груп, які потрапляють під контроль цих структур. Воно включає закони й допоміжні інструменти, що створюються державою, а також правила, що встановлюються державними й недержавними агентствами у межах делегованих повноважень [51].

Державне регулювання економіки й економічних процесів стало необхідним для соціальної політики, також зростає його значення і в галузі охорони довкілля. У межах будь-якої суспільно-політичної чи соціально-економічної формації економічні процеси, що відбуваються, так чи інакше регулюються державою. Частіше всього у ролі обґрунтування необхідності державного впливу висувається аргумент про недосконалість ринку, його нездатність впоратися з кризовими явищами в економіці.

Державне регулювання економіки – система заходів законодавчого, виконавчого, контролюючого характеру, спрямованих на досягнення соціально-економічних цілей, що здійснюються уповноваженими державними органами щодо суб'єктів економіки.

Державна підтримка – це заходи позитивного впливу. В економічній літературі останніх років виділено в основному дві головні концепції ролі держави в економіці. Аналіз розвитку багатьох промислово розвинених країн, і особливо нових індустріальних держав, свідчить про те, що є пряма залежність між економічною політикою держави й рівнем розвитку ринкових відносин. Причому ця залежність має прямо пропорційний характер, тобто чим більш розвинені ринкові відносини, тим більший державний вплив на розвиток і формування ринкових механізмів і регуляторів [51].

Державне регулювання є впливом держави як державних органів на економічні об'єкти, процеси й осіб, які беруть участь у них. Державне регулювання здійснюється для надання процесам організованого характеру, упорядкування дій економічних суб'єктів, забезпечення дотримання законів, державних і громадських інтересів [52].

Концептуальні положення теорій Дж. М. Кейнса в галузі державного регулювання набувають розвитку в роботах Ф. Перру [53], який вважає, що завданням державного регулювання економіки є не макроекономічне стимулювання, а політика, спрямована на створення та підтримання полюсів зростання («pole decroissance» – центри прийняття рішень і генерування прибутку) та розширення зони їхнього впливу.

Багато сучасних економістів обґрунтовують необхідність переходу до змішаної економічної політики, що має забезпечити динамічний розвиток реального сектору на основі регульованої державою та соціально орієнтованої ринкової економіки [54].

Розглянемо концептуальні підходи до парадигми державного регулювання, визначимо такі концепції (див. табл. 1.1).

**Основні концептуальні підходи до визначення поняття
«державне регулювання економіки»***

Автор	Підходи до визначення «державного регулювання економіки»
Л. І. Дідківська, Л. С. Головка	Державне регулювання – вплив держави на соціальний розвиток країни
Д. М. Стеченко	Державне регулювання – вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб’єкти господарювання й окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку
І. Р. Михасюк	Державне регулювання економіки – це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування суб’єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей та управління ними
С. В. Степаненко	Державне регулювання економіки – це цілеспрямована діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для найбільш ефективного функціонування ринкового механізму й мінімізації його негативних наслідків
Д. Ю. Миргородський	Державне регулювання економіки є процесом цілеспрямованого адміністративного впливу держави на певні сегменти ринку (реального ринку, грошового ринку, ринку праці, зовнішньоекономічного сегменту) за рахунок зміни мікро- і макроекономічних параметрів із метою досягнення збалансованого зростання (економічного зростання за умови залученості всіх чинників) економічної системи
Глосарій з економіки та конкурентного права промислових організацій ОЕСР	Введення правил урядом, підкріплених застосуванням штрафів, що спеціально призначені для зміни економічної поведінки деяких осіб і підприємств у приватному секторі, з різними цілями та за допомогою різних інструментів (найчастіше використовуються: ціни, обсяг виробництва, норма прибутку (у вигляді прибутку, маржі або комісійних), розкриття інформації, стандарти власності та частки участі)

Примітка. *Складено автором на основі [58, 59, 60, 61, 62,63]

Узагальнення різних трактувань категорії державного регулювання економіки дало змогу уточнити його визначення. Державне регулювання економіки – це комплексна система узгоджених дій, що здійснюється державними органами влади задля взаємодії із суб'єктами економіки, що впливає на економічні процеси з метою сталого функціонування економіки в умовах динамічного різноспрямованого впливу макро-, мезо- і мікросередовищ.

Проблема залучення держави до регулювання економічних процесів на мікро-, макро- та міжнародному рівнях є однією з найбільш висвітлюваних проблем в економічній літературі, що свідчить про її важливість і актуальність.

Державне регулювання сільського розвитку класично є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та продовольчої безпеки країни й рівномірного розвитку сільських територій, спрямованого на поліпшення якості життя й економічного добробуту людей, які проживають у місцевості за межами міста або на територіях, що не є урбанізованими.

Утім, сучасна специфіка такого регулювання полягає в його змістовній трансформації, зумовленій активною децентралізацією державного управління в Україні, що завдяки орієнтованості на зміни в структурі та ролі органів місцевого самоврядування (зокрема, у забезпеченні фінансової та бюджетної автономії місцевих громад, розвитку міжрегіональної співпраці та створенні сприятливих умов для підвищення ефективності роботи органів влади й місцевого самоврядування) забезпечує зростання ролі цих органів влади в регулюванні сільського розвитку.

Система державного регулювання реалізується через функції, інструменти, методи, об'єкти і сферу регулювання, які комплексно охоплюють такі складові: інституціональне середовище з усім набором нормативно-правових основ, економічний базис, що включає ефективну економіку, яка ґрунтується на принципах прозорості конкуренції, забезпечення умов і стандартів для покращення якості життя населення та збалансоване природокористування (рис. 1.4.)

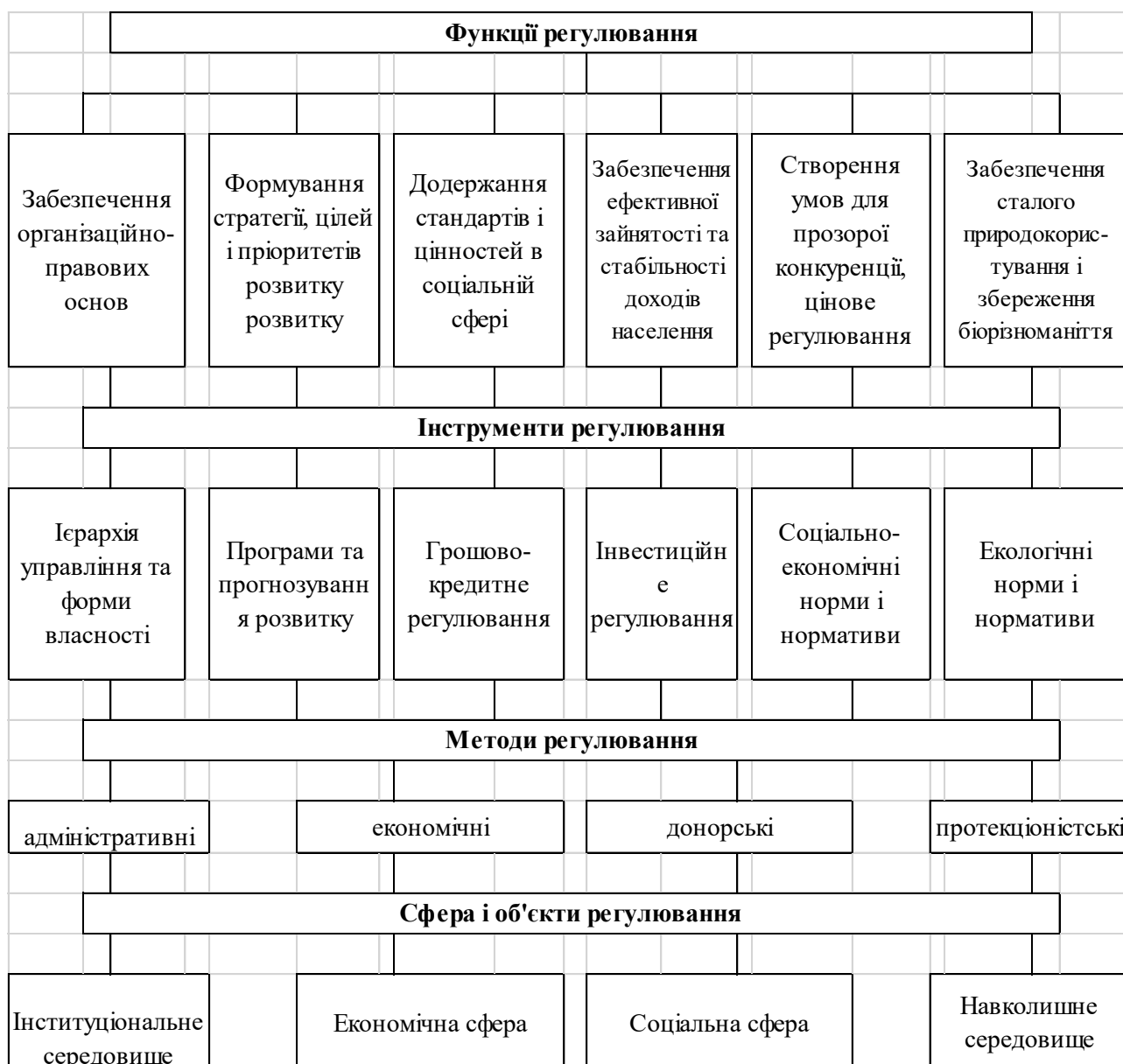

Рис. 1.4. Система державного регулювання сільського розвитку*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Умови децентралізації формують нову специфіку державного регулювання в окресленій площині, що ґрунтується на:

1. Заходах із постійної координації національних, регіональних і місцевих політик (без цього деякі сільські території будуть розвиватися швидше за інші, що може призвести до нерівномірного розподілу доходів і розвитку інфраструктури).

2. Заходах із безперервного моніторингу сталості екологічного середовища та здоров'я нації (органи місцевого самоврядування мають зважати на те, що застосування засобів захисту рослин, використання мінеральних добрив і інші чинники, пов'язані із сільським господарством, можуть негативно впливати на довкілля та здоров'я людей).

3. Заходах із розподілу та використання бюджетних коштів (за допомогою встановлення місцевих податків і зборів, залучення інвестицій та фінансування із зовнішніх джерел тощо) [61].

Серед науковців, які започаткували дослідження базових проблем регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, можна виділити напрацювання А. Вірмейчика, О. Рубана [62], К. М. Бліщука [63], М. Адамовича та М. Зволинську-Лигай [64]. Саме у їхніх працях йдеться про значну кількість чинників, які спрямовані на оптимізацію розподілу повноважень державної влади щодо управління ресурсами сільських територій і участі громад у регулюванні процесів розвитку сільського, лісового та рибного господарств і регіональної інфраструктури, що вважаються ключовими для їхньої фінансової та бюджетної незалежності. Незважаючи на достатню розробленість теми, варто зважати на те, що державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації є правом територіальної громади, а тому потребує особливого формату, зміст якого не знайшов висвітлення в існуючій науковій літературі.

Булах Т. М. виділяє два основні принципи, що впливають на розвиток будь-яких територій: позиційна та функціональна відповідність.

Принцип позиційної відповідності відображає необхідність врахування розташування землі щодо інших об'єктів і природних ресурсів, а також соціально-економічного становища.

Принцип функціональної відповідності показує, що використання земель має бути залежним від їхніх внутрішніх природних характеристик і економічних ресурсних цінностей [65].

Територіальний розподіл між промисловими високоурбанізованими зонами та сільськими територіями відбувається на основі оцінювання інфраструктури й економічних систем. Незаселені зони та території також можуть виділятися. Система соціально-економічних інструментів, що має значну роль у територіальному розвитку як окремого регіону, так і всієї країни, формується на основі відповідного територіального поділу.

Сільські території мають важливе значення для будь-якої держави, оскільки вони зазвичай великі за площею та забезпечують значну частину державного ВВП на душу населення [66].

Наприкінці ХХ ст. у Франції Робер Буає започаткував один із напрямів інституціоналізму – теорію регуляції. Під регуляцією автор розуміє «поєднання механізмів, що сприяють відтворенню цілого з урахуванням наявних економічних структур і громадських форм». Теорія регулювання відкидає неокласичну ідею про те, що оптимальні організації можуть повністю гарантувати стійку економічну динаміку. Спосіб регулювання економічної системи різний у часі та просторі. Прихильники цієї теорії вважають, що ринок не формується сам собою, оскільки повсякденні операції на ринку охоплюють офіційну систему правління, що гарантує справедливую торгівлю та «світову справедливість» [67].

Завжди існували різні погляди на втручання держави в сільське виробництво. Деякі вчені та економісти вимагають суворого втручання та контролю держави. Тим часом інші висловлювали протилежні думки щодо ролі держави в регулюванні сільського господарства та виробництва продуктів харчування. Необхідність виконання державою певних функцій не заперечує ніхто. Питання тільки в тому, які межі державного втручання, як будуть поєднуватися державне й ринкове регулювання, напрями державного регулювання. Щодо цього є безліч теоретичних поглядів і практичних підходів, є і повний державний монополізм у сфері управління економікою, і повний економічний лібералізм, за якого підприємництво нічим не обмежене [68].

Під час аналізу досліджень різних науковців та усвідомлення важливості розвитку сільських територій стає очевидним, що виникає потреба чітко визначити та розмежувати різні терміни, такі як «село», «сільська територія», «сталий економічний розвиток сільських територій», «сільське господарство», «типологізація територіального устрою» [69].

Нині немає загальноприйнятого визначення поняття «сільські території», оскільки кожен вчений трактує його на власний розсуд. Слово «село» має слов'янське походження і означає «населене місце, двори, будівлі», «поле, земля» [70]. У давнину «селом» називали поселення, де проживав власник земель і працювали люди, зазвичай – робітники. Наприкінці XIX століття місцевість, де стояла церква, називалася «село», але пізніше науковці різних країн так і не змогли узгодити між собою єдине значення для термінів «село», «сільська територія» та «сільська місцевість».

За визначенням економіста С. І. Мельника, «сільська територія» – це один з елементів поселенської мережі, що поєднує селища, села, хутори, односімейні та інші житлові утворення, що знаходяться під юрисдикцією сільських і селищних рад [71].

Дослідники В. П. Славов і О. В. Коваленко вважають, що «сільська територія» – це регіонально-територіальне утворення, що має особливі природно-кліматичні та соціально-економічні умови, де економічно й екологічно збалансовані між собою та енергетично пов'язані різні ресурси (матеріальні, природні, трудові, фінансові, інформаційні, енергетичні тощо) з метою створення суспільного продукту та формування життєвого середовища для наступних поколінь [72].

З погляду предметних сфер, як-от соціологія, економіка, економічна та соціальна географія, «сільська територія» може бути визначена як заселена зона за межами великих міст, що охоплює природні умови, потенціал ресурсів, сільське населення та різноманітну матеріальну культуру [73].

Відповідно до проекту Закону України «Про планування територіальної інфраструктури сільської місцевості», «сільська територія» – це територія, що

має чітко виражені межі, де частка сільського населення (у його загальній чисельності) перевищує 15–50 %. Сільська територія поділяється на:

- виражену сільську місцевість – частка сільського населення в його загальній чисельності перевищує 50 %;
- сільську місцевість – частка сільського населення складає 15–50 % від чисельності всіх жителів [74].

Сучасна соціально-економічна територіальна система розглядає «сільську територію» як головний складник, чия зрілість і розвиток залежать від внутрішньосистемних зв'язків, економічної та соціальної сфери й управління. Сільські території мають такі специфічні якості, як цілісність, автономність, відносну стійкість та двовимірне управління. Ці якості означають об'єднання цілей, структури та функцій, прагнення до впорядкованості, зберігання і розвиток внутрішньої структури, визначення загальних районних пріоритетів, економічних інтересів господарських суб'єктів і диференціацію економічних нормативів центру, місцевих ініціатив населення [75].

Іншим важливим завданням є класифікація сільських територій, що є необхідною складовою для досягнення їхнього економічного розвитку. Типологізація територій – це окремий елемент, що впливає на кількісні економічні показники розвитку сільських територій, їхню динаміку, потенційні конкурентні переваги та створення ефективної управлінської структури різних рівнів, а також ефективне використання бюджетних ресурсів [76].

З початку 1990-х років у розвинених країнах світу зростали проблеми, пов'язані з обліком кількісних і якісних показників економічної та соціальної сфер на сільських територіях. Для вирішення цієї проблеми Організацією економічного співробітництва та розвитку було започатковано проєкт «Сільський індикатор», що дав змогу фахівцям створити регіональну типологію та єдину систему збору, обробки та презентації проаналізованих даних на міжнародному рівні.

Отже, дослідники класифікували регіони залежно від складу населення на такі категорії: переважно сільські (якщо понад 50 % жителів належать до

сільських органів місцевого самоврядування), сильно виражені сільські (якщо кількість населення, що належить до органів місцевого самоврядування, складає від 15 до 50 %) та переважно міські (менше 15 % населення належить до сільських органів місцевого самоврядування) [77]. За результатами аналізу різних наукових досліджень була визначена типологія сільських регіонів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Типологізація сільських регіонів*

Назва	Опис
Економічно інтегровані	Розташовані поблизу економічних центрів та характеризуються зростаючою кількістю населення, багатосторонніми пропозиціями робочих місць, а також високорозвиненою інфраструктурою. Першочерговим завданням у таких регіонах є забезпечення економічної рівноваги та захист економічної системи. У сільському господарстві часто виникає проблема, пов'язана з наявністю оптимальних умов виробництва і збуту, але високі ціни на землі зменшують ці переваги місця розташування
Перехідні (середні)	Характеризуються порівняно сприятливими економічними перспективами розвитку, особливо якщо мають центральне місцезнаходження та достатній зв'язок із транспортною системою. Крім того, численні сільські органи місцевого самоуправління все ще залежать від сільського господарства та пов'язаних із ним галузей економіки. Майбутній розвиток регіонів визначається насамперед двома факторами: швидкістю структурних змін у пріоритетному секторі, передусім сільському господарстві, і темпами створення альтернативних можливостей зайнятості
Віддалені	Характеризуються, як правило, низькою густотою населення, несприятливою демографічною ситуацією, низькими доходами та високою залежністю від пріоритетного сектору, периферійним місцезнаходженням і часто несприятливою топографічною структурою, а також порівняно відсталою інфраструктурою, що проявляється в найменших перспективах економічного розвитку. Несприятливі умови виробництва і віддаленість від ринків збуту негативно впливають на ведення сільського господарства

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Отже, регіони, розташовані на найбільшій відстані, висувають найвищі вимоги до політики соціально-економічного розвитку сільських територій.

Першочерговою метою розвитку сільських територій має стати досягнення рівноваги між наданням соціально-економічних послуг і забезпеченням підвищення якісних стандартів життя, з урахуванням економічної ефективності та стратегічного менеджменту [69].

Сукупність функцій, що має забезпечувати сільський розвиток, є надзвичайно важливими для загального розвитку сільських територій. За В. В. Юрчишиним такими функціями є (табл. 1.3):

Таблиця 1.3

Функції сільського розвитку, необхідні для розвитку сільських територій*

Назва функції	Зміст
Суспільно-політична	Сільський розвиток повинен здійснюватися безпосередньо в інтересах селян, забезпечуючи водночас зміцнення сільськогосподарського і всього агропродовольчого блоку економіки, зважаючи на суспільні інтереси
Соціально-економічна	Забезпечує просування сільського розвитку, який би задовольняв не лише соціальні й економічні потреби окремих територій, а і країни загалом
Відроджувальна	Її функціональним призначенням є прискорення і поглиблення соціально-економічної результативності відроджувальних процесів на селі. У сучасних умовах розвитку села вона є провідною
Консолідує	Вимагає цілеспрямованої інтеграції органів влади, науки, виробничих, соціальних та інших структур, покликаних забезпечити всі без винятку потреби сільського розвитку
Психологічна	При ній ефективно здійснюваний сільський розвиток набуватиме такої ролі, згідно з якою оздоровлюватиметься загальна соціально-психологічна ситуація на селі, зміцнюватимуться сподівання сільських жителів на краще майбутнє

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Вважаємо, що термін «сільський» насамперед пов'язаний із територіальною приналежністю, незалежно від рівня соціально-економічного розвитку та методу землекористування. Аналіз наукових досліджень вказує на те, що брак чіткого визначення цієї категорії часто ускладнює процес збору інформації та пошуку соціально-економічних показників і статистичних даних. Це трапляється тоді, коли адміністративні кордони або території впливу обраних економічних секторів не збігаються з певною сільською місцевістю. Тому на

практиці цей термін розмежовується окремими адміністративними межами суб'єктів державного устрою, як-от обласних, районних і сільських адміністрацій [79].

Сільські території містять соціальні, економічні, виробничо-господарські, політичні, екологічні та природні елементи, що безпосередньо контролюються місцевими органами самоврядування, територіальними громадами, державними органами та бізнесом.

Зазвичай соціально-економічні системи можуть саморегулюватися в обмеженому масштабі, але вплив зовнішніх і внутрішніх чинників може порушити їхню рівновагу, що вимагає зовнішнього регулювання. Наприклад, брак ефективного саморегулювання ринку в питаннях соціального захисту населення, безробіття та інфляція на сільських територіях можуть потребувати державного втручання для вирішення соціально-економічних проблем [80].

Регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій є важливою функцією управління, що прямо залежить від планування і надає можливість суб'єктам регулювання визначати оптимальні варіанти розвитку, знайти необхідні ресурси для досягнення поставлених завдань. Планування і регулювання взаємодоповнюють одне одного в процесі управління. Регулювання вимагає використання всіх функціональних важелів управління: аналізу, координації, мотивації та контролю.

Нині розвиток сільських територій регулюється не тільки державою, але й іншими суб'єктами господарювання. Згідно із класифікацією Г. Л. Монастирського, регулювання залежно від суб'єктів, які його здійснюють, можна поділити на такі види:

- державне регулювання;
- самоврядне регулювання;
- ринково-інституційне регулювання;
- громадське регулювання.

Самоврядне регулювання – сукупність різних методів і форм цілеспрямованого впливу окремих органів сільського самоврядування на

соціально-економічний розвиток їхніх власних населених пунктів. Основною метою є досягнення поставлених цілей, що зазвичай визначаються в межах державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Тому, поряд із державним регулюванням, самоврядне регулювання можна також назвати владним регулюванням, оскільки мета обох форм регулювання полягає у забезпеченні сталого розвитку країни. Методи регулювання, що використовуються державними та місцевими органами влади, є ідентичними, відмінність полягає лише в масштабі прийняття рішень [81].

Ринково-інституційне регулювання розвитку сільських поселень проводять інститути ринкової інфраструктури (банки, біржі, консалтингові компанії, лізингові фірми). Через нерозвиненість інститутів ринку їхня регулююча дія поки що незначна, але має потужний потенціал росту.

Громадське регулювання – це регулювання соціально-економічних процесів громадськими організаціями, політичними партіями, іншими органами самоорганізації населення. Оскільки сільська громада є де-факто громадським об'єднанням, то в умовах сільського самоврядування громадське й самоврядне регулювання фактично ідентичні [81].

Реформування сільської економіки є досить складним процесом, що залежить від реформ, які проводяться в загальнодержавному масштабі. У перші роки незалежності України реформатори національної економіки вірили, що ринок, як саморегулююча система, зможе сам відрегулювати економіку та зробити її ефективною. Але отриманий досвід реформування свідчить про зворотне.

Для розвитку сільського господарства необхідно застосовувати інституціональний підхід, що базується на принципах перетворення села та зміни форм власності й господарювання. Цей підхід має враховувати специфіку національних умов і впливати на них через відповідні інституції-чинники й інституційні механізми [82].

Представлені складові можна розглядати як окремі елементи, властивості яких допомагають зрозуміти їхню природу та функції на сільських територіях. У таблиці 1.4 коротко описано певні функції, що характерні для таких елементів.

Таблиця 1.4

Основні функції сільських територій*

Назва функції	Характеристика
Виробнича	Задоволення потреб суспільства в продовольстві та сировині, продукції для різних галузей і видів господарської діяльності
Соціально-демографічна	Відтворення сільського населення, забезпечення сільського господарства та інших галузей економіки трудовими ресурсами, значним людським капіталом
Культурна й етнічна	Зберігання самобутньої національної культури, народних традицій, звичаїв, обрядів, фольклору досвіду ведення сільського господарства та освоєння природних ресурсів, охорона пам'яток природи, історії та культури, розташованих на сільських територіях
Екологічна	Підтримання екологічної рівноваги в аграрних регіонах іа всій території країни, утримання заповідників, заказників, національних парків тощо
Рекреаційна	Створення умов для відновлення здоров'я і відпочинку міського та сільського населення
Просторово-комунікаційна	Надання просторового базису для розміщення виробництв та обслуговування інженерних комунікацій (доріг, ліній електропередачі, зв'язку, водопроводів тощо)
Соціального контролю над територією	Сприяння сільського населення державним органам у забезпеченні громадського порядку й безпеки в поселеннях і територіях. Багато вчених-аграріїв дотримуються думки, що аграрне виробництво є системоутворюючою галуззю на сільських територіях. Однак при цьому не враховується відповідність спеціалізації території, природно-кліматичних умов і вимог ринку

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

На нашу думку, в сучасній Україні, що переживає соціально-економічні та політичні перетворення, головними завданнями розвитку сільських територій є:

– створення господарських систем, здатних до самостійного розвитку на основі природних ресурсів і гармонійного екологічного сільського господарства, що охоплює диверсифікацію агровиробництва, розвиток сучасної виробничої та інформаційної інфраструктури, відродження та розвиток нових форм

виробництв, підвищення економічної активності мешканців, розвиток місцевої промисловості та кооперації;

- розвиток місцевого самоврядування для створення громадянського суспільства на селі;
- збільшення привабливості життя сільських територій;
- підвищення конкурентоспроможності сільських територій.

Успішний розвиток сільських територій залежить від взаємодії різних соціально-економічних і природно-екологічних чинників [85]. Якщо ж будь-який із цих чинників буде ігнорований, то це може призвести до дисбалансу та зупинити процес розвитку. Тому перед тим, як розробляти стратегію розвитку сільських територій, необхідно визначити всі чинники, що впливають на їхній розвиток.

Одним із ключових чинників сталого розвитку сільських територій є гармонізація соціальних, економічних і екологічних складових відповідно до інституціонального середовища.

Дослідник А. Руснак визначив основні чинники, що впливають на формування та функціонування сільських територій. Серед них можна виділити регіональні чинники, що охоплюють ресурси, умови розвитку та функціональну сумісність різних видів діяльності на території, управлінські чинники, що охоплюють стратегії розвитку сільських територій, чинник самоорганізації та невизначеність [86].

Згідно з дослідженням, на ефективний розвиток та функціонування сільських територій впливають обмеження (імперативи), як-от недосконале законодавство, недостатня державна підтримка (включно із фінансовою та інвестиційною), слабе інформаційне забезпечення та брак соціальної захищеності сільського населення [87].

Визначення умов і потенційних можливостей соціально-економічного розвитку сільських територій передбачає розподіл усіх показників на кілька груп, характеристики яких наведено в таблиці 1.5.

Показники потенційних можливостей розвитку сільських територій*

Назва показника	Характеристика показника
Виробничо-економічний розвиток	Пов'язаний з рівнем розвитку аграрного виробництва і його станом в умовах ринку розвиток тієї продукції та сфери послуг, що користуються попитом
Соціально-економічний розвиток	Пов'язаний безпосередньо із сільським населенням, способом розселення, його культурою, рівнем зайнятості, доходами, їх соціальним забезпеченням, умовами проживання
Збереження природної, культурної та духовної спадщини	Природничі ресурси є одним із ключових показників, що визначають можливість та економічну значимість сільської території. Важливу роль відіграє історичне минуле території, значення для нового покоління, наявність і збереження духовної спадщини
Інституційні перетворення	Пов'язані з участю у системі багатофункціонального розвитку сільських територій, характеризують співпрацю влади з громадою, системи управління на місцях, у регіонах і країни

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Після вивчення досвіду реалізації проєктів у країнах ЄС, що безпосередньо стосуються розвитку сільських територій, можемо зазначити ключові пріоритети, які слід враховувати при розробленні інноваційних проєктів в Україні:

– комплексність – розвиток проєктів має охоплювати всі можливі напрями господарської діяльності, які сприятимуть підвищенню доходів сільського населення. Кожне запропоноване рішення, що стосується збільшення зайнятості та доходів, має бути обґрунтоване з економічного, правового та соціального погляду і сприяти розвитку всієї сільської території;

– відкритість – під час розроблення проєктів варто використовувати переважно методи інтерактивного планування з участю місцевого населення. Результати проєктів повинні бути широко висвітлені у місцевих ЗМІ та обговорені з місцевою громадою на зустрічах;

– широка участь населення – у процесі розробки та реалізації будь-яких проєктів треба залучати якомога більше місцевих мешканців, що дасть змогу бути максимально орієнтованим на потреби відповідних соціальних груп

населення. Шлях до успіху у розвитку сільських територій полягає в спільних діях, що допоможе визначити спільні інтереси;

– орієнтація на місцеві ресурси – для забезпечення розвитку сільських територій потрібно використовувати місцеві матеріально-технічні, економічні, природні та соціальні ресурси, що забезпечить зайнятість населення та підвищить доходи місцевих мешканців [88].

Отже, соціально-економічний розвиток сільських територій і вирішення соціальних проблем сільського населення відіграють важливу роль у досягненні безконфліктного, мирного та демократичного розвитку суспільства, економічного та соціального благополуччя. Тому, відповідно до важливості сільських територій як стабілізаторів розвитку системи, розвиток аграрної економіки потребує особливої уваги до сталого соціально-економічного розвитку сільських територій, формування загальнодержавної стратегії розвитку сільських територій та ведення соціально-відповідального бізнесу в Україні.

1.3. Основні засади соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Нагальна потреба в чіткій державній політиці щодо стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій зумовлена необхідністю наближення державної політики щодо сільських територій до відповідних політик ЄС, як це передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Також потрібно прогнозувати та мінімізувати наслідки всіх можливих негативних впливів, пов'язаних із запровадженням ринкового обігу сільськогосподарських земель, а також мінімізувати наслідки кризової ситуації, в якій опинилася економіка України внаслідок поширення пандемії COVID-19 і пов'язаної з цим глобальної економічної депресії та глобальних проблем через повномасштабне вторгнення росії на територію України.

Врівноважений розвиток сільських територій передбачає скоординований і пропорційний розвиток трьох основних складових сфер сільського життя –

економічної, соціальної та екологічної, що потребує вирішення цілого комплексу проблем.

Очевидність необхідності державного регулювання розвитку сільських територій визнається, оскільки кризові явища у цій частині території країни мають системний характер, і їхнє подолання вимагає не лише мобілізації значних ресурсів, але і цільового спрямування, контролю та запровадження ефективних регулюючих методів [89].

У науковій і навчальній літературі державне регулювання зазвичай визначається як система заходів, спрямованих на створення умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки та всього суспільства, включно з підтримуючими, компенсаційними, обмежувальними й іншими регулюючими заходами держави [90].

Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, адаптованого до ринкових умов, не можливий без дієвого господарського механізму, спрямованого на забезпечення його збалансованого та стабільного функціонування. Господарський механізм може ефективно функціонувати лише в тому разі, якщо всі напрями державного управління будуть чітко визначені [91]. Ткачук В. А. вважає, що «важливою умовою реалізації стратегічних цілей, напрямів і пріоритетів розвитку сільських територій є формування дієвих механізмів управління та відповідних методів у контексті реалізації державної політики сталого розвитку» [92]. Академік П. Т. Саблук зазначає, що «державне регулювання – це система економічних важелів і стимулів, за допомогою яких держава впливає на розвиток економіки» [93]. Дослідниця М. Ю. Коденська визначає державне регулювання як «...форми участі держави в економічному житті країни за допомогою методів і важелів впливу на соціально-економічні процеси, із забезпеченням ефективного формування ринкових відносин» [94].

Держава допомагає формуванню конкурентоспроможних господарюючих суб'єктів, які в змозі працювати на внутрішньому і світовому ринках в умовах жорсткої конкуренції [95].

Сільське господарство вже декілька років є основною галуззю вітчизняної економіки й забезпечує понад 40 % виручки від експорту. Так, у 2020 році Україна експортувала 56,7 млн тонн зернових та зернобобових культур. Із 2014 року Україна незмінно входить до п'ятірки світових лідерів за експортом основної продукції рослинництва [96].

У зв'язку з конкуренцією за природні ресурси, що є результатом глобалізації, сільські громади змушені перейти до політики розвитку сільського господарства. Для досягнення цієї мети, фермери, підприємці на сільських територіях і мешканці повинні застосовувати нові стратегії, що базуються на мобілізації і взаємному поєднанні різних сфер сільського життя, як-от відновлювана енергія, ручна праця, послуги сільської гостинності, культурна спадщина, органічне господарство, місцеві продукти та прямий продаж із ферм. Ці елементи мають бути поєднані для створення нової виробничої системи, що враховує характеристики певної території.

Названа виробнича система допоможе досягти таких цілей:

- включення сільського населення у виробництво та підприємницьку діяльність на сільських територіях;
- рівноправ'я в розподілі доходів від використання місцевих ресурсів;
- участь місцевих жителів у розвитку села на основі формування і реалізації програм локального розвитку та забезпечення сталого розвитку на сільських територіях, зокрема збереження місцевих людських ресурсів, традиційних знань, ґрунтів, водних ресурсів, біорізноманіття та соціальних мереж [97].

Одна з успішних реформ в Україні – децентралізаційна реформа, що є важливим елементом для забезпечення незалежності та ефективності місцевих органів влади. Цей процес передбачає перерозподіл або реорганізацію влади, що призводить до створення системи спільної відповідальності на всіх рівнях

управління відповідно до принципу субсидіарності. Децентралізація допомагає підвищити якість і ефективність системи управління, а також забезпечує можливість участі громадян у прийнятті економічних, соціальних і політичних рішень, водночас забезпечуючи прозорість та оперативність втілення цих рішень у життя.

Багато вітчизняних і зарубіжних учених займалися дослідженням процесу децентралізації та його результатів. Наприклад, дослідження Н. П. Дребота та І. Б. Семеген були спрямовані на визначення особливостей децентралізації та її спрямованості для створення економічно стабільного та збалансованого розвитку України. Вони виявили основні невирішені проблеми, що створюють ризики для успішної реалізації цього процесу: брак підтримки цієї реформи з боку населення, швидке збільшення об'єднаних територіальних громад без пропорційного збільшення обсягу субвенції на розвиток інфраструктури, нерегульований розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування тощо [98].

Дрогомирецька Л. Ф. провела детальне дослідження концепції «місцеве самоврядування» і визначила, що його головним об'єктом є територіальна громада. Вона також наголошує на необхідності поставити низку завдань для управління розвитком сільських територій, зокрема регулювання земельних відносин на засадах демократії, надання більш широких повноважень сільському населенню та надання їм самостійності для забезпечення їхніх потреб та інтересів [99].

У 2014 році в Україні було розпочато процес децентралізації через прийняття Концепції реформування місцевого самоврядування та територіального устрою, а також низки інших законів. Головним результатом цієї реформи є створення дієвого та спроможного інституту місцевого самоврядування – об'єднаних територіальних громад, що має на меті підвищення ефективності управління, забезпечення більшої автономії територіальних громад і зменшення бюрократичних перешкод у розвитку регіонів [98].

Територіальні громади є спільнотами громадян, які демонструють здатність до конструктивного розв'язання питань власного розвитку, регулювання конфліктів, керування економікою, соціальною та культурною сферами життєдіяльності своєї громади й реалізації власної стратегії розвитку [100].

Головною метою стратегії децентралізації є створення комфортного та безпечного життєвого простору для жителів України за допомогою ефективної системи управління на всіх рівнях і передачі максимально можливої кількості повноважень на рівень, що є найближчим до громадянина [99]. Основні завдання процесу децентралізації розглянуто на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Основні завдання процесу децентралізації*

Примітка. *Сформовано автором на основі проведених досліджень

Розвиток сільських територій в умовах децентралізації безпосередньо залежить від загальнодержавної політики України. Села є важливим елементом соціально-економічного розвитку країни, оскільки значна частина населення проживає у сільській місцевості.

Для забезпечення належного розвитку сільських територій, необхідні дві важливі складові: належне державне регулювання та фінансування.

Соціально-економічний розвиток сільських територій є важливим елементом соціальної та регіональної державної політики, що повинен бути забезпечений належним державним регулюванням і фінансуванням. Динаміка розвитку сільських територій повністю залежить від наявних сприятливих умов. Тому насамперед варто звернути увагу на основні причини, що можуть стагнувати розвиток:

- брак робочих місць у селах;
- брак забезпечення безоплатним житлом громадян;
- низький рівень доходів населення;
- брак необхідної інфраструктури [101].

Для визначення проблем і перспектив розвитку сільських територій, а також для розроблення та впровадження ефективних стратегій розвитку цих територій використовують методичні підходи до оцінки ефективності розвитку сільських територій (табл. 1.6): статистичний аналіз, аналіз соціально-економічних показників, порівняння з аналогічними територіями, індекси розвитку, опитування тощо [62].

Таблиця 1.6

Основні методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій*

Підхід	Характеристики
Аналіз індикаторів соціально-економічного розвитку	Включає оцінювання населення, промисловості, сільського господарства, транспортної інфраструктури, освіти, охорони здоров'я
Визначення ролі місцевої влади в розвитку сільських територій	Оцінка ролі місцевої влади може включати аналіз її функцій, повноважень, бюджету та інших аспектів
Оцінка рівня інвестицій	Може включати аналіз обсягів інвестицій, їхній розподіл між галузями, оцінювання ефективності проєктів тощо
Вивчення питань розвитку інфраструктури	Включає оцінювання якості доріг, водопостачання, зв'язку, енергопостачання, телекомунікацій
Оцінка рівня зайнятості	Оцінка рівня зайнятості в різних галузях, структури робочої сили, кількості безробітних

Примітка. *Сформовано автором на основі проведених досліджень

Створення підприємств з урахуванням особливостей сільських територій може стати важливим джерелом їхнього соціально-економічного розвитку. Для цього необхідне правильне формування статуту підприємства, що містить обмеження й обов'язки інших учасників щодо юридичної особи. В Україні актуальним питанням є затвердження статутів, що відповідають реаліям сучасного світу [102].

Для успішного розвитку сільських територій важливим є також забезпечення доступності та розвитку інженерно-транспортної мережі. Ключовим чинником є підвищення рівня розвитку сільського господарства, тваринництва, екології та туризму. Комплексний розвиток усіх сфер, що можуть приносити дохід на сільських територіях, може допомогти вирішити інфраструктурні проблеми села, забезпечити зайнятість місцевого населення та зміцнити його економічну стабільність [103].

В умовах децентралізації влади та фінансових ресурсів на місцевому рівні ефективна система бухгалтерського обліку є важливим інструментом для належного фінансового управління сільськими територіями. У таких умовах місцеві органи влади мають здійснювати ефективне фінансове управління, а система бухгалтерського обліку стає необхідним інструментом управління фінансовими ресурсами. Ефективна система бухгалтерського обліку дає змогу отримувати точну та своєчасну інформацію про стан фінансових ресурсів, визначати їхнє раціональне використання та контролювати витрати. Створення такої системи можливе завдяки таким чинникам:

- цифровізація;
- узгодження цілей сталого розвитку з діяльністю бухгалтерів;
- функціонування системи бухгалтерського обліку під час кризи;
- концепція економічної стійкості [104].

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що важливим чинником сільського розвитку є реформа децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад, оскільки одночасно мають здійснюватися основні заходи з розвитку на регіональному й місцевому рівні та враховувати запити й ресурси

місцевої спільноти. Децентралізація в Україні ґрунтується на передачі частини повноважень і відповідальності з державного рівня на місцевий, що вимагає підвищення уваги до функціональної взаємодії органів місцевого самоврядування з бізнес-структурами та громадськістю.

На державному рівні сільський розвиток в умовах децентралізації регламентується такими нормативними документами:

- «Концепцією розвитку сільських територій до 2025 року», схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р, з окресленням головних пріоритетів, що відповідають цілям сталого розвитку;
- Проектом Закону України «Про стратегію сталого розвитку України до 2030 року».

Стратегічною метою сталого розвитку сільських територій визначено забезпечення збалансованого економічного, демографічного, соціального й екологічного розвитку сільських територій.

Передусім розвиток села передбачає зростання доходів сільських жителів і фінансову спроможність ОТГ до формування сучасної соціальної бази. Зазначимо, що агробізнесові структури долучаються до участі в соціально-економічному розвитку територій, на яких вони господарюють, через сплату податків. Водночас у нашій державі поширена добровільна фінансова підтримка місцевих громад. Ці кошти використовуються переважно на впорядкування об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій.

Визначальним чинником зростання доходів ОТГ є забезпечення максимально повної та продуктивної зайнятості сільських жителів зі збільшенням їхніх доходів у частині оплати праці та від підприємницької діяльності. Цьому має сприяти політика розвитку громади, спрямована на стимулювання підприємницької діяльності на селі і зростання кількості малих підприємницьких структур, створення умов для диверсифікації місцевої сільської економіки як надійної основи підвищення рівня зайнятості та доходів населення [105].

Перехід до сталого сільського розвитку повинен розпочинатися на рівні державної влади. Особлива увага тут має бути приділена нормативно-правовому регулюванню політики сільського розвитку, що потребує активного залучення сільських громад і побудови інституційної структури, яка здійснюватиме моніторинг стану сільських територій. Необхідне прийняття нових нормативних актів і програм, що будуть орієнтовані на потреби конкретної громади (за регіональним розподілом). Ефективний розвиток села можливий із координованим регулюванням на державному, регіональному та місцевому рівнях за допомогою соціально-економічних важелів, які матимуть позитивно-ефективний вплив на його розвиток (рис. 1.6).

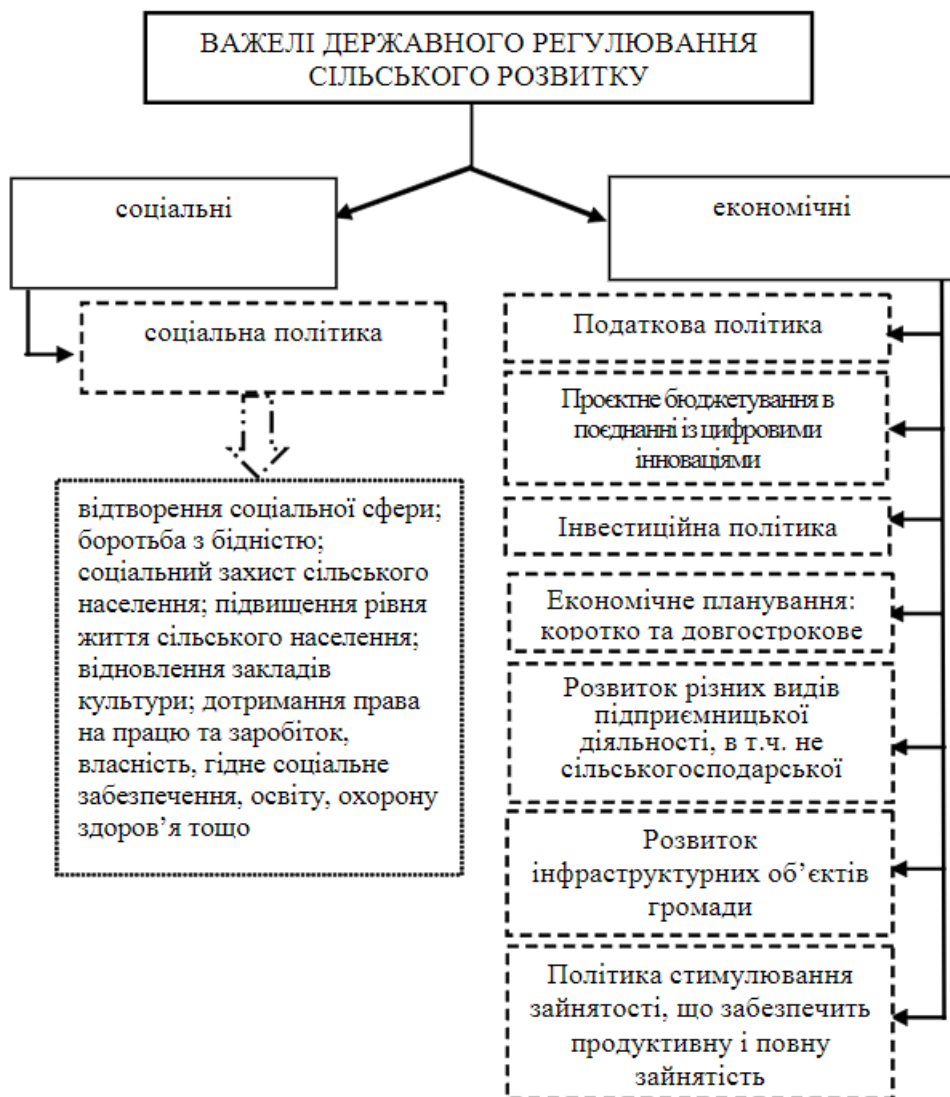

Рис. 1.6. Соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Економічна складова державного регулювання сільського розвитку має бути спрямована на стимулювання підприємницької діяльності на селі, створення умов для диверсифікації місцевої економіки з метою підвищення рівня зайнятості та доходів сільського населення, розширення інших видів діяльності в селі, наприклад «зеленого» туризму тощо. Реформа децентралізації та створення ОТГ дали змогу збільшити фінансові ресурси та самофінансування проєктів, зокрема, за допомогою проєктного бюджетування або програми «Бюджет участі».

Держава має потенційну можливість підтримувати сільськогосподарські підприємства через такі механізми: компенсацію банківських відсотків, підтримку на поворотній основі (бюджетні кредити), державні гарантії, підтримку за напрямами, підтримку в межах державно-приватного партнерства, підтримку за рахунок міжнародних коштів. Компенсації банківських відсотків підлягають відсотки по кредитах банків, зокрема іноземних, МФК, ЄБРР, нерезидентів, що отримують кошти від облігацій на міжнародних ринках, лізингових платежів. Компенсація здійснюється у розмірі подвійної облікової ставки НБУ на дату нарахування відсотків для кредитів у національній валюті і 7 % (але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами) для кредитів в іноземній валюті [106].

Соціальна складова державного регулювання сільського розвитку починається із соціальної політики, що виникла з початком формування суспільства, але структура, цілі та інструменти її реалізації змінювалися залежно від того, які проблеми та потреби поставали перед суспільством у конкретний період його історії. Водночас незалежно від впливу численних чинників і проблем, вона визначає фізичний і психічний стан населення, а також взаємини і взаємозв'язки між людьми, дає змогу більш ефективно вирішувати життєво важливі соціальні проблеми сільських територій.

На базі соціальних програм державних органів формуються перспективи розвитку на відповідних територіальних рівнях. На думку експертів, розвиток сільських територій сприятиме стимулюванню інших галузей, зокрема:

- машинобудування (виробництво сільськогосподарської техніки);
- капітальне будівництво;
- суднобудування;
- розбудова портів і логістичних систем;
- розробка й будівництво зрошувальних систем.

Важливість зрошення зростає через глобальні зміни клімату [96]. Державне регулювання сільського розвитку здійснюється в межах чинного законодавства з урахуванням сучасної соціально-економічної ситуації в країні та в умовах реформи децентралізації і створення ОТГ. Застосування відповідних важелів впливу є необхідною умовою та невід’ємною частиною ефективного державного регулювання сільського розвитку, оскільки саме державне регулювання формує основи, визначає найважливіші параметри й чинники розвитку. Складність державного регулювання сільського розвитку полягає в тому, що для збільшення ефективності впливу соціально-економічних важелів необхідно затвердити нові нормативно-правові документи, зокрема, на увагу заслуговує податкове законодавство щодо податкових пільг для малого сільськогосподарського підприємництва [107].

Варто було б внести зміни щодо сплати податку на прибуток, можливо, зменшити податкову ставку, щоб мати змогу вкладати додаткові кошти у розвиток і нарощування виробничого потенціалу. Також доцільним є стимулювання розвитку систем зрошення по всій території України, що дасть змогу збільшити врожайність і зменшити ризики вирощування сільськогосподарської продукції. Необхідно також удосконалити механізм функціонування ринку землі. Доречним є стимулювання виробництва та експорт готової продукції, а не лише аграрної сировини, за допомогою збільшення частки доданої вартості в сільському господарстві. І ще одним, але не найголовнішим із поставлених перед державою завдань, є це зменшення ризиків, спричинених сезонними стрибками цін і штучним дефіцитом у деяких регіонах України на паливно-мастильні матеріали.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період із 2021 по 2027 роки зосереджено увагу на окремих типах територій, що мають свої специфічні особливості, щоб забезпечити ефективну реалізацію пріоритетів регіонального розвитку на основі комплексного територіального підходу. Згідно з додатком 2 до цієї Стратегії, передбачено внесення змін до законодавства з метою боротьби з кризами на територіях із проблемами розвитку. Це включає визначення типів проблемних територій, розширення переліку інструментів і механізмів стимулювання їхнього розвитку. У такий спосіб актуалізується необхідність у розробленні алгоритму ідентифікації та класифікації сільських територій на місцевому рівні з виокремленням проблемних сільських територій, що потребують особливої уваги з боку держави та використання сучасних інструментів стимулювання розвитку, адаптованих до європейської практики.

Державна стратегія регіонального розвитку на період із 2021 по 2027 роки розроблена на виконання Указу Президента України від 20 вересня 2019 р. № 713 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» та відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 931 «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів із її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів».

Ця Стратегія є ключовим документом для планування розвитку секторів економіки, координації державної політики в різних сферах, оптимального використання державних ресурсів на території громад і регіонів в інтересах людей, єдності країни, сталого розвитку історичних населених місць і збереження традиційного характеру історичного середовища, охорони навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів для поточних і майбутніх поколінь українців.

Також Стратегія визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722.

Необхідність підготовки цієї Стратегії спричинена завершенням строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, а також наявністю нових викликів, що постали перед Україною протягом останніх семи років і суттєво впливають на ситуацію в регіонах, а також на якість життя жителів міст і сіл [108].

Упродовж періоду до 2020 року в Україні було створено юридичну базу та запроваджено нові підходи до стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку в межах Державної стратегії регіонального розвитку. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що була започаткована у 2015 році на засадах децентралізації, створила нові можливості для розвитку територіальних громад. Бюджетна децентралізація спричинила значний перерозподіл бюджетних ресурсів на користь місцевого самоврядування.

Проте дотепер, незважаючи на нові можливості для розвитку територіальних громад і регіонів, не відбулося реальної конвертації цих можливостей у кращу якість життя для людей незалежно від місця їхнього проживання. Також не відбулося відчутних змін у зміцненні партнерських відносин між регіонами та зменшення міжрегіональної та внутрішньорегіональної диспропорції за показниками економічного розвитку та якості життя людей.

Основні завдання нової регіональної політики полягають у спрощенні економічного зростання регіонів, забезпеченні їхньої конкурентоспроможності, створенні нових робочих місць, поліпшенні зайнятості населення та створенні умов для повернення трудових мігрантів на батьківщину. Це допоможе підвищити якість життя людей, незалежно від їхнього місця народження та проживання.

Нова політика розвитку регіонів ґрунтуватиметься на стратегічному та просторовому плануванні, яке враховуватиме ключові виклики, що впливають на людей, інфраструктуру, економіку та природне середовище. Крім того, ця політика буде сприяти культурі партнерства та співробітництва між громадянами та публічними інституціями для досягнення спільних цілей розвитку. Регіональні заходи будуть базуватися на даних, отриманих із аналізів та оцінок для забезпечення високих стандартів управління та реалізації регіональної політики. Для цього потрібні спеціалізовані аналітичні інструменти та бази даних.

Таблиця 1.7

Порівняльна характеристика підходів до формування та реалізації окремих елементів державної регіональної політики в межах реалізації Державної стратегії регіонального розвитку*

Елементи політики	Підходи до формування та реалізації державної регіональної політики	
	2014–2020 роки	2021–2027 роки
Об'єкти політики	Надання допомоги слаборозвиненим регіонам через фінансову підтримку Декларування депресивних територій як об'єктів політики, які де-факто не отримували допомоги	Визначення типу територій, що потребують застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки Розбудова конкурентоспроможного регіону та функціональної території шляхом залучення усіх об'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону/території як умови надання фінансової підтримки з державного бюджету
Підхід до планування	Домінування галузевого підходу, який не враховує специфіку різних типів територій держави	Визначення територій, що потребують державної підтримки, планування їх розвитку на засадах інтегрованого підходу (поєднання галузевого та територіального підходу)
Типи проєктів	Спрямування субсидій і державної допомоги переважно на створення об'єктів капітального будівництва (державне інвестування виключно в об'єкти державної або комунальної власності)	Спрямування державних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи у вигляді так званих «твердих» і «м'яких» розвиткових проєктів на основі якісної діагностики потенціалу та проблем територій, що потребують державної підтримки

Суб'єкти формування та реалізації політики	Розроблення та реалізація політики здійснювалася виключно через центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міську держадміністрації	Розроблення та реалізація політики здійснюється на усіх рівнях врядування (центральний, регіональний, місцевий) із залученням неурядових організацій
Фінансування	Відсутність цільового фінансування Стратегії та програм регіонального розвитку, програм секторальної бюджетної підтримки в межах виконання планів заходів з реалізації Стратегії	Цільове спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на виконання програм регіонального розвитку, що забезпечують виконання окремих завдань Стратегії
Просторове планування	Недотримання вимог містобудівної документації (Генеральної схеми планування території України, схем планування території на регіональному рівні, генеральних планів населених пунктів) під час здійснення державних інвестиційних програм/заходів	Обов'язкове врахування вимог містобудівної документації (Генеральної схеми планування території України, схем планування території на регіональному рівні, генеральних планів населених пунктів) під час здійснення державних інвестиційних програм/заходів
Міжвідомча координація	Міжвідомча координація відсутня внаслідок неефективної роботи Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку	Забезпечення Кабінетом Міністрів України належного рівня координації, зокрема через Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку
Інституційна спроможність	Інституційна спроможність базового рівня врядування перебуває на початковому етапі Становлення агенцій регіонального розвитку як суб'єктів регіональної політики	Забезпечення спроможності територіальних громад стратегічно планувати розвиток та ефективно управляти ресурсами для розвитку Становлення агенцій регіонального розвитку як реальних суб'єктів регіональної політики

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Для реалізації державної регіональної політики на період до 2027 року передбачається комплексний територіальний підхід, що базується на тому, що об'єктом регіональної політики є територія з унікальним набором соціальних,

просторових, екологічних та економічних особливостей. Головним завданням реалізації цієї політики є підтримка потенційних центрів економічного зростання, що мають змогу розширювати свій позитивний вплив на розвиток сусідніх територій і забезпечувати розвиток регіону загалом. Також будуть підтримуватись інтегровані проекти розвитку територій з особливими проблемами, що допоможе знизити рівень міжрегіональної та внутрішньорегіональної асиметрії в розвитку територіальних громад і покращити якість життя людей.

У цій Стратегії пропонуються нові підходи до державної регіональної політики, зокрема, здійснюється перехід до територіально спрямованої політики розвитку, що базується на стимулюванні використання потенціалу окремих територій та наданні підтримки тим із них, які стикаються зі складними соціально-економічними проблемами, мають високий історико-культурний потенціал, а також екологічні проблеми та потребують охорони природного середовища. У Стратегії визначено конкретні типи територій, які потребують особливої уваги з боку держави і застосування спеціальних механізмів та інструментів для сприяння їхньому розвитку:

- агломерації – територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення із чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Агломерації є зонами, де населення, капітал і бізнес сконцентровані та взаємодіють із сусідніми територіями шляхом інтенсивної економічної, культурно-побутової взаємодії, працевлаштування. Вони відрізняються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки та надання послуг населенню;

- великі міста – міста із чисельністю населення від 100 тис. осіб і більше;
- середні міста – міста із чисельністю населення від 50 до 100 тис. осіб;
- малі міста – міста із чисельністю населення до 50 тис. осіб;
- монофункціональні міста – це міста, що розвиваються завдяки виконанню лише однієї виробничої функції та належать до центрів вугледобування, добування рудної і нерудної сировини, хімічної і

нафтопереробної промисловості. У зв'язку зі зменшенням попиту на спеціалізовані галузі в цих містах відбувається активний процес відмирання населення, погіршуються умови довкілля, зростає безробіття;

- сільські території у несприятливих умовах – територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як щільність сільського населення нижча 15 осіб на кв. кілометр, відстань до найближчих міст із населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 кілометрів автомобільними дорогами з твердим покриттям), чисельність населення скоротилася в період 2008–2018 років більш ніж на 30 %;

- гірські території Українських Карпат – територіальні громади, розташовані в гірській місцевості і до складу яких входить щонайменше один населений пункт, якому надано статус гірського відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»;

- макрорегіон «Азов-Чорне море» – частина території України, що прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності;

- зони впливу міжнародних транспортних коридорів – частина території України в межах 15-кілометрової доступності до міжнародних автомобільних доріг загального користування державного значення;

- прикордонні регіони – регіони, що безпосередньо прилягають до державного кордону;

- прикордонні території у несприятливих умовах – територіальні громади, розташовані біля кордону з державами, відносини з якими передбачають додатковий рівень безпеки державного кордону, обмеження руху товарів і людей, що стримує розвиток місцевої економіки та залучення інвестицій (російська федерація, Придністров'я Республіки Молдова) у межах 30-кілометрової доступності, або лінії розмежування відповідно до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції»;

- тимчасово окуповані території України – частини території України, тимчасово окуповані внаслідок збройної агресії російської федерації, у межах

яких, відповідно до Законів України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» та «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», збройні формування російської федерації та окупаційна адміністрація російської федерації встановили та здійснюють загальний контроль;

– природоохоронні території та об'єкти – території та об'єкти природно-заповідного фонду, їхні функціональні та охоронні зони, території, зарезервовані з метою наступного заповідання, території та об'єкти екомережі, території Смарагдової мережі, водно-болотні угіддя міжнародного значення, біосферні резервати програми ЮНЕСКО «Людина й біосфера», об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Закону України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [109].

Такий підхід дає змогу зосередити ресурси та зусилля всіх суб'єктів державної регіональної політики на таких територіях для найбільш ефективного розв'язання проблем, зменшення розбіжностей у розвитку за допомогою підтримки найбільш економічно слабких регіонів.

У контексті дослідження розглянемо Концепцію сільського розвитку. Концепція спрямована на розв'язання проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій та підвищення рівня життя сільського населення в Україні. Незважаючи на збільшення валового виробництва сільськогосподарської продукції, аграрні перетворення не принесли очікуваного соціально-економічного ефекту, тому необхідний комплексний підхід до розв'язання проблем розвитку сільських територій, що ґрунтується на принципах сталого розвитку. Концепція також визначає основні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС. Цю Концепцію детальніше розглянемо в підрозділі 3.2.

Головними чинниками, що призводять до нехтування соціально-економічним та екологічним станом сільських територій є брак злагодженої

державної політики, спрямованої на розвиток сільської місцевості, що відповідає потребам місцевих громад. Крім того, проблему погіршення стану сільських територій зумовлює недостатня фінансова підтримка програм, призначених для розвитку сільського господарства, низький рівень забезпечення сільських мешканців соціальними й економічними послугами, а також нерівномірність забезпечення медичним обслуговуванням. До того ж неврахування екологічних вимог у виробничих процесах, що відбуваються на селі, і низький рівень диверсифікації економіки сільських територій також є чинниками, що впливають на збільшення міграції сільської молоді, збільшення безробіття та зниження доходів сільського населення, а також знищення соціальної та інженерної інфраструктури. Низькі рентабельність і конкурентоспроможність малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників теж є серйозною проблемою. Також є низка інших проблем, що призводять до зниження якості життя та екологічного стану сільських територій.

Мета Концепції полягає у створенні необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для розвитку села, що забезпечується за допомогою диверсифікації економічної діяльності, збільшення рівня реальних доходів від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі, досягнення гарантованих соціальних стандартів і покращення умов проживання сільського населення, охорони навколишнього природного середовища, збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості, збереження сільського населення як носія української ідентичності, культури й духовності, створення умов для розширення можливостей територіальних громад села та селища для розв'язання наявних проблем і приведення законодавства у сфері сільського розвитку у відповідність зі стандартами ЄС. Реалізація цієї Концепції дає змогу змінити фокус аграрної політики держави з підтримки аграрного сектору економіки на підтримку сільського розвитку – поліпшення якості життя та економічного благополуччя сільського населення. Реалізація цієї Концепції передбачена на період до 2025 року.

Оптимальний варіант вирішення проблеми визначається за допомогою порівняльного аналізу. У сільському розвитку існують три можливі варіанти. Перший варіант передбачає продовження тенденцій, що вже сформувалися, а також комерціалізацію сільськогосподарського виробництва. Державна підтримка села за цього варіанту буде мінімальною, що призведе до подальшого знелюднення території та деградації її потенціалу.

Другий варіант передбачає збільшення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури. Також декларується реалізація соціально-економічних та екологічних заходів і диверсифікація сільської економіки. Однак, на практиці немає реального механізму та фінансових джерел для реалізації цих заходів. Це може покращити матеріальне становище й умови проживання сільського населення, але не розв'яже проблем зайнятості, екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва та розвитку територіальних громад сіл і селищ.

Щоб забезпечити комплексний розвиток сільських територій та їхню конкурентоспроможність, запропоновано створити умови для раціонального формування багатогалузевого і багатуукладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки та сприятливого середовища проживання. Основними засобами досягнення цих цілей є нарощування людського і соціального капіталу, розвиток партнерства держави та бізнесу, активізація ініціативності й відповідальності територіальних громад сіл і селищ. Такий підхід до управління розвитком сільських територій може призвести до розвитку сфери прикладання праці, збільшення доходів сільського населення та доступності базових послуг, а також нормалізації демографічної ситуації на переважній частині сільських територій. Такий підхід допоможе реформувати систему управління розвитком сільських територій і забезпечити реалізацію інтересів сільського населення та суспільства загалом.

Планується за допомогою реалізації Концепції досягти таких цілей:

1. Зменшення коефіцієнта смертності серед сільського населення та збільшення його чисельності до показника, що має місто – 13,1 особи на 1000 жителів.

2. Підвищення рівня заробітної плати для працівників сільського господарства.

3. Збільшення кількості робочих місць на селі до 1 мільйона.

4. Збільшення в 1,5 раза кількості зайнятих серед сільського населення.

5. Збільшення частки доходів сільських господарств, що одержуються від підприємницької діяльності та самозайнятості, до 15 %.

6. Збільшення частки органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь до 7 %, зокрема ріллі – до 5 % [110].

7. Впровадження Концепції фінансується з державних, місцевих бюджетів та інших джерел, що передбачені відповідним законодавством.

8. Обсяг фінансування, матеріальних і трудових ресурсів, необхідних для впровадження Концепції, визначається щорічно з урахуванням державних і місцевих бюджетних можливостей та обсягу міжнародної технічної допомоги.

Отже, Державна стратегія регіонального розвитку та Концепція розвитку сільських територій є основними засадами, в контексті яких формується соціально-економічний розвиток сільських територій, оскільки вони мають на меті створення певних умов для забезпечення гідного життя кожного українця в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні. Не менш важливим є те, що вони спрямовані на ефективне використання потенціалу територій та їхню спеціалізацію для досягнення сталого розвитку країни й підвищення рівня добробуту та доходів громадян. Досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах є ключовим для досягнення цих цілей.

Висновки до розділу 1

1. На основі критичного аналізу наукової літератури та нормативних документів встановлено, що децентралізація – це передача певних владних

повноважень і відповідальності органам місцевого самоврядування, яких наділяють необхідними повноваженнями та ресурсами.

Здійснено порівняльний аналіз підходів до визначення поняття «децентралізація» і його основних характеристик. Він демонструє багатовекторність і мультирівневість досліджень цього наукового, політичного й економічного явища. Також було охарактеризовано основні форми (деконцентрація, деволюція і делегування) та типи (політична, адміністративна й фінансова) децентралізації. Зазначимо, що єдиної, загальновизнаної класифікації досі в науковому суспільстві немає.

Загалом, якщо розглядати децентралізацію як процес, описані вище типи можна ранжувати за рівнем децентралізації системи державного управління. Причому кожен наступний тип є децентралізацією вищого порядку, якої потребує все менша кількість країн. Очевидно, що мінімальний рівень розподілу влади передбачає адміністративну децентралізацію (перший етап). Другий етап – наділення регіональних органів влади правом приймати не лише приблизні, а й принципові рішення щодо тих політичних курсів, що реалізуються на субнаціональному рівні. Третій етап – надання регіональним органам влади політичної автономії, тобто обрання субнаціональних керівників місцевими жителями. Ставши представниками регіональної спільноти, керівники регіонів мають повне право вимагати своєї участі (або участі своїх представників) у прийнятті загальнонаціональних рішень – це четвертий етап децентралізації. Нарешті, на п'ятому етапі регіони отримують фінансову автономію – тобто джерела власних доходів і можливість витратити отримані кошти на власний розсуд.

2. Розкрито основні концептуальні підходи до визначення поняття «державне регулювання», «державне регулювання економіки». Висвітлено принципи, що впливають на розвиток сільських територій. Визначено специфіку державного регулювання в умовах децентралізації.

Можна стверджувати, що розвиток сільських територій є ключовою структурною одиницею функціонування держави, особливо в контексті реформи

децентралізації, та охоплює різноманітні аспекти: соціальні, економічні, виробничі, політичні, екологічні та природні показники. Розвиток сільських територій має вирішувати важливі соціально-економічні проблеми України та забезпечувати рівність між економічними і соціальними чинниками, підвищенням стандартів життя, економічною ефективністю та довгостроковим менеджментом і управлінням. Основними ознаками наявності ОТГ є соціальна взаємодія, визначена місцевість і територіальні межі, почуття спільноти та спільності людей, що сприяє появі почуття відповідальності перед громадою, колегіальних для всіх норм поведінки, взаємодії всіх учасників та створенню сприятливого мікроклімату для потенційних інвесторів і працівників.

На нашу думку, в сучасній Україні, що переживає соціально-економічні та політичні перетворення, головними завданнями розвитку сільських територій.

Створення робочих місць, покращення інфраструктури та поліпшення умов життя мешканців сільських територій є стратегічними цілями децентралізації, що передбачає інтенсивний, комплексний і системний підхід, який ґрунтується на партнерстві між громадами, бізнесом та місцевими органами влади.

З'ясовано, що для успішного розвитку сільських територій необхідно використовувати комплексний підхід, який охоплює не лише економічні, але й соціальні та екологічні аспекти. Для визначення проблем і перспектив розвитку сільських територій, а також для розроблення та впровадження ефективних стратегій розвитку цих територій потрібно використовувати деякі методичні підходи, зокрема визначення ролі місцевої влади у розвитку сільських територій, оцінку рівня інвестицій і рівня зайнятості населення тощо.

Запропоновано ключові пріоритети, які необхідно враховувати при розробленні інноваційних проєктів в Україні: комплексність, відкритість, участь місцевого населення і орієнтація на місцеві ресурси.

Для налагодження ефективного державного регулювання сільського розвитку необхідно подальше реформування цієї системи за такими напрямками: удосконалення інституційно-правового забезпечення державного регулювання

сільського розвитку; координація державної аграрної політики; моніторинг усіх сфер сільського розвитку; формування стратегічних пріоритетів розвитку; організація ефективного інформаційного забезпечення державного контролю за виконанням рішень щодо державного регулювання сільського розвитку в Україні. Реалізація цих завдань державного регулювання сільського розвитку залежить від взаємодії суспільних, політичних, соціальних, економічних та інших складових життєдіяльності ОТГ.

3. Визначено, що для розроблення та впровадження ефективних стратегій розвитку сільських територій використовують методичні підходи оцінки ефективності розвитку сільських територій: статистичний аналіз, аналіз соціально-економічних показників, порівняння з аналогічними територіями, індекси розвитку, опитування тощо.

Проаналізовано соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку на різних рівнях управління: соціальні важелі (боротьба з бідністю, соціальний захист сільського населення, дотримання права на працю та заробіток, власність, гідне соціальне забезпечення, освіти тощо) й економічні важелі (податкова політика, інвестиційна політика, економічне планування, розвиток підприємницької діяльності, інфраструктури).

Проведена порівняльна характеристика підходів до формування та реалізації окремих елементів державної регіональної політики в межах реалізації Державної стратегії регіонального розвитку. Основними елементами проведеного аналізу є об'єкти політики, підхід до планування, типи проєктів, суб'єкти формування і реалізації політики, фінансування, просторове планування, міжвідомча координація та інституційна спроможність.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

2.1. Аналіз стану сільського розвитку України та підходи до визначення і класифікації сільських територій у країнах ОЕСР

Крайні дослідження щодо визначення «сільських територій» демонструють, що є багато концепцій трактування змісту цього терміну. Хоча Організація економічного співробітництва та розвитку розробила спеціальне пояснення з акцентом на міжнародну порівнянність, окремі країни і далі використовують альтернативні визначення, що краще відповідають їхнім конкретним потребам. Важливо зазначити, що визначення ОЕСР використовується в регіональній базі даних ОЕСР, якою ми послуговувалися для аналізу ефективності різних типів сільських регіонів, наведених нижче [111].

На жаль, немає міжнародно визнаного визначення терміну «сільська територія», тому й досі тривають дискусії про те, як найкраще визначити це поняття. Хоча низька щільність населення є зазвичай початком цього процесу, загальновизнано, що «сільський» є багатовимірним поняттям, яке може втілювати різні значення для різних цілей. Наприклад, як географічне чи просторове поняття, соціально-економічний чи соціокультурний дескриптор, функціональне поняття, пов'язане, для прикладу, з потоками ринку праці, або просто як «не міський». Один зі способів зрозуміти сільську місцевість – визначити відмінності між сільськими й міськими зв'язками як функції відстані між сільською територією та міською агломерацією.

Міські та сільські території пов'язані між собою різними типами зв'язків, що часто перетинають традиційні адміністративні кордони. Ці взаємодії можуть включати: демографічні особливості, ринок праці, державну службу й екологічні міркування. Вони не обмежуються потоками локального ринку праці з центром у місті та включають двонаправлені відносини з функціональними зв'язками між

селом і містом (рис. 2.1). Кожен тип взаємодії охоплює різну географію, утворюючи «функціональну область» [112].

Рис. 2.1. Функціональні зв'язки між сільськими територіями й містами*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Складність зв'язків можна представити вздовж континууму від міста до села від більш до менш густонаселених районів і градації між ними. Хоча немає раптових розривів у цих просторових відносинах, є велика різноманітність розмірів і типів взаємозв'язків. Рисунок 2.2 додатково ілюструє цю концепцію. Він зображує розподіл міських (великі крапки) і сільських (маленькі крапки) територій, розкиданих у просторі, демонструючи різноманітність моделей поселень на основі характеристик розташування, близькості та щільності. Такі просторові відмінності можуть дати важливу інформацію для державної політики, оскільки діапазон можливостей і обмежень, з якими стикається будь-яке конкретне місце, залежить від його розташування, і це, поміж інших міркувань, впливає на кількість робочих місць, рівень послуг і розвиток інфраструктури.

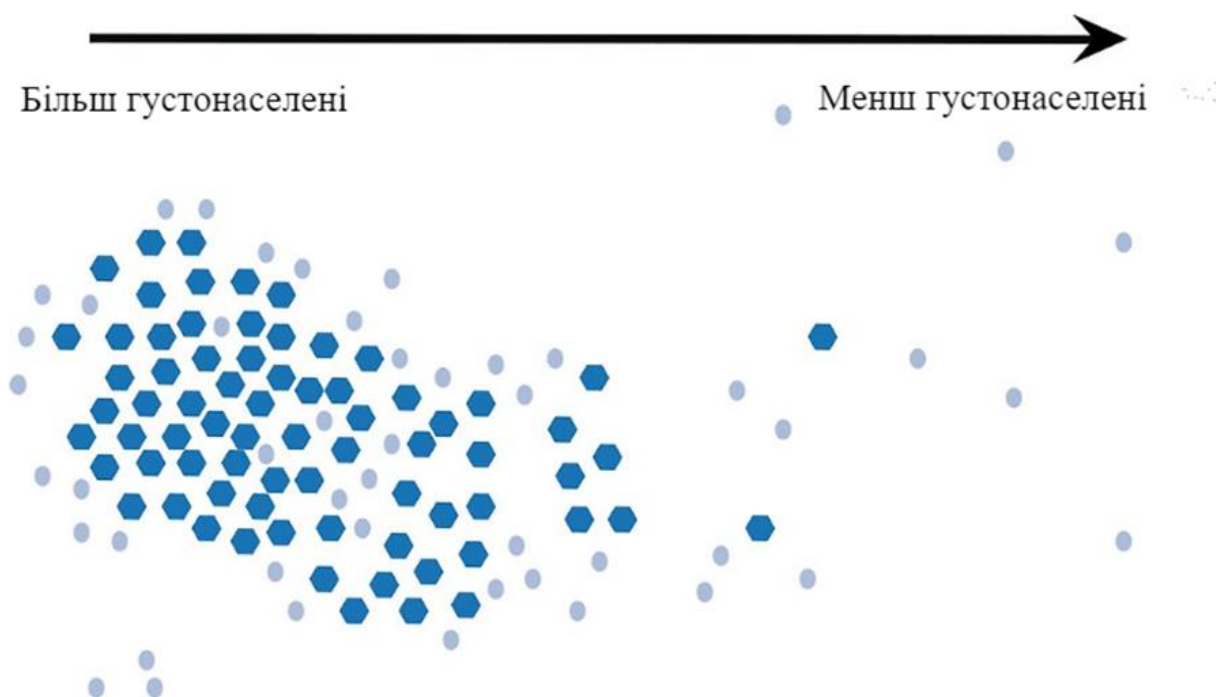

Рис. 2.2. Континуум від більш до менш густонаселених територій*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

У розробленні визначення «сільський» одиниця аналізу відіграє важливу роль. Є вибір між функціональною одиницею на основі спостережуваної поведінки та адміністративною одиницею на основі адміністративних кордонів. Функціональні визначення краще охоплюють складні економічні потоки та взаємодію між тісно пов'язаними міськими й сільськими територіями. І, навпаки, адміністративні одиниці краще підходять для розроблення та надання державних послуг і публічного управління [112].

Враховуючи потенційний ступінь взаємодії між сільською та міською територіями для класифікації сільських регіонів, було розроблено трикатегорійну типологію:

- 1) сільські території в межах функціональної міської території (ФМТ);
- 2) сільські регіони, близькі до ФМТ;
- 3) віддалені сільські регіони (рис. 2.3).

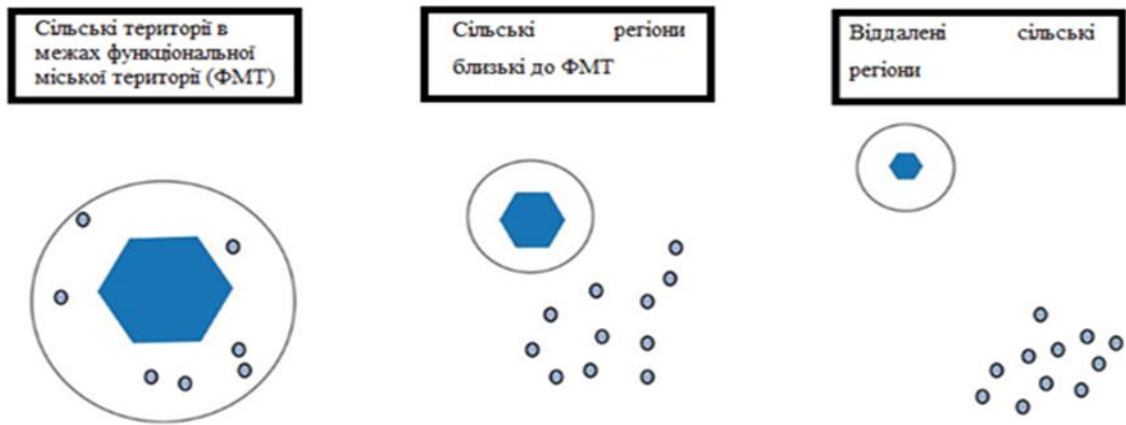

Рис. 2.3. Типологія сільських територій*

Примітки. *Коло позначає ФМТ, темний шестикутник – це найбільш урбанізована частина ФМТ, а маленькі світлі точки – це сільські громади; розроблено автором на основі проведених досліджень

Кожен тип має відмінні характеристики, проблеми та політичні потреби.

Сільські території в межах ФМТ – це тип сільських територій, що є невід’ємною частиною зони комутації міського центру; їхній розвиток повністю інтегровано у ФМТ.

Сільські регіони, близькі до ФМТ, – це регіони, що мають міцні зв’язки з сусідньою ФМТ, але не є частиною її ринку праці. Між ними відбувається рух потоків товарів, обмін екологічними послугами й інші економічні операції. Хоча міська та регіональна економіки не є інтегрованими, здебільшого зростання в сільській місцевості пов’язане з розвитком ФМТ. Більшість сільського населення в країнах ОЕСР проживає саме у такому типі сільських територій.

Віддалені сільські регіони – це регіони, що розташовані на значній відстані від ФМТ. Зв’язки з ФМТ здебільшого відбуваються через ринковий обмін товарами та послугами, і є лише обмежені та рідкісні особисті взаємовідносини за межами сільської території, але є хороші зв’язки в регіоні. Місцева економіка значною мірою залежить від експорту продукції основної діяльності території. Зростання відбувається завдяки створенню сфер абсолютної та порівняльної переваги, покращенню зв’язку з експортними ринками, підбору навичок до сфер

порівняльних переваг і покращенню надання основних послуг (наприклад, туризм) [113].

Оскільки вони структурно різні, три типи сільських регіонів стикаються з різними проблемами розвитку.

Розуміння спільних викликів і можливостей у кожній із трьох категорій дає змогу діяти спільно і здійснювати більш ефективні цілеспрямовані політичні заходи. У таблиці 3.1 узагальнено ці проблеми та можливості.

Таблиця 2.1

Проблеми розвитку за типом сільської території*

Тип	Виклики	Можливості
Сільські території в межах ФМТ	• втрата контролю над майбутнім; • діяльність зосереджена в міському ядрі; • втрата сільської ідентичності	• більш стабільне майбутнє; • можливість використовувати переваги міських районів, уникаючи негативних аспектів
Сільські регіони, близькі до ФМТ	• конфлікти між новими мешканцями та місцевими жителями; • місцезнаходження може бути занадто далеко для одних фірм, але занадто близько для інших	• потенціал для залучення домогосподарств із високим доходом, які прагнуть високої якості життя; • порівняно легкий доступ до передових послуг і міської культури; • хороше транспортне сполучення
Віддалені сільські регіони	• вузькоспеціалізовані економіки, що переживають підйоми та спади; • обмежене сполучення та великі відстані між населеними пунктами; • висока вартість послуг з розрахунку на душу населення	• абсолютна перевага у виробництві продукції, що базується на природних ресурсах; • привабливі для фірм, яким потрібен доступ до міської території, але не на щоденній основі; • може запропонувати унікальне середовище, яке буде привабливим для фірм і деяких осіб

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Для сільської місцевості в межах зони комунікацій ФМТ розвиток тісно пов'язаний із розвитком центрального міста. Основними проблемами, з якими стикаються сільські території цього типу, є: надання послуг, оскільки послуги

зосереджені на основній території; відповідність кваліфікації потенційних працівників вимогам ринку праці; управління політикою землекористування, спричиненою зростаючим тиском міського ядра.

Сільські регіони, що розташовані поблизу ФМТ, часто мають хорошу структуру промислових підприємств, що робить місцеву економіку більш стійкою. Вони також часто можуть залучати нових мешканців. Економічне та соціальне розмаїття сільських територій, що розташовані поблизу ФМТ, може створити проблеми, як-от конкуренція за землю та ландшафт у разі економічної діяльності, а також різні потреби та бачення між старими й новими жителями. Конфлікти щодо моделей розвитку можуть виникнути між цими територіями та сусідніми ФМТ [112].

Для віддалених сільських регіонів із порівняно щільним розселенням основна діяльність відіграє важливу роль у регіональній економіці. Зростання відбувається завдяки створенню сфер абсолютної та порівняльної переваги, покращенню зв'язку з експортними ринками, достатній кількості професіоналів для сфер порівняльних переваг і покращенню надання основних послуг. Потужна ресурсна база може привести до високих рівнів доходу та продуктивності, але вона також може призвести до циклічної (бум-спад) економіки. Ці регіони можуть зіткнутися з проблемами утримання та залучення працівників і, як правило, мають слабкі механізми надання послуг.

Оскільки контекст і географія мають значення, не дивно, що країни-члени ОЕСР прийняли широкий спектр визначень, що розмежовують міські та сільські регіони. Дійсно, немає такого поняття, як оптимальне чи загальновизнане визначення сільської території для впровадження політики. Широке розмаїття визначень сільської території (додаток Б) також відображає різні критерії, що існують для розроблення визначень, зокрема щільність, економічна діяльність, розмір або відстань до послуг тощо.

Країни намагаються відійти від традиційних визначень сільських територій як «решта» простору, що не є міським. Традиційні визначення не розрізняють типи сільських територій або не визнають значної територіальної

взаємодії між містом і селом. З удосконаленням інструментів Географічної інформаційної системи (ГІС) і збільшенням рівня доступності до даних, багато країн ОЕСР переглянули та розширили свої визначення, застосували для цього нові критерії – відстань і доступність послуг – і тепер визнають території із сильною взаємодією між містом і селом. Спільна мета цих зусиль полягає в тому, щоб мати інструмент, що міг би точніше розмежовувати сільські території та визначати спільні проблеми і можливості для розроблення кращих політичних інструментів.

Деякі країни приймають нові визначення та використовують ширший спектр джерел даних, включно з даними про поїздки на роботу й назад, ринок праці чи транспортну мережу. Наприклад, Австрія та Іспанія в основному використовують типологію місто-село Європейського Союзу (ЄС) [111], Нова Зеландія прийняла визначення, яке розрізняє сільські регіони з сильним, помірним або низьким впливом міст і ті, що вважаються віддаленими, враховуючи щільність населення, місце роботи й дані пересувань.

Італія розробила визначення на основі доступності послуг і цілей політики. Сільські території в Італії відрізняються від міських полюсів і поділяються на три категорії: інтенсивно культивовані та рівнинні території, проміжні сільські території і, нарешті, території з уповільненим розвитком. Ця класифікація базується на показниках щільності населення і частці сільськогосподарських угідь [112]. Італія також використовує класифікацію сільських територій, зважаючи на управлінський аспект. В Італії «внутрішні території – це групи муніципалітетів, що характеризуються «недостатнім доступом до основних послуг». Ця класифікація зумовлена цілями політики: вимірюючи доступ до медичної допомоги, закладів освіти та транспорту, політика може бути спеціально розроблена для задоволення місцевих потреб. Внутрішні території – це ті, що розташовані далі, ніж за 75 хвилин їзди від «сервісних центрів», що є муніципалітетами, мають багато шкіл, принаймні одну вузькоспеціалізовану лікарню та залізничну станцію. Усі італійські муніципалітети були

класифіковані відповідно до відстані (часу подорожі) від цих центрів обслуговування.

Франція також працює над визначенням, яке враховує доступність, але використовує іншу методологію. У Франції Національний інститут статистики та економічних досліджень розробив показник, що відображає доступність послуг і зручностей, важливих для повсякденного життя громад із різною щільністю населення. Індикатор розрізняє густонаселені міста, міста з середньою кількістю населення, малонаселені муніципалітети та дуже малонаселені муніципалітети. Він також розглядає доступ до: закладів охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг; спорту, відпочинку, туризму і культурних закладів; магазинів продуктів харчування, товарів і послуг. У сукупності цей індикатор допомагає політикам краще розуміти регіональні відмінності в доступності послуг і діяти відповідно до них [114].

У деяких країнах перегляд визначення сільських територій був спричинений реформою місцевого самоврядування. Фінляндія є яскравим прикладом. Країна вперше запровадила сільську типологію в 1993 році на основі муніципальних кордонів. Було визначено три типи сільських територій:

- сільські території, близькі до міських;
- сільська місцевість;
- малонаселені сільські території.

Реструктуризація муніципалітетів, що почалася у 2005 році, призвела до зменшення їхньої кількості і збільшення їхніх розмірів, а також до зростання частки сільських територій у муніципалітетах. Отже, потрібна була нова сільська типологія, щоб краще охопити цю динаміку. Статистика, яка ґрунтується на адміністративних кордонах, була визнана непридатною для просторового аналізу, оскільки вона не могла належним чином відобразити регіональні відмінності. З цією метою Фінляндія прийняла класифікацію, що ґрунтується на наборах просторових даних і семи регіональних типах: внутрішня міська територія, зовнішня міська територія, приміська територія, місцеві центри в сільській місцевості, сільські території поблизу міст, сільські центральні

території та малонаселені сільські території. Структура використовує широкий діапазон змінних, щоб охопити різноманітність сільських територій, включно з: населенням, зайнятістю, схемами поїздок, темпами будівництва, доступом до транспорту та даними про землекористування. Разом ці змінні використовуються для побудови показників економічної діяльності, демографічних змін, доступності, інтенсивності землекористування та інших атрибутів для кожного регіону [115].

Визначення сільської території має важливе значення для надання послуг і розподілу державних ресурсів. Показовим прикладом є Чилі. Огляд ОЕСР щодо сільської політики Чилі виявив, що країна використовувала визначення сільської території, яке класифікувало, навіть найменші поселення, як «міські». У результаті лише 12 % території Чилі було визначено як сільську, а решта 88 % – як міські. Ці результати не узгоджувалися зі спостережуваним розподілом населення та величезним внеском сільських галузей, таких, як видобувна промисловість, сільське та лісове господарство у ВВП та експорт. Визначення також створило враження, що розвиток сільських територій був лише другорядним питанням і мав наслідки тільки для надання послуг і підтримки сільських територій. Унаслідок цього аналізу Чилі зараз переглядає своє визначення сільської території, щоб краще охопити цю динаміку [116].

Потрібен новий наратив, щоб уточнити, що сільські регіони роблять важливий внесок у досягнення національних цілей, включно з економічним розвитком і процвітанням. Як видно, на прикладі Чилі, використання визначень має вирішальне значення для створення цього нового наративу. Використовуючи застарілі визначення, сільську місцевість Чилі зображують відсталою, бідною та віддаленою. З переглянутим визначенням вимальовується інша картина: сільські райони є динамічними, а бідність в основному пов'язана зі змішаними приміськими районами.

Країни адаптують визначення терміну «сільський» до їхніх конкретних потреб і в основному використовують для впровадження національної політики, тоді як ОЕСР розробила визначення, яке дає змогу проводити міжнародні

порівняння. Вперше ОЕСР розробила регіональну типологію в 1991 році, використовуючи просте й загальновизнане правило критерію для визначення сільських регіонів. Це визначення широко використовувалося для порівняння тенденцій і моделей у країнах-членах ОЕСР і буде використовуватися для аналізу цього розділу. Регіональна типологія ОЕСР включає деякі критерії, що використовуються певними країнами ОЕСР для визначення регіонів (наприклад, проміжний, різні типи сільських регіонів, щільність), але вона спрямована на розроблення порівняльного визначення для аналізу і, отже, застосовує однакові критерії в усіх країнах ОЕСР. Міжнародна порівнянність вимагає деяких поступок на відміну від типології, описаної вище. Типологія використовується для класифікації регіонів ОЕСР TL3, розрізняючи переважно міські (PU) регіони від проміжних (IN) і переважно сільських (PR) регіонів (вставка 3.1). Розширена типологія далі класифікує переважно сільські регіони на території, що є «переважно сільськими поблизу міст», і ті, що є «переважно сільськими, віддаленими». Це стосується двох типів сільських територій, наведених вище (у таблиці 3.1). В ідеалі типологія також могла б ідентифікувати сільські території всередині функціональних міських районів, але це неможливо на рівні TL3 і потребує даних у менших регіональних масштабах.

Регіональна типологія ОЕСР є частиною територіальної схеми збору даних про «сільську місцевість», що можна порівняти на міжнародному рівні. Типологія ОЕСР класифікує регіони TL3 як переважно міські, переважно сільські та проміжні. Ця типологія, ґрунтується на відсотку населення регіону, що проживає в сільських або міських громадах, дає змогу проводити значущі порівняння між регіонами одного типу та рівня. Однак є компроміс: поряд із перевагами міжнародної порівнянності, ця система має недолік, оскільки вона не така точна, як більш детальні визначення, які використовуються для розроблення політики в деяких країнах [116].

Регіональна типологія ОЕСР складається з трьох етапів. Перший ідентифікує сільські громади відповідно до щільності населення. Громада вважається сільською, якщо її густота населення становить менше 150 жителів

на км² (500 жителів для Японії з урахуванням того факту, що середня густота населення в країні перевищує 300 жителів на км²). На другому етапі регіони класифікуються відповідно до частки населення, яке проживає в сільській місцевості. Отже, регіон TL3 класифікується як переважно сільський, якщо понад 50 % його населення проживає в сільських громадах; переважно міський, якщо в сільській місцевості проживає менше 15 % населення і проміжний для значень між ними.

Третій крок залежить від розміру міських центрів. Відповідно, регіон, що буде класифікований як «переважно сільський» на другому етапі, класифікується як «проміжний», якщо він має міський центр із населенням понад 200 000 жителів (500 000 для Японії), що становить не менше 25 % населення регіону. Так само: регіон, що буде класифікований як «проміжний» на другому кроці, класифікується як «переважно міський», якщо він має міський центр із населенням понад 500 000 жителів (1 мільйон для Японії), що становить не менше 25 % населення регіону [117].

Ця типологія виявилася значущим підходом до пояснення регіональних відмінностей в економіці та на ринку праці. Недоліком міжнародного порівняння є те, що воно ґрунтується на щільності населення в громадах, які мають адміністративні кордони, що можуть суттєво відрізнятися між країнами (а іноді навіть усередині них). Для покращення порівнянності типологію оновлено, щоб почати зі щільності населення в клітинках сітки площею 1 км² як будівельних блоків. У 2014 році Європейський Союз запровадив цю типологію для номенклатури європейських регіонів NUTS 3 2010 року. Для цих країн міським населенням є всі жителі, які живуть у клітинах площею 1 км² із принаймні 300 жителями, які утворюють безперервний кластер із принаймні 5000 мешканців. Порогове значення для переважно міських жителів прийнято як 20 % або менше сільських жителів, проміжне значення становить 20–50 %, а переважно сільські регіони з 50 % або більше жителів поза міськими кластерами. Жодна типологія повністю не враховує наявність «агломераційних сил» або додаткових впливів сусідніх регіонів. Крім того, віддалені сільські райони, як

правило, стикаються з іншим набором проблем і можливостей, ніж сільські райони, розташовані неподалік міста, де зазвичай доступний ширший спектр послуг і переваг [118].

На переважно сільські регіони припадає чверть населення (26,2 %) і понад 80 % території країн ОЕСР (рис. 2.4). В Австрії, Естонії, Греції, Угорщині, Ірландії, Словаччині та Словенії частка населення в сільських регіонах більш ніж удвічі перевищує середній показник у решті країн ОЕСР. Для порівняння, у 2017 році майже 74 % населення ОЕСР проживало переважно в містах або проміжних регіонах, тоді як сільське населення становило 26,3 % від загальної кількості. Це свідчить про те, що розподіл був порівняно стабільним упродовж тривалого часу [117].

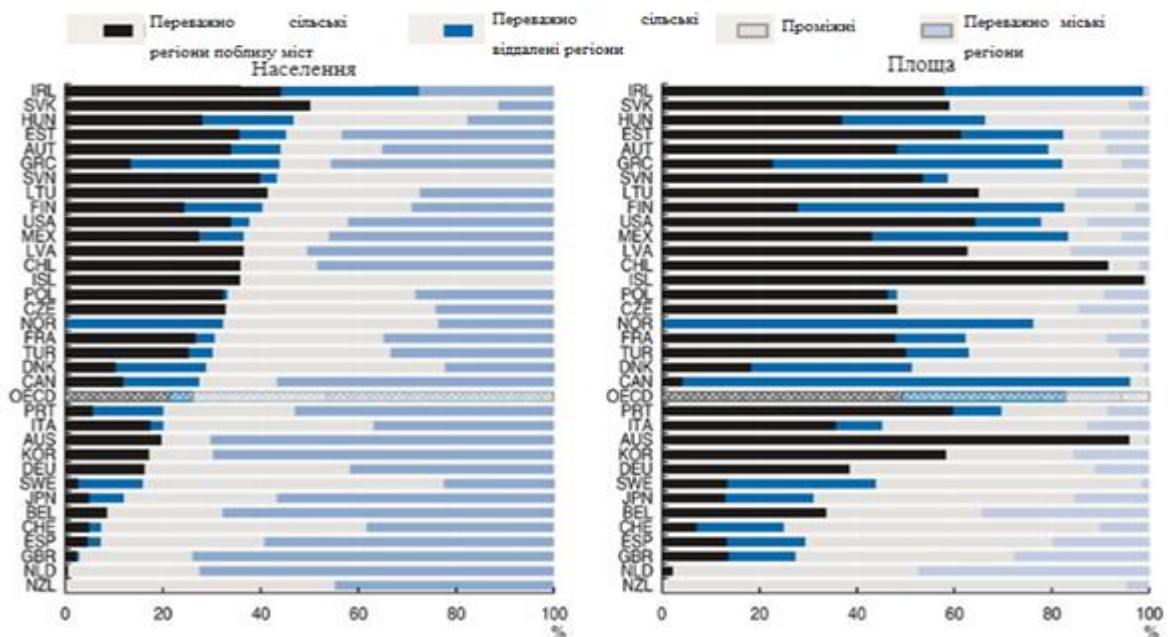

Рис. 2.4. Населення та площа країн ОЕСР за видами регіонів, 2020 рік*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Серед мешканців ОЕСР, які проживають переважно в сільських регіонах, понад 80 % живуть у сільських регіонах поблизу міст, що становить п'яту частину населення ОЕСР (21,4 %). Решта сільського населення, яке проживає у віддалених сільських регіонах, становить 4,8 % від загальної частки. Однак середнє значення приховує значні відмінності між країнами. У трьох країнах (Словаччина, Ірландія та Литва) частка населення, що проживає в сільських

регіонах поблизу міст, становить щонайменше 40 % (рис. 2.4). Тоді як у сільських віддалених регіонах, проживає понад чверть загального населення в трьох країнах (Норвегія 32 %, Греція 30 % та Ірландія 28 %) [119].

Україна характеризується величезними сільськими територіями, адже у країні понад 60 млн га землі, із них 42,7 млн га (понад 70 %) – це земля сільськогосподарського призначення [182], на якій на 13 листопада 2020 року знаходиться 27 199 сіл [183], де проживає значна кількість населення, а саме близько 30 % від загальної чисельності населення України.

Наукові дослідження В. Терещенка [184, с. 29] показали, що за останні 50 років з мапи України зникло 13,5 тис. сільських населених пунктів, або кожне третє село. У 1980–1990 роках спостерігалася негативна динаміка кількості сільських населених пунктів: щороку зникало 85 сіл. Спостережувана тенденція меншою мірою стосується 1990–2000 рр. – 65 одиниць. З 2000 по 2010 рік кількість сіл різко зменшилася – до 282 (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість адміністративно-територіальних одиниць України за період 1970–2021 рр., на початок року*

Роки	Міста, од.	Селища міського типу, од.	Райони, од.	Сільські ради / об'єднані територіальні громади**** од.	Сільські населені пункти, од.	Кількість жителів з розрахунку на одну сільську раду / територіальну громаду***, осіб	Середня людність сільського поселення, осіб
1970	385	857	476	8571	31410	2328	683
1979	406	901	477	8503	29806	2258	646
1989	434	927	479	8878	28768	1926	595
1990	436	927	479	8996	28804	1846	589
1991	436	925	481	9211	28845	1673	584
2000	448	894	490	10253	28739	1536	560
2001	451	893	490	10263	28651	1551	557
2010	459	885	490	10278	28457	1395	504
2011	459	885	490	10278	28450	1402	507
2020	461	882	490	841****	28376	15176	450
2021	461	882	140**	1469****	28372	8597	445

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Зменшення їх чисельності за останнє десятиліття (2011–2021) сповільнилося (78 сіл) (рис. 2.5).

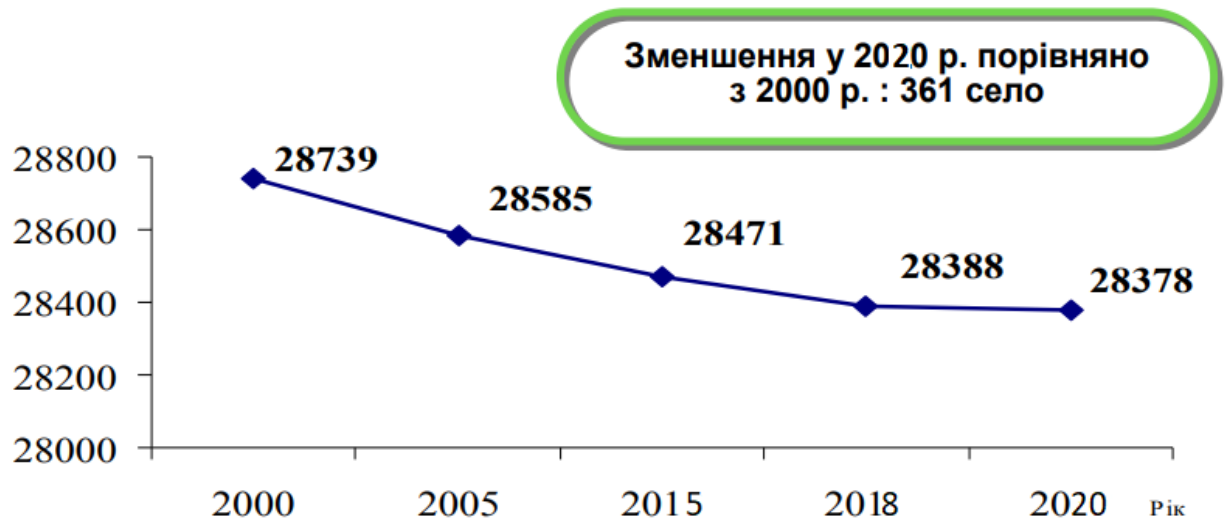

Рис. 2.5. Кількість сільських населених пунктів в Україні станом на початок 2021 року*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Сільські регіони принципово відрізняються від міських. Очевидно, що це менші, менш густонаселені місця зі значними відстанями між населеними пунктами і, отже, мають іншу динаміку, ніж міські регіони. На відміну від міст, де «забудоване середовище» здебільшого і формує людську поведінку, в сільській місцевості природне середовище в основному формує людську діяльність. Хоча кожна сільська місцевість унікальна, все ж корисно узагальнити. Наприклад, сільські райони, розташовані поблизу міст, що характерно для більшості країн ОЕСР, мають інші характеристики, ніж сільські та віддалені регіони.

В Україні, відповідно до Постанови № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів», прийнятої Верховною Радою України 17 липня 2020 р., відбулося реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів). Як наслідок, було ліквідовано 490 і створено 136 нових районів. Реорганізація районів розпочалася з грудня 2020 р., після набуття чинності закону про розмежування повноважень і ресурсів між районами та громадами [185]. Утворився функціональний баланс влади, який значною мірою

був переданий від влади на районному рівні до об'єднаних територіальних громад.

Так, за звітний період показник середньої чисельності сільського населення значно знизився. Якщо у 1991 році в кожному населеному пункті проживало в середньому 584 особи, то на початок 2021 року – 445, тобто в 1,3 раза менше, ніж за досліджуваний період (рис. 2.6).

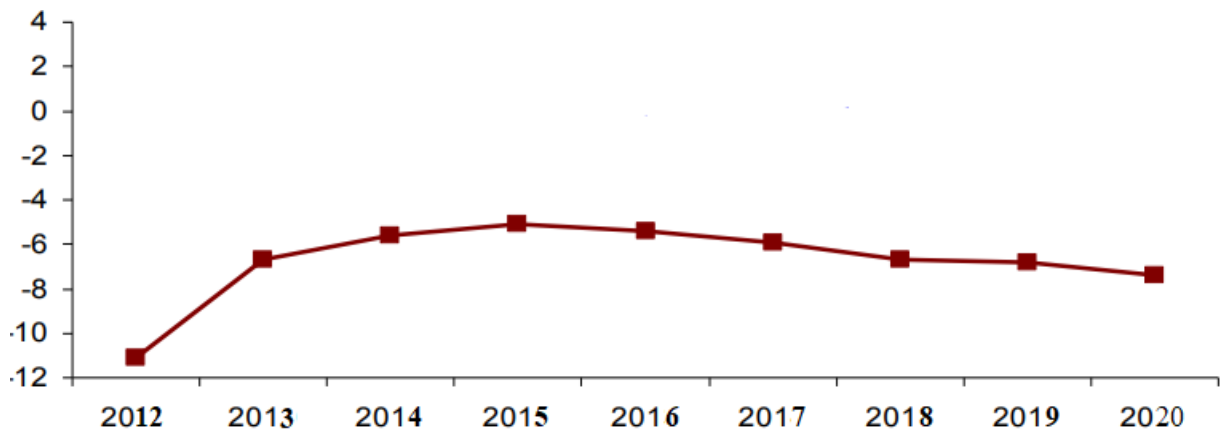

Рис. 2.6. Природний приріст (зменшення (-)) сільського населення, осіб у розрахунку на 1000 осіб*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Відповідно до проведених досліджень, можна стверджувати, що станом на початок листопада 2021 р. в Україні існувало 542 «мертві» села, де офіційно немає жодного зареєстрованого мешканця [186]. Статистика покинутих сіл може демонструвати вкрай негативну динаміку, оскільки значна їхня кількість ще не знята з державного обліку. Серед основних проблем розвитку мережі сільських поселень можна відзначити як міграцію сільського населення, більшою мірою сільської молоді, так і адміністративні маніпуляції, в контексті яких у 60–70 рр. минулого століття здійснювалася політика «неперспективних» сіл, які об'єднувалися з так званими «центральною садибами», а також переселення мешканців із зони радіаційного забруднення тощо [184]. Особливої гостроти проблема розвитку села набула через низький рівень зайнятості населення, вимушений міграційний процес, пов'язаний з виїздом працездатного населення за кордон в умовах воєнних дій в Україні.

Спрямування державної політики з орієнтуванням на розвиток на базі громад, що ставилось за мету в процесі децентралізації влади й адміністративно-територіальної реформи, через механізми делегування повноважень, зменшення витрат на державне управління на місцевому рівні, більш ефективне використання ресурсного потенціалу територіальних утворень мало на меті утворення спроможних осередків місцевого самоврядування, які за рахунок мобілізації власних ресурсів забезпечать ефективний сталий розвиток. Основним програмним документом, що регламентує розвиток на місцевому рівні, є програма соціально-економічного розвитку, яка і побудована саме на врахуванні потенціалу і потреб конкретної громади.

Розвиток новоутворених об'єднаних територіальних громад, особливо сільських, значною мірою залежить від стану сільського господарства, яке, спільно з ефективним використанням земельних ресурсів, формує економічну базу розвитку сільських територій. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції демонструє, за винятком періоду воєнного часу, тенденцію до зростання, і частка аграрної продукції у ВВП країни та експорті залишається визначальною (рис. 2.7.)

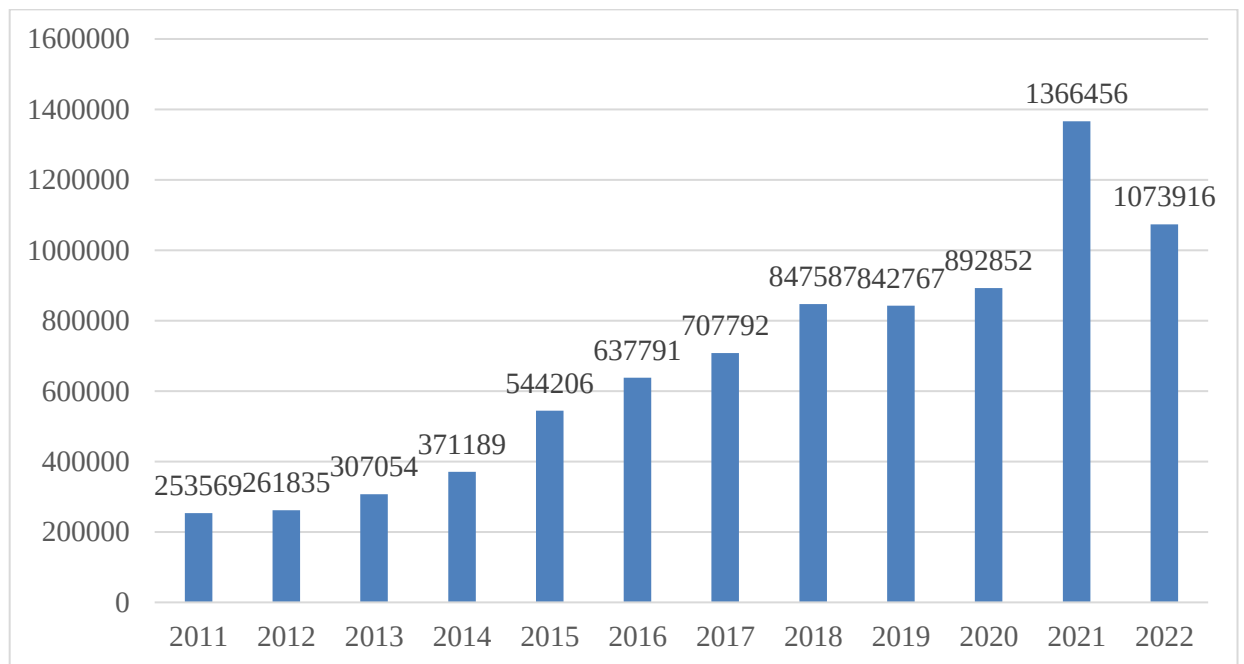

Рис. 2.7. Динаміка виробництва продукції сільського господарства України (у фактичних цінах), млн грн*

Примітка. *Розроблено автором за даними: [187]

Динаміка формування доходів місцевих бюджетів якраз і демонструє зростаючі можливості для саморозвитку саме на місцевому рівні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка доходів за видами місцевих бюджетів, млрд грн*

Бюджети	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
м. Київ	38,3	45,4	47,6	57,6	59,3
Районні бюджети	47,4	50,6	50,9	0,09	0,07
Обласні бюджети	37,9	39,1	40,9	53,6	58,4
Бюджети територіальних громад	21,3	29,1	55,2	247,7	285,1

Примітка. *Розроблено автором за даними: [188]

Як свідчать дані табл. 2.3, доходи бюджетів територіальних громад за період з 2018 до 2022 року зросли у понад 13 разів, відповідним чином ланка районних бюджетів за рахунок майже трикратного зменшення чисельності адміністративних одиниць і скорочення функцій значно зменшила обсяг доходів.

Аналізуючи структуру доходів державного і місцевих бюджетів за 2022 рік, бачимо, що найбільшу питому вагу в місцевих бюджетах займають податок на доходи фізичних осіб (49 %), субвенції з державного бюджету (21 %), єдиний податок (9 %) і податок на майно (7 %), що в сукупності складає 86 % усіх доходів. Слід також зазначити, що в динаміці зростає саме доля власних доходів у сукупних доходах місцевих бюджетів. Одночасно, навіть з урахуванням військового стану та значного просідання економіки (до 30 %) у перші 3 місяці війни та скорочення кількості робочих місць майже на 3 млн, місцеві бюджети практично не залучали для виконання своїх функцій міжнародну грантову допомогу, в той час як державний бюджет залучив 456,3 млрд грн донорської підтримки від міжнародного співтовариства (табл. 2.4).

Структура надходжень державного і місцевих бюджетів у 2022 році*

	Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	сума, млрд грн	структура %	сума, млрд грн	структура %
Екологічний податок	3,3	0,2%	1,6	0,3%
Інші неподаткові надходження	4,3	0,2%	1,1	0,2%
Субвенції між місцевими бюджетами			7,8	1,4%
Збори на пенсійне страхування	8,6	0,5%		
Кошти, що надходять із інших бюджетів	9,5	0,5%		
Роздрібний акциз			10,2	1,8%
Кошти НБУ	18,8	1,1%		
Інші надходження від власності	21,4	1,2%	0,5	0,1%
Дотації з держбюджету місцевим бюджетам			22,2	4,0%
Ввізне мито	23,3	1,3%		
Надходження в межах міжнар	24,4	1,4%		
Податок на майно			36,8	6,7%
Надходження за платні послуги	32,8	1,9%	5,1	0,9%
Акциз із ввезених товарів	41,7	2,4%	2,4	0,4%
Частина прибутку державних або комунальних підприємств	46,9	2,7%	0,2	
Єдиний податок			47,2	8,5%
Акциз із вироблених товарів	60,7	3,4%	0,4	0,1%
Рентна плата за надра загальнодерж	81,0	4,6%	7,1	1,3%
Субвенції з держбюджету			114,6	20,7%
Податок на прибуток підприємств	117,0	6,6%	13,5	2,4%
Інші власні надходження бюджетних установ	202,1	11,4%	10,2	1,8%
ПДВ з вироблених товарів	213,9	12,1%		
ПДВ із ввезених товарів	253,1	14,3%		
ПДФО	148,4	8,4%	272,2	49,2%
Міжнародні гранти (дарунки)	456,3	25,8%	0,2	

Примітка. *Розроблено автором за даними: [188]

Державна фінансова підтримка розвитку громад і розбудови інфраструктури у 2002 році склала понад 150,6 млрд грн, зокрема на розвиток сільських територій 1,8 млрд грн, соціальне забезпечення – 46,7 млрд грн, 7 млрд грн на освіту й охорону здоров'я та 66,8 млрд грн на розвиток дорожньої інфраструктури (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Державна фінансова підтримка на розвиток громад і розбудову інфраструктури у 2022 році*

№ з/п	Напрямок підтримки	Розмір фінансової підтримки, млрд грн
1.	Регіональний розвиток	12,3
2.	Розвиток сільських територій	1,8
3.	Розвиток у сфері охорони здоров'я	6,1
4.	Розвиток у сфері освіти	0,9
5.	Розвиток дорожньої інфраструктури (зокрема дороги державного значення)	66,8
6.	Розвиток інфраструктури (соціальне забезпечення)	46,7
7.	Розвиток транспортної інфраструктури	2,3
8.	Екологічна безпека	0,1
9.	Резервний фонд держбюджету	11,8
10.	Інші напрями розвитку територій (зокрема ЦНАПи)	1,8
	Разом	150,6

Примітка. *Розроблено автором за даними: [188]

Розглядаючи динаміку видатків місцевих бюджетів за останні 5 років, можемо констатувати, що скорочення кількості адміністративних одиниць районного і місцевого рівня призвело до майже 3-кратного скорочення витрат на державне управління. В абсолютних цифрах це становить 209,4 млрд грн у 2018 році і 67,2 млрд грн відповідно у 2022 році. Водночас дещо збільшились видатки на житлово-комунальне господарство, освіту та громадський порядок і безпеку (рис. 2.8.)

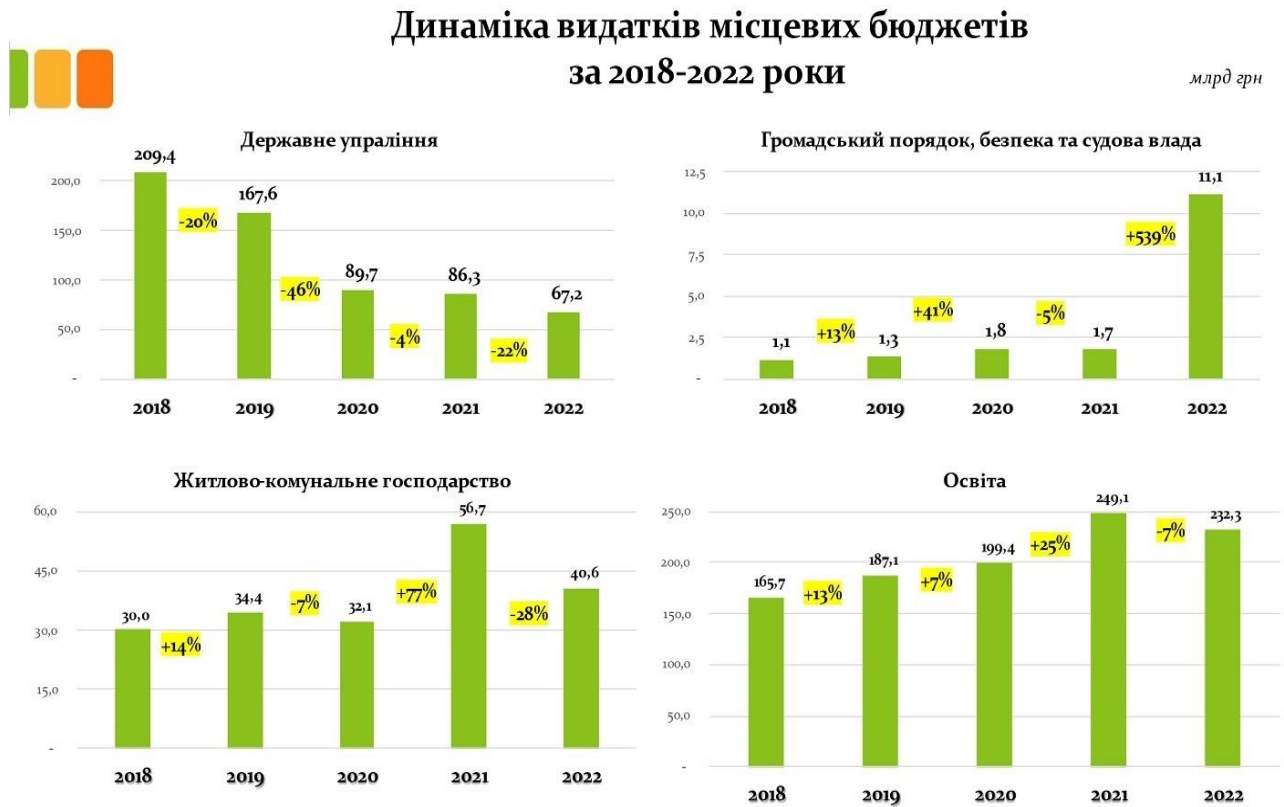

Рис. 2.8. Динаміка видатків місцевих бюджетів за 2018–2022 роки, млрд грн*

Примітка.*Джерело: [188]

Цікавим є також той факт, що в динаміці зростає кількість бюджетів органів місцевого самоврядування, яка перевиконує річні плани надходжень, хоча й у 2022 році у зв'язку з воєнним станом є значне невиконання бюджетів, особливо в прифронтових і східних регіонах нашої держави. Так, Чернігівська область виконала план на 62,8 %, Херсонська – на 57,14 %, Харківська – 70,93 %, Луганська – 55,96 %, Запорізька – 77,8 %, Донецька – 64,4 %. Водночас найвищий рівень наповнення бюджету спостерігався у Львівській області – 114,8 %, у Житомирській, Вінницькій, Волинській, Закарпатській областях плани також перевиконано (рис. 2.9).

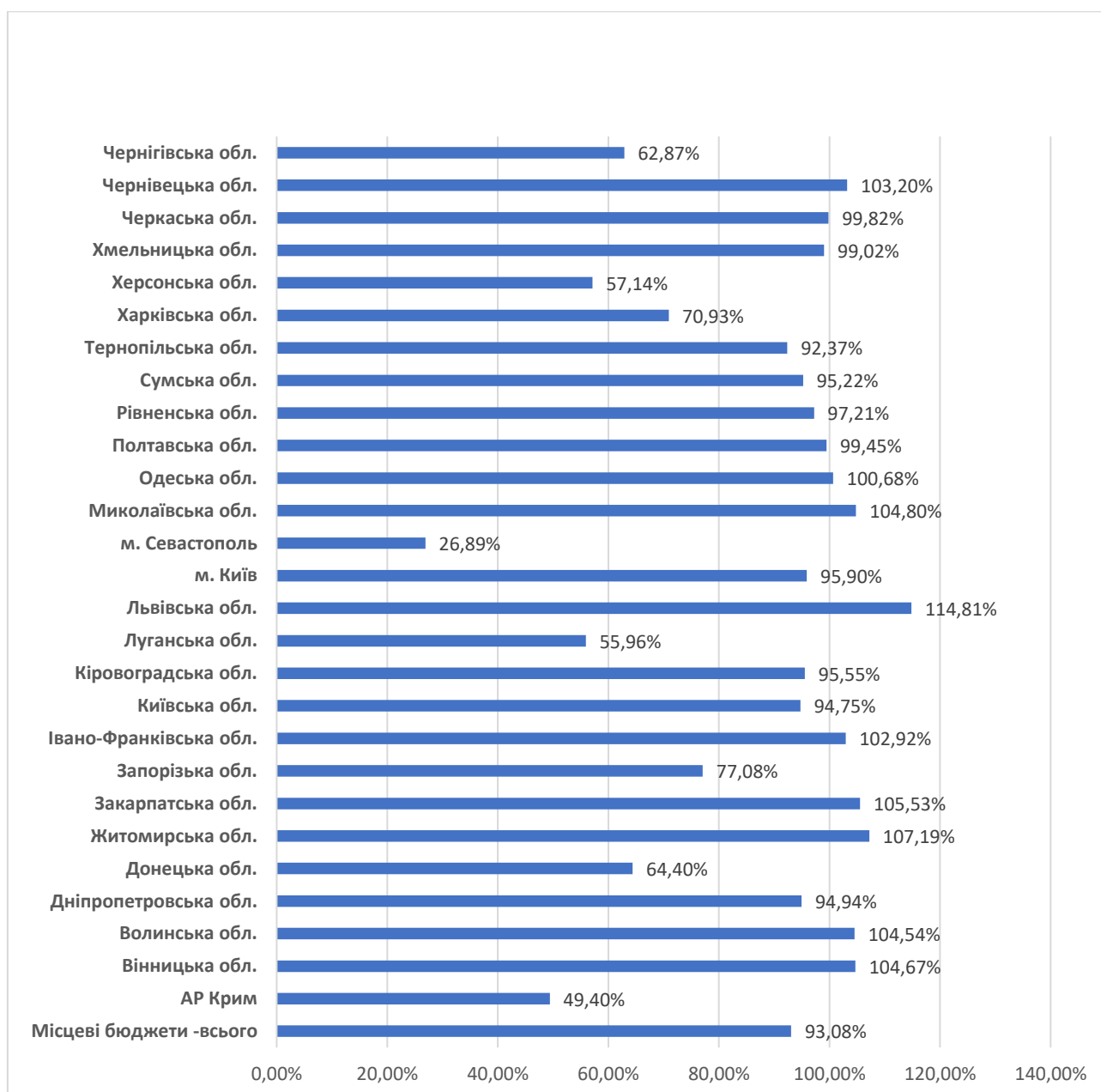

Рис. 2.9. Рівень виконання місцевих бюджетів за доходами у 2022 році, порівнюючи з 2021 роком, %*

Примітка. *Розроблено автором за даними: [188]

Ведення сільського господарства є джерелом життєдіяльності сільських мешканців і відіграє важливу роль у формуванні збалансованого розвитку сільських територій, регіонів та України загалом.

Сільські регіони, добре зв'язані з містами, будуть пов'язані з міськими ринками, тоді як у віддалених сільських регіонах економічний успіх ще більше пов'язаний із сектором торгівлі. Торговий сектор економіки – це той, що

стосується товарів і послуг, які не обмежуються місцевими ринками. Природа цих економік із низькою щільністю, з огляду на їхню відносну близькість до ринків, соціально-економічну динаміку, галузевий склад тощо, призводить до дуже різних типів місць. Як наслідок, їм потрібні різні види підтримки, щоб максимально використати свої активи та можливості. Ці відмінності стають більш очевидними на детальнішому рівні аналізу (регіони TL3 проти регіонів TL2) [120].

Саме з цих причин питання економічної географії займають значне місце в аналізі економічного сільського розвитку. Географія місця фактично визначається поєднанням фізичної («першої природи») і людської («другої природи») географії [121]. Чим більше людей населяє місце, тим більше його характер визначатиметься географією другої природи – людьми та їхньою діяльністю. Там, де живе менше людей, неминуче домінує географія першої природи – менша кількість людських поселень і діяльності обов'язково означає більшу роль природних чинників, як-от клімат або рельєф, у формуванні економічних можливостей.

Економічна віддаленість або периферійність, що завжди є відносним терміном – це пов'язаність або брак зв'язку з чимось. Периферійність має три чіткі виміри. По-перше, проста фізична відстань до основних ринків. Це збільшує час у дорозі та витрати на доставку, що має нести покупець (у формі вищих цін) або продавець (у формі нижчої націнки). Однак відстань по прямій – це не все, що має значення: морський транспорт набагато дешевший і гнучкіший, ніж сухопутний, і потребує менше спеціальної інфраструктури. Отже, вихід до моря є вирішальною змінною – південне Чилі та прибережна Китайська Народна Республіка набагато менш віддалені від північноамериканських та європейських ринків, ніж, наприклад, регіони Амазонії Бразилії чи внутрішні райони Китаю, відповідно, навіть якщо вони фізично ближчі до основних ринків. Що стосується сухопутних відстаней, то якість і розташування інфраструктури мають вирішальне значення.

Другим виміром периферійності є ступінь економічної узгодженості. Брак економічної інтеграції не тільки зменшує наявні торговельні можливості, але і зменшує здатність агентів у певному місці виявляти нові можливості. Отже, є витрати як у статичній, так і в динамічній перспективах. Наприклад, австралійські фермери, які вирощують пшеницю, хоч і перебувають у дуже віддалених місцях, але мають надзвичайно хороші зв'язки, оскільки вони глибоко інтегровані в міжнародні ринки зерна та дуже добре поінформовані про зміни умов. І навпаки, жителі багатьох невеликих міст вздовж американських Аппалачів, що є одними з найбільш віддалених місць Америки, фізично розташовуються дуже близько до деяких із найбільших у світі заводів і споживчих ринків, але вони погано пов'язані з цими ринками, тому значною мірою відірвані від діяльності, що відбувається неподалік них.

Природу економіки з низькою щільністю можна коротко описати в трьох вимірах (рис. 2.10). Перший фіксує фізичну відстань і витрати, пов'язані з транспортом і опосередкованим зв'язком людей. Другим виміром є важливість конкурентоспроможності в регіонах, де внутрішній ринок невеликий, економіка вузькоспеціалізована на виробництві товарів, а всі транспортні витрати покриваються місцевими фірмами. Третій вимір відображає важливість «географії першої природи», тобто того, як конкретні природні властивості формують місцеві економічні можливості [121].

Рис. 2.10. Особливості економіки низької щільності*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Основні причини зростання зазвичай зумовлені зовнішнім попитом за умов браку внутрішніх ринків. Оскільки вони можуть виробляти лише обмежений асортимент товарів і послуг, що їм потрібні, такі регіони через необхідність орієнтуються на експорт того чи іншого виду, якщо тільки вони не одержують вигоди від постійних трансфертів доходів. Інакше вони не зможуть дозволити собі імпортувати потрібні їм товари з інших місць.

Місцеві ринки, як правило, невеликі, зі слабкою конкуренцією. Ця особливість є як формою захисту від зовнішніх конкурентів, так і обмеженням для росту підприємства. У той час як у місцях із низькою густотою населення ціни на землю часто нижчі, ціни на інші товари та послуги можуть бути вищими, ніж деінде, через слабку конкуренцію. Це особливо вірно для віддалених регіонів, де високі транспортні витрати та можливість для постачальників використовувати свій вплив на ринку можуть із лишком компенсувати переваги низької вартості землі та неринкових цін (тобто поєднання низької щільності населення та великих відстаней може бути дуже дорогим). Частково з цих причин у фірмах у таких місцях, як правило, переважають малі та середні підприємства (МСП), що часто мають низьку ефективність.

Господарські структури таких місць часто мають специфічні особливості. Виробництво зосереджено на декількох секторах, оскільки неможливо досягти «критичної маси» більш ніж у кількох видах діяльності. Якою б не була роль первинного, вторинного та третинного секторів, вужча економічна база передбачає більшу вразливість до специфічних для сектору шоків, позитивних чи негативних. У дуже великій, щільній економіці більший діапазон діяльності зазвичай забезпечує більший рівень стійкості [121].

Здебільшого виробництва в країнах із низькою щільністю населення, як правило, є «зрілими» з погляду циклу виробництва. Хоча найсучасніше виробництво зазвичай спочатку зосереджено у великих містах, є багато прикладів, які підтверджують, що вони також можуть розміщатися й у сільських регіонах. Згодом підприємства можуть переміститися до сільської місцевості, якщо виконується принаймні одна з двох умов: 1) коли близькість до деяких

основних ресурсів є важливою (наприклад, структура транспортних витрат така, що тяжіє до ресурсу, а не до споживчого ринку); та/або 2) де технологія є достатньо зрілою, і головною турботою виробників є скорочення виробничих витрат. Тобто виробництво часто переноситься в більш віддалені місця, коли бізнес зменшує темп розвитку. Там, де переважає друга мотивація, перевага надається сільським районам із хорошим сполученням з основними ринками, але низькою вартістю робочої сили та нерухомості.

У сільській місцевості волонтери часто надають послуги, які уряд або фірми надають у містах. Невелике населення сіл часто може зробити для типової приватної фірми не вигідним надання місцевих послуг. У багатьох сільських районах мешканці об'єднуються, аби створити соціальне підприємство, яке займе його місце. Наприклад, в Англії добровольці залишили відкритим місцевий магазин, коли попередній власник зрозумів, що прибуток надто малий, і вирішив закрити його. Подібним чином у Північній Америці невеликі громади зазвичай покладаються на волонтерські пожежні частини, оскільки місцеві органи влади не можуть дозволити собі укомплектувати звичайну пожежну частину. Без сильної групи волонтерів у сільській місцевості було б набагато менше місцевих послуг і менше доступу до товарів, що зробило б їх менш привабливими місцями для проживання. Крім того, волонтерські організації також є важливими «стовпами» соціального капіталу та можуть діяти як катализатори економічних і соціальних ініціатив.

Країни ОЕСР «старіють», і хоча цей демографічний тиск впливає на всі регіони, він більшою мірою впливає на сільські регіони та їхню економіку з низькою густотою населення. Це особливо складно, якщо регіон «периферійний», тобто розташований далеко від міста. Коефіцієнт утримання людей похилого віку, тобто співвідношення між літнім населенням і робочою силою, зростає для всіх типів регіонів протягом останнього десятиліття (рис. 2.11). У той час як у більшості країн ОЕСР переважно сільські регіони мають вищий коефіцієнт залежності людей похилого віку, ніж переважно міські регіони, менш периферійні регіони, тобто поблизу міст, мають

коефіцієнт залежностей літніх людей, подібний до міських і проміжних регіонів разом узятих [122].

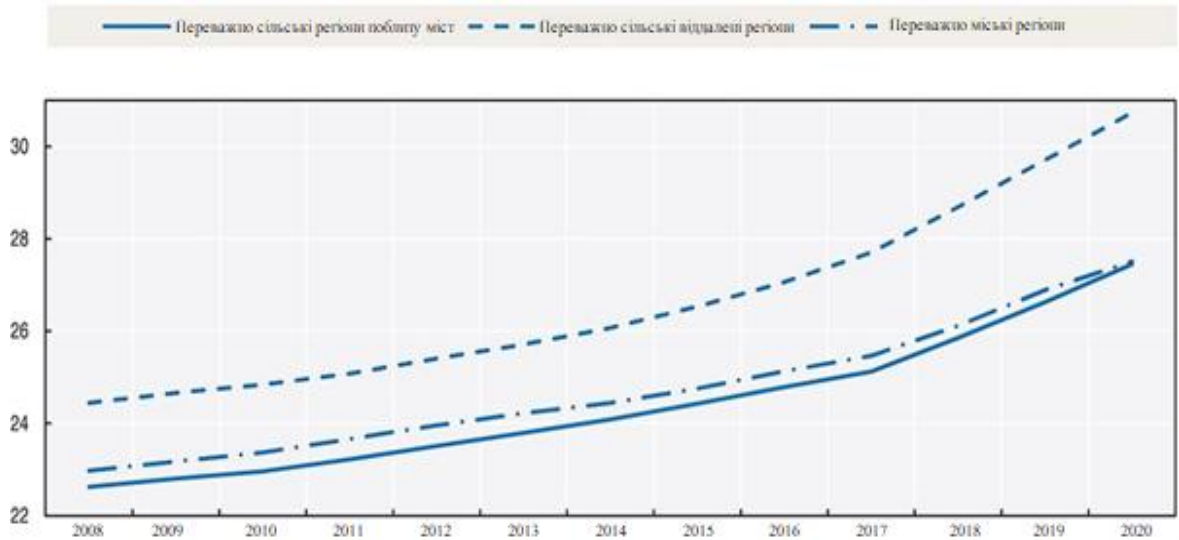

Рис. 2.11. Коефіцієнт утриманців похилого віку в міських і сільських регіонах поблизу міст, 2008–2020 рр.*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

У сільських регіонах проживає більше людей похилого віку, ніж у міських, у всіх країнах ОЕСР, крім семи (рис. 2.12).

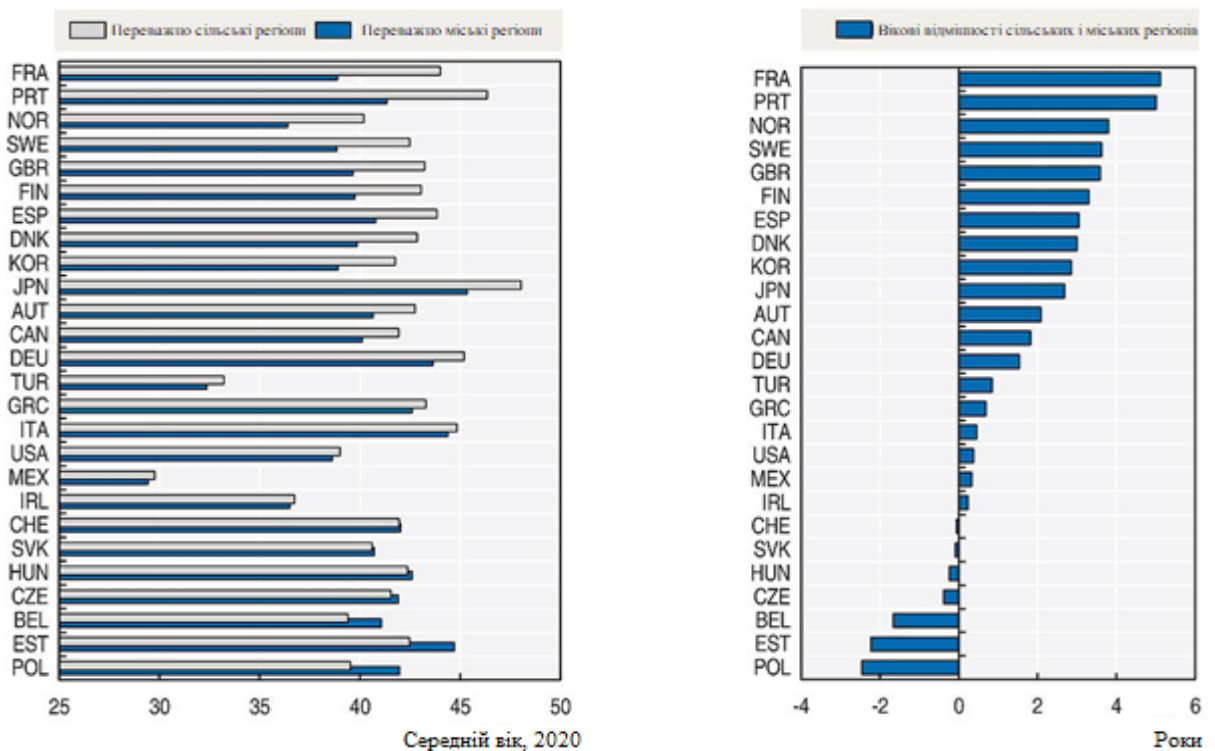

Рис. 2.12. Вікова структура населення в сільській місцевості*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

У Франції та Португалії середня різниця у віці між двома типами регіонів становить близько п'яти років. І навпаки, у Польщі, Естонії та Бельгії середній вік у містах приблизно на два роки вищий, ніж у сільських регіонах. Є також низка країн, у яких різниця між середнім віком сільських і міських регіонів досить невелика, наприклад, Ірландія, Словаччина та Швейцарія.

Економіка з низькою щільністю населення у віддалених сільських регіонах стикається зі зростаючим подвійним демографічним тиском. Крім того що частка людей похилого віку вища, ніж в інших регіонах, і розрив між віддаленими сільськими регіонами та регіонами інших типів із часом збільшився, частка утриманців серед молоді, що визначається як населення молодше 15 років, теж зросла. Це означає, що в сільських регіонах, як правило, більша частка населення не є працездатною через те, що вони занадто молоді або занадто старі, щоб працювати, але їм потрібен доступ до освіти, охорони здоров'я та інших державних послуг [123]. Така динаміка населення може призводити до скорочення місцевого ринку праці та є потенційною фіскальною проблемою для регіонів, що мають більше покладатися на трансферти, ніж на місцеві податки. Крім того, надання послуг для людей похилого віку та молоді може спричинити тиск на невелику частину працездатного населення та знизити середню продуктивність, оскільки надані послуги, як правило, мають низький рівень продуктивності працівників, особливо там, де не можливо досягти ефекту масштабу. У сільській місцевості поблизу міст, політика може спробувати вирішити цю демографічну динаміку через посилення зв'язків між селом і містом, що полегшує доступ до послуг, розташованих переважно в містах (як, наприклад, спеціалізована медична допомога для людей похилого віку й освітні можливості для молоді) [124].

Низький рівень освіти в сільській місцевості обмежує можливості зростання продуктивності в економіці з низькою густотою населення. Людський капітал і навички є найважливішими чинниками регіонального зростання, і це особливо складно для сільських територій, що можуть постраждати від «відтоку мізків». Ринок праці для висококваліфікованих працівників, як правило, є

глобальним і на ньому домінують міста й великі мегаполіси, з огляду на можливості та зручності, які вони пропонують завдяки наявності економіки агломерації. А ринок низьких і технічних навичок значно більше залежить від місцевого рівня. Це свідчить про те, що продуктивність сільських регіонів залежить від успішного підвищення кваліфікації низькокваліфікованих робітників і збільшення кількості робітників із технічними навичками. Дослідження вказують на значні переваги зменшення частки низькокваліфікованих працівників у регіональній робочій силі для підтримання економічного зростання. Цей результат особливо актуальний для сільських регіонів, де політика має бути зосереджена на утриманні молоді в школах, узгодженні пропозиції навичок із наявними робочими місцями на ринку праці та наданні пріоритету технічним навичкам, а не науковим [125].

Незначна кількість висококваліфікованих працівників може бути «вузьким місцем» для зростання в економіці з низькою щільністю населення. Освітній рівень є показником середнього рівня кваліфікації робочої сили. Частка працівників із вищою освітою є нижчою в регіонах, які характеризуються економікою з низьким рівнем щільності, тоді як частка працівників, які не мають освіти, окрім початкової (проксі для висококваліфікованих працівників) зазвичай висока в цих регіонах. Іншими словами, у сільських регіонах, як правило, проживає більша частка низькокваліфікованих працівників.

Розрив у кваліфікації працівників між міськими та сільськими регіонами може бути значним. Відсоток працівників із вищою освітою в сільських регіонах (TL2) здебільшого нижчий, ніж у міських регіонах, у кожній країні ОЕСР (згідно з наявними даними). Наприклад, у Данії та Швеції частка працівників із вищою освітою в найбільш урбанізованих регіонах на 50 % вища, ніж у сільських. Різниця у робочій силі лише з початковою освітою значно менша у Швеції (на 15 % вище в сільській місцевості, порівнюючи з містом), ніж у Данії (36 %). Це на відміну від Угорщини та Греції, де сільська економіка має як значно нижчу частку працівників із вищою освітою, так і значно вищу частку працівників, які не досягли початкової освіти. У двох країнах, Німеччині та Сполучених Штатах,

частка працівників лише з початковою освітою є вищою у міських регіонах. У Німеччині це частково відображає історичний поділ на схід і захід і значно нижчу частку працівників лише з початковою освітою на (менш густонаселеному) сході Німеччини. Це також відображає те, що є три землі, що є (адміністративними) містами, і що міста часто мають робочу силу з великою кількістю працівників на обох кінцях спектру кваліфікації. Для Сполучених Штатів ця різниця зумовлена штатами, що здебільшого урбанізовані та мають великий відсоток мешканців, які народилися іноземцями [126].

Економіки з низьким рівнем щільності за своєю природою характеризуються обмеженою диверсифікацією економічної діяльності. Менші населені пункти з невеликою кількістю працездатного населення не можуть досягти критичної маси чи економії масштабу у багатьох видах діяльності. Це також означає, що місцеві виробники часто стикаються з меншими ринками для своїх ресурсів. Брак надмірності на ринках може означати, що слабкість в одній частині ланцюга постачання шкодить іншим фірмам у ланцюгу. Не так легко замінити постачальника, який зазнає невдач або погано працює за якістю чи ціною. Отже, низький рівень диверсифікації передбачає підвищену вразливість до зовнішніх шоків, особливо тих, що впливають на сектори «експортної бази».

Внаслідок дії багатьох із цих чинників такі місця, як правило, мають нижчий рівень продуктивності, за винятком первинного сектору, та обмежену підприємницьку діяльність. Рівень появи нових фірм зазвичай нижчий, ніж у густонаселених місцях. За інших рівних умов міста пропонують новим фірмам багатшу «екосистему», в якій вони розвиваються. Крім того, альтернативні витрати у великих економіках зі щільною економікою, як правило, нижчі (ресурси, що вивільняються в разі невдачі, легше перерозподілити на інші потреби), і, частково з цієї причини, вартість капіталу, як правило, нижча. Проте рівень виживання нових фірм часто вищий у менш щільних економіках, оскільки учасники мають бути досить продуктивними, щоб подолати бар'єри входу.

Загалом рівень патентування та офіційних досліджень і розробок також, як правило, низький, хоча економіка з низьким рівнем щільності може бути

напрочуд інноваційною в такий спосіб, що традиційні показники інновацій не враховують. У більш віддалених сільських регіонах стимули до інновацій можуть бути високими. Приватній особі чи фірмі може бути складно придбати наявне вирішення проблеми. Це відображає вузьке коло місцевих постачальників і труднощі з визначенням віддалених потенційних постачальників. Крім того, відстань створює бар'єри для конкуренції, що можуть дати нагоду підприємцям «захопити» або монополізувати місцеві ринки. Однак, якщо ці підприємці не є дешевими виробниками або не мають унікальних продуктів, їм буде важко вийти за межі місцевого ринку [127].

Місце має значення, тому що місця бувають різними. Територіальна політика бере це, здавалося б, просте твердження як початок і використовує його для розроблення ініціатив і втручань для підтримання розвитку міст, регіонів і громад в інклюзивний, надійний і стійкий спосіб. Різні місця мають свої власні унікальні активи та атрибути, і, як наслідок, важливо розуміти різні географічні умови, контексти та інституції, щоб прийняти найефективнішу політику та підтримувати місцевих учасників. Це особливо важливо для сільських регіонів через їхні надзвичайно різноманітні характеристики та структуру економіки з низькою щільністю населення.

Отже, можемо підсумувати, що єдина категорія «сільський» не враховує різноманітні сільські реалії. Визначення, що враховують лише характеристики міських територій і, за замовчуванням, визначають територію, що залишилася, як сільську, не відображають реалій сучасної сільської економіки, що часто базується на міцних взаємозв'язках із міськими територіями, зміні моделей поїздки і доступу на зовнішні ринки.

Визначення має охоплювати зв'язки між селом і містом. Розпізнавання змішаних просторів є важливим. Визначення, що визнають території з сильною взаємодією між містом і сільською територією, мають потенціал для кращого розвитку синергії та взаємодоповнюваності між міськими та сільськими територіями.

Адміністративні визначення, що встановлюють великі мінімальні популяції, можуть спричинити небажані результати. Зусилля створити сільську місцевість із достатньою чисельністю населення, щоб відповідати мінімальним вимогам щодо надання державних послуг, можуть бути контрпродуктивними. У сільських районах із низькою щільністю населення у великих школах, може здатися, є більше можливостей для занять, але це одночасно вимагає високих транспортних витрат. Подібним чином консолідація сільських органів місцевого самоврядування для зменшення адміністративних витрат може призвести до того, що мешканці втратять будь-який зв'язок зі своїм представником і зіткнуться з високими витратами на доступ до державних послуг. Міркування відстані та доступності дуже важливі для районів із низькою щільністю населення. Ухвалюючи визначення сільської місцевості, уряди мають враховувати наслідки для соціальної згуртованості в межах простору чи географії (наприклад, бажання людей бути пов'язаними один з одним і мати спільне бачення громади) разом із наданням послуг. Ці два чинники можуть бути обернено пов'язані: на більшій території надання послуг може бути бажаним з огляду на економічну ефективність, але може негативно вплинути на соціальну згуртованість, об'єднавши спільноти, які насправді мають мало спільного.

2.2. Аналіз викликів, тенденцій і можливостей для сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР

Сільські території часто мають значний потенціал зростання. Це було висвітлено у пункті 2.1 за допомогою емпіричних досліджень детермінантів регіонального зростання та відображено в результатах, представлених у цьому пункті. Важливо зазначити, що показники продуктивності сільських регіонів впливають на національні показники. Національні рівні продуктивності будуються з регіональних рівнів, що так само відображають продуктивність деяких компаній. Хоча рівень економічної активності у певних сільських регіонах невеликий, сукупний внесок цих територій у національне зростання є значним, оскільки їх багато. Крім того, життєздатність фірм у сільських регіонах

може залежати від їхньої порівняно високої продуктивності, оскільки вони мають компенсовувати вищі транспортні витрати, ніж міські [128].

Сільські регіони загалом показують порівняно хороші показники зростання продуктивності, хоча й постраждали від рецесії. Розрив у зростанні продуктивності збільшується в усіх регіонах ОЕСР, але цей розрив відбувається не між міськими та сільськими регіонами, а, імовірно, між невеликою кількістю міських і сільських регіонів і всіма іншими регіонами (включно з сільськими та міськими). Проте в середньому сільські регіони мають нижчий рівень ВВП на душу населення та нижчий рівень продуктивності, ніж міські регіони, причому рівні в обох показниках нижчі від середнього по країні відповідно. Однак найкращі регіони, з погляду зростання, є поєднанням переважно міських і переважно сільських регіонів. Це говорить про те, що механізми зростання продуктивності доступні сільським регіонам, а не лише міським.

З огляду на темпи зростання за період 2008–2015 рр. сільські регіони показали дуже хороші результати. Так, зафіксовано середньорічні темпи зростання (ВВП на душу населення) орієнтовно 2,3 %, що близько до середніх темпів зростання міських регіонів (2,4 %) і вище проміжних регіонів (2,2 %). Проте, незважаючи на те, що на початку 2000-х років сільські регіони розвивалися стабільно, протягом періоду 2016–2020 рр. середнє падіння ВВП на душу населення було близько –1,11 % щороку. Ця мінливість показників свідчить про те, що сільська економіка стикається з особливими проблемами, властивими економіці з низькою щільністю населення (як обговорювалося вище). Зокрема, обмежена диверсифікація економічної діяльності, проблеми з доступністю, брак критичної маси та старіння населення, що посилюється еміграцією молодих людей, лімітують їхню стійкість.

Широко поширене уявлення про те, що «сільський» якимось чином є синонімом «занепаду» у країнах ОЕСР, є просто помилковим. У 2008–2015 рр. середньорічний темп зростання продуктивності праці (реального ВВП на одного працюючого) у всіх сільських регіонах разом становив трохи менше 2 %, а у

2016–2020 рр. – 0,12 % (табл. 2.3). Це вище, ніж середні темпи зростання міських і проміжних регіонів, що до 2008 року підвищилися на 1,7 % і 1,6 % відповідно. Однак скорочення зростання продуктивності після 2016 року було більшим у сільській місцевості, ніж у двох інших категоріях. Це також відображається у відносній позиції регіонів у країнах ОЕСР. Міські та проміжні регіони покращили свої показники, порівнюючи із середнім показником ОЕСР по ВВП на душу населення, з 2008 по 2020 рік, тоді як сільські регіони відстали ще більше (табл. 2.6). Однак це не відповідає дійсності для більшості сільського населення. Сільські регіони, розташовані поблизу міст, скоротили відставання від середнього рівня ВВП на душу населення в країнах ОЕСР більше, ніж міські та проміжні регіони. На віддалені сільські регіони припадає більша частина збільшення розриву між усіма сільськими територіями [129].

Спад після 2016 року вплинув на віддалені сільські території набагато більше, ніж на розташовані поблизу міст. Якщо сільські території розділити на дві частини, то відразу стає зрозумілим, що вони працюють дуже по-різному. Території, що є «переважно сільськими, розташованими поблизу міст», демонструють вищі темпи зростання продуктивності до 2008 року та більшу стійкість після 2016 року. Економіка переважно сільських віддалених територій демонструє зовсім іншу картину. З 2016 року середньорічне падіння ВВП на душу населення становило –2,5 %, що на понад 2 відсоткові пункти нижче, ніж у сільській місцевості, поблизу міст. Продуктивність у період 2016–2020 років також знизилася, хоча й меншими темпами, з середньорічним падінням на –0,6 %. Незважаючи на повільніші темпи, зниження на цілий відсотковий пункт більше, ніж у сільській місцевості поблизу міст. Це означає, що нижчі показники сільських регіонів у сукупності переважно відображають віддалені сільські території, де продуктивність скоротилася [130].

Таблиця 2.6

Тенденції ВВП, продуктивності та росту населення*

Регіони	ВВП на душу населення, %		Продуктивність праці, %		Населення, %	
	2008-2015	2016-2020	2008-2015	2016-2020	2008-2015	2016-2020
Переважно міські регіони	120,6	121,1	112,0	111,9	234,5	229,3
Проміжні	98,6	99,7	99,2	99,3	102,6	101,4
Переважно сільські (всього)	85,5	83,9	91,6	91,4	50,0	49,9
Переважно сільські регіони поблизу міст	85,8	86,3	91,3	93,3	72,9	74,3
Переважно сільські віддалені регіони	87,9	79,9	91,9	88,5	24,0	22,6
Всі регіони	100	100	100	100	100	100
Регіони	Середньорічний приріст ВВП на душу населення, %		Середньорічний приріст продуктивності праці, %		Середньорічний приріст населення, %	
	2008–2015	2016–2020	2008–2015	2016–2020	2008–2015	2016–2020
Переважно міські регіони	2,39	–0,70	1,65	0,24	0,76	0,67
Проміжні	2,20	–0,28	1,57	0,65	0,55	0,45
Переважно сільські (всього)	2,29	–1,11	1,97	0,12	0,31	0,38
Переважно сільські регіони поблизу міст	2,29	–0,28	2,15	0,56	0,61	0,55
Переважно сільські віддалені регіони	2,30	–2,45	1,69	–0,61	–0,03	0,18
Всі регіони	2,29	–0,70	1,74	0,34	0,47	0,46

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Привабливість сільської місцевості, розташованої поблизу міст, також відображається у показниках зростання населення. Переважно в міських та проміжних регіонах відбулося більше зростання населення, ніж в усіх сільських регіонах разом. Але це спричинено тим, що віддалені сільські регіони в середньому зменшувалися між 2008 і 2015 роками і зростали менш ніж на 0,2 % на рік між 2016 і 2020 роками. Населення в сільській місцевості поблизу міст зросло приблизно на 0,6 % за ці періоди. Це низький темп зростання, але лише трохи нижчий, ніж у міських регіонах, і вищий, ніж у проміжних регіонах.

Середня продуктивність регіонів приховує високий ступінь мінливості. Стандартне відхилення зростання продуктивності праці охоплює діапазон темпів зростання в регіонах TL3. Для сільських регіонів воно вище, ніж для міських або проміжних регіонів (табл. 2.7). Зокрема, віддалені сільські регіони демонструють дуже високу варіабельність, про що свідчить їхній високий коефіцієнт варіації (співвідношення стандартного відхилення та середнього темпу зростання). Ця мінливість відображає той факт, що сільські регіони мають тенденцію або до високих, або до низьких показників, тобто сільські показники мають тенденцію концентруватися на крайніх значеннях, оскільки вони демонструють економічний підйом і спад [131].

Таблиця 2.7

Темпи зростання продуктивності в різних типах регіонів*

Тип регіонів	Середньорічний приріст продуктивності праці, %, 2008–2020 рр.	Стандартне відхилення, %	Коефіцієнт варіації
Переважаю міські регіони	1,01	1,02	1,019
Проміжні	1,07	1,09	1,024
Переважаю сільські регіони поблизу міст	1,36	1,32	0,972
Переважаю сільські віддалені регіони	0,70	1,15	1,641

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Ця варіація стає ще помітнішою, якщо розглядати зростання загалом у міських і сільських регіонах (рис. 2.13). Більш висока оцінна щільність свідчить про те, що здебільшого регіони мають значний темп зростання. За всіма типами регіонів середньорічні темпи зростання менш розкидані по всьому періоду, що аналізується (2008–2020 рр.). Протягом трьох проаналізованих періодів сільські регіони, розташовані поблизу міст, перевершують сільські віддалені регіони за всіма показниками, про що свідчать дані праворуч (рис. 2.13, верхній рядок).

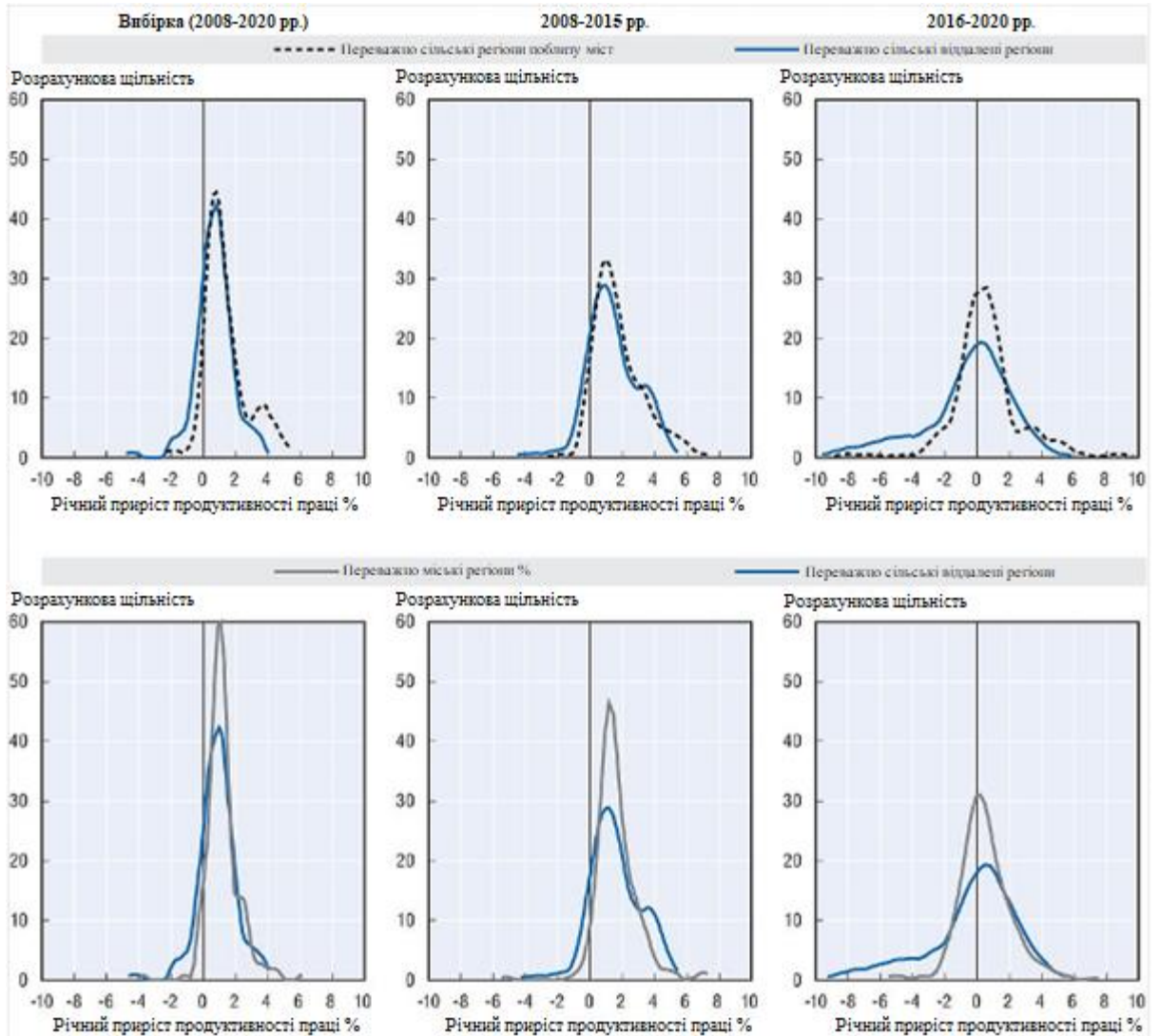

Рис. 2.13. Зростання продуктивності праці у віддалених сільських регіонах*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Це означає, що, наприклад, 20 % найменш розвинутих сільських територій, розташованих поблизу міст, зростали швидше, ніж 20 % найменш розвинутих

віддалених сільських територій. Різниця ще більш помітна, якщо порівняти з переважно міськими регіонами. Міські регіони мають вищий пік, що вказує на сильнішу кластеризацію регіонів і притаманні їм середні темпи зростання, ніж віддалені сільські регіони. Це поєднується з більш вузьким розподілом для міських регіонів, що означає менше регіонів із екстремальними періодами зростання. Лівий «хвіст», що вказує на низький зріст або занепад, зокрема, менш виражений у міських регіонах, ніж у віддалених сільських регіонах. Ця модель відповідає браку диверсифікації економіки віддалених сільських регіонів [132].

Міські регіони, як правило, мають вищий рівень продуктивності. Таблиця 2.2 показує, що у 2020 році середня продуктивність у міських регіонах, виміряна ВВП на душу населення, була на 21 % вищою за середній показник ОЕСР для регіонів TL3. Деякі з чинників, що зумовлюють цей вищий рівень міської продуктивності, також можуть принести користь прилеглим сільським регіонам. Наприклад, вплив агломерації може «розлитися» на ширшу географічну територію та досягти сільських регіонів, навіть якщо зв'язки між сільськими та міськими регіонами не дуже міцні. Це може бути чинником, що пояснює порівняно високі показники сільських регіонів, розташованих поблизу міст. Однією з головних політичних турбот країн є те, як підвищити продуктивність, сприяючи поширенню передових технологій. Таким механізмом розповсюдження цілком може бути близькість, посилена розширеними зв'язками між сільськими та міськими територіями.

Високі показники сільських регіонів, розташованих поряд із містами, пов'язані не лише з їхньою близькістю до великого мегаполісу. Дійсно, визначення «сільська місцевість поблизу міст» стосується будь-якого міста з населенням понад 50 000 жителів. Це підкреслює роль малих і середніх міст в економічному розвитку сільських регіонів, але без доступу до них не можливо отримати вигоди. Це підкреслює важливість транспортного сполучення для сільської місцевості, особливо з огляду на низьку щільність населення. Принаймні половина населення регіону, що розташований «близько до міста», може отримати доступ до послуг, що надаються містом, менш ніж за 60 хвилин

їзди, населення «віддалених» сільських територій має їхати ще далі. Але в обох випадках «запозичення» агломераційних переваг великих мегаполісів, тобто найбільших міст ОЕСР, може вимагати подолання більших відстаней. Отже, доступність є проблемою для всіх сільських територій, але, здається, також відіграє ключову роль у підтриманні високої економічної ефективності сільських регіонів, розташованих поблизу міст [133].

До 2012 року на сільські регіони припадала половина з 10 % регіонів ОЕСР, що швидко розвивалися з погляду продуктивності праці. Навіть після 2012 року 40 % найбільш швидкозростаючих регіонів були сільськими. Віддалені сільські території та сільські території поблизу міст використовували свій «потенціал наздоганяння». Хоча спочатку вони мали порівняно низький рівень продуктивності праці, до 2012 року їхня продуктивність значно зросла, і перевищувала 4 % на рік (рис. 2.14).

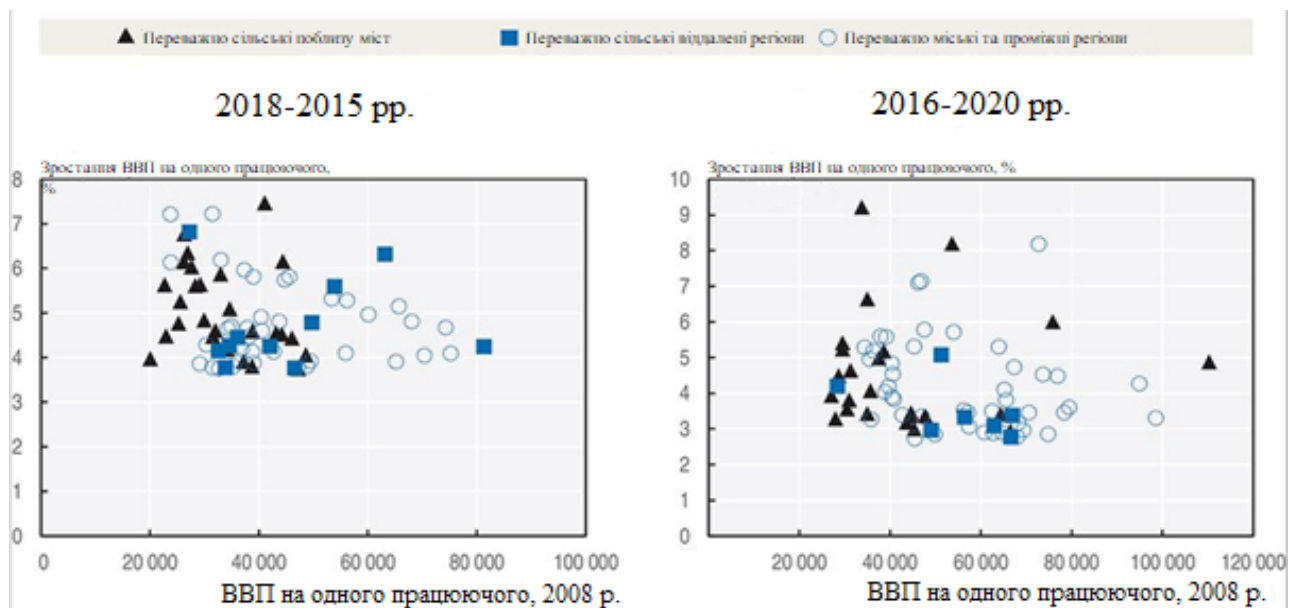

Рис. 2.14. Сільські території, що належать до 10 % регіонів ОЕСР TL3 з найефективнішими показниками*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Після 2016 року значна частка сільських регіонів залишається серед регіонів, що розвиваються найшвидше, але з більшим зміщенням у бік сільських територій, розташованих поблизу міст. Серед 10 % регіонів TL3, що розвивалися

найшвидше за період до 2012 року, половина – це сільські регіони, переважна частка – сільські території, розташовані поблизу міст (36 %). У наступний період кількість сільських регіонів у групі найефективніших зменшилася до 41 %, причому найбільше скорочення відбулося серед віддалених сільських регіонів, що становлять лише 9 % регіонів із найефективнішими показниками.

Стійкість сільських регіонів поблизу міст може бути результатом економіки «близькості». Як обговорювалося вище, міцний зв'язок між міськими регіонами та суміжними сільськими регіонами міг бути корисним як у часи економічного зростання, так і в періоди занепаду, з огляду на більшу стійкість міських регіонів до спадів через їхні насиченіші ринки та більш диверсифіковану економічну базу. Докази хорошого зростання продуктивності в сільських регіонах, розташованих поблизу міст, підкреслюють важливість сприяння розвитку зв'язків між селом і містом у цих регіонах, особливо тому, що найвищі рівні продуктивності праці, як правило, у містах. Серед 10 % регіонів ОЕСР TL3 із найвищим рівнем продуктивності праці віддалені сільські регіони були менш ніж одним із десяти. Після 2016 року жоден віддалений сільський регіон не належить до групи високопродуктивних регіонів. І навпаки, міські регіони становлять 68 % найбільш продуктивних регіонів, що підкреслює важливість переваг агломерації [134].

Підвищення продуктивності, тобто продуктивності на одного працівника, є, напевно, найважливішим способом підвищення конкурентоспроможності фірм і регіонів із метою підвищення заробітної плати працівників, можливостей і добробуту. Проте загальний механізм підвищення продуктивності полягає в заміщенні праці капіталом у виробничому процесі. У такому разі, якщо випуск продукції залишається незмінним, є очевидна потреба в скороченні чисельності працівників або годин, відпрацьованих одним працівником. Крім того, фірма, що зіткнулася зі зниженням продажів, може звільнити працівників, але це може призвести до збільшення виробничого навантаження на одного працівника, який залишився; або ж через те, що роботодавці вибірково звільняють найменш ефективних працівників, а основний капітал фірми розподіляється на меншу

кількість зайнятих, результат подібний: продуктивність одного працівника повинна зрости. Обидві ці стратегії мають очевидну вигоду для підтримки роботи фірми, але обидві призводять до негативних наслідків для робітників.

Процес модернізації, що триває, коли капітал замінюється працею, може призвести до так званого «сільського парадоксу», що призведе до втрати робочих місць і занепаду регіону. Це стосується того факту, що сільські регіони можуть підвищити продуктивність завдяки «скиданню» робочої сили, тобто скороченню зайнятості. «Парадокс», коли зростання продуктивності зумовлене скороченням зайнятості, полягає в тому, що зростання продуктивності створює проблеми для інклюзивного та сталого розвитку, а не підтримує його. Ці виклики можуть бути досить важливими для середньо- та довгострокової стійкості сільських громад. Якщо звільнені працівники залишають регіон, і без того «тонкий» ринок праці ще більше скорочується, що матиме серйозні наслідки для перспектив розвитку регіону. У цьому сенсі «сільський парадокс» може зробити сільські регіони жертвами власного успіху [135].

Однак «сільський парадокс» не є правилом. Підвищення продуктивності може призвести до більшого обсягу виробництва для фірми та регіону, що розвиваються, або через збільшення часток ринку, тобто витіснення конкуруючих низькопродуктивних фірм із високими витратами, або через загальне збільшення галузевого попиту через зниження цін чи підвищення якості продукції. У цих випадках вища продуктивність пов'язана зі збільшенням зайнятості.

За результатами аналізу періоду 2012–2020 років не було виявлено доказів загального «сільського парадоксу», але після 2015 року сільські регіони намагаються поєднати продуктивність і зростання зайнятості. Здебільшого регіони TL3, включно як із сільськими, так і з міськими, що мали позитивне зростання продуктивності до 2012 року, також демонструють позитивне зростання і ВВП на душу населення, і зайнятості. Зокрема, 69 % сільських регіонів, розташованих поблизу міст, і 64 % віддалених сільських регіонів поєднували зростання продуктивності та зайнятості (рис. 2.15). Позитивна

кореляція між зростанням ВВП на душу населення та зростанням зайнятості є як до, так і після 2012 року. Основна відмінність між цими двома періодами полягає у зміщенні всього розподілу від ситуації в основному позитивного зростання ВВП на душу населення та зайнятості до ситуації, де, в основному, брак зростання, що демонструється групуванням регіонів навколо початкової точки на 2,15 (нижня панель). Після 2016 року кількість сільських регіонів, у яких спостерігається як позитивне зростання продуктивності, так і зайнятості, скоротилася до 36, тобто лише 13 % сільських регіонів, порівнюючи зі 192 (67 %) до 2012 року [136].

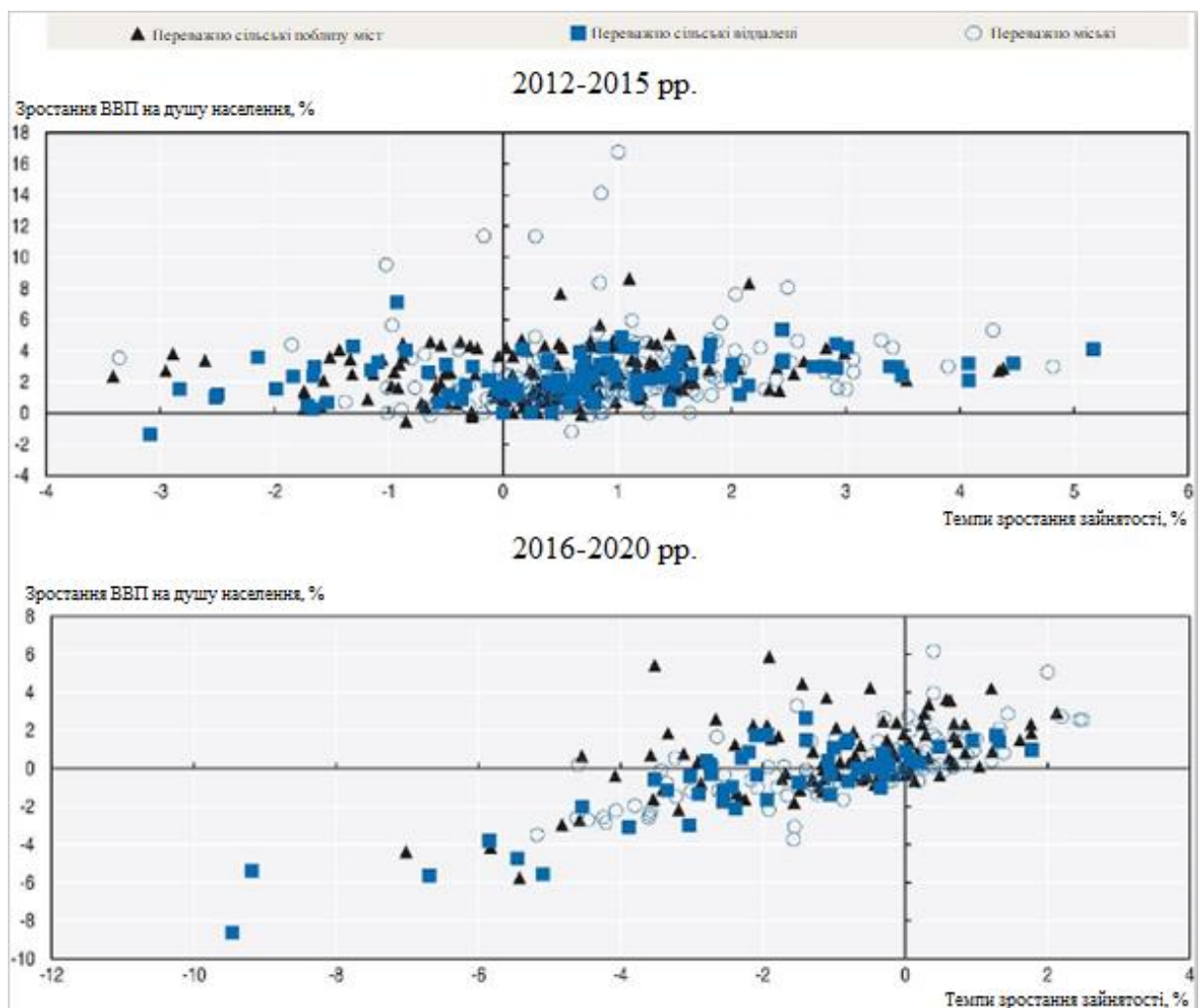

Рис. 2.15. Співвідношення зайнятості населення і продуктивності*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Накопичення капіталу (фізичного та людського) і швидкість інновацій є ключовими. У глобалізованій економіці фірми та регіони мають конкурувати на міжнародному рівні, а їхня конкурентоспроможність тісно пов'язана з продуктивністю. Регіональна продуктивність визначається комбінацією взаємопов'язаних чинників, що охоплюють: географію, демографію, спеціалізацію, інституції, фізичний і людський капітал, а також здатність до інновацій. Деякі чинники стосуються національного регуляторного та макроекономічного сценарію, що може сприяти конкурентоспроможності деяких регіонів у країні. Інші, однак, покликаються на специфічні регіональні особливості. Серед них найважливіші стосуються накопичення капіталу, як фізичного, так і людського, і темпів інновацій.

У дисертації проаналізовано характеристики, що відрізняють успішні сільські регіони. На основі наявних даних можна розглянути кілька характеристик регіональної економіки, ринку праці (рівень зайнятості, рівень безробіття та рівень залученості), демографії (щільність населення та коефіцієнт утриманців похилого віку) та галузевої спеціалізації (виробництво і сектор торгівлі). Успішні регіони визначаються за темпами зростання продуктивності праці. Група успішних регіонів належить до 40 % регіонів із найкращим рівнем зростання продуктивності праці, а група неуспішних регіонів – до 40 % з найнижчим рівнем [137].

Серед характеристик успішних і неуспішних сільських регіонів виділяється важливість торговельного сектору (табл. 2.8 і рис. 2.16). До 2012 року внесок у загальний обсяг продукції, виробленої виробничим сектором, становив 24 % в успішних сільських регіонах поблизу міст і 20 % у віддалених сільських регіонах. Це суттєва різниця з 16- й 11-відсотковим внеском промисловості в найменш успішних сільських регіонах. Для сільських регіонів обробна промисловість є основною частиною цього результату. Але інші ринкові сектори також роблять свій внесок, як видно з різниці в сільських регіонах, розташованих поблизу міст, де 40 % продукції в успішних регіонах виробляється в ринковому секторі, на відміну від 29 % у найменш успішних регіонах. Це

підтверджує важливість комерційної діяльності для загальної ефективності сільських регіонів з огляду на брак у них великого внутрішнього ринку та нижчу продуктивність сектору послуг через брак агломераційної економіки. Це говорить про те, що загальний акцент політики в сільських регіонах на стимулювання виробництва має значні переваги [138].

Таблиця 2.8

**Різниця в характеристиках між сільськими регіонами,
що швидко і повільно зростають, 2012–2015 рр.***

		Переважно сільські регіони поблизу міст		Переважно віддалені сільські регіони	
		40 % регіонів з найкращими показниками розвитку	40 % регіонів з найнижчими показниками розвитку	40 % регіонів з найкращими показниками розвитку	40 % регіонів з найнижчими показниками розвитку
Ринок праці	Рівень зайнятості,%	55	50	53	55
	Рівень безробіття,%	7	7	7	6
	Коефіцієнт залученості**,%	63	60	60	65
Частка валової доданої вартості	Виробництво,%	24	16	20	11
	Сектор торгівлі,%	40	29	36	31
Демографія	Густота населення	74	60	42	27
	Коефіцієнт утримання людей похилого віку,%	23	30	27	30

Примітки. *Розроблено автором на основі проведених досліджень; **рівень залученості – це відсоток робочої сили віком 15 років і більше, поділений на чисельність населення віком 15 років і більше

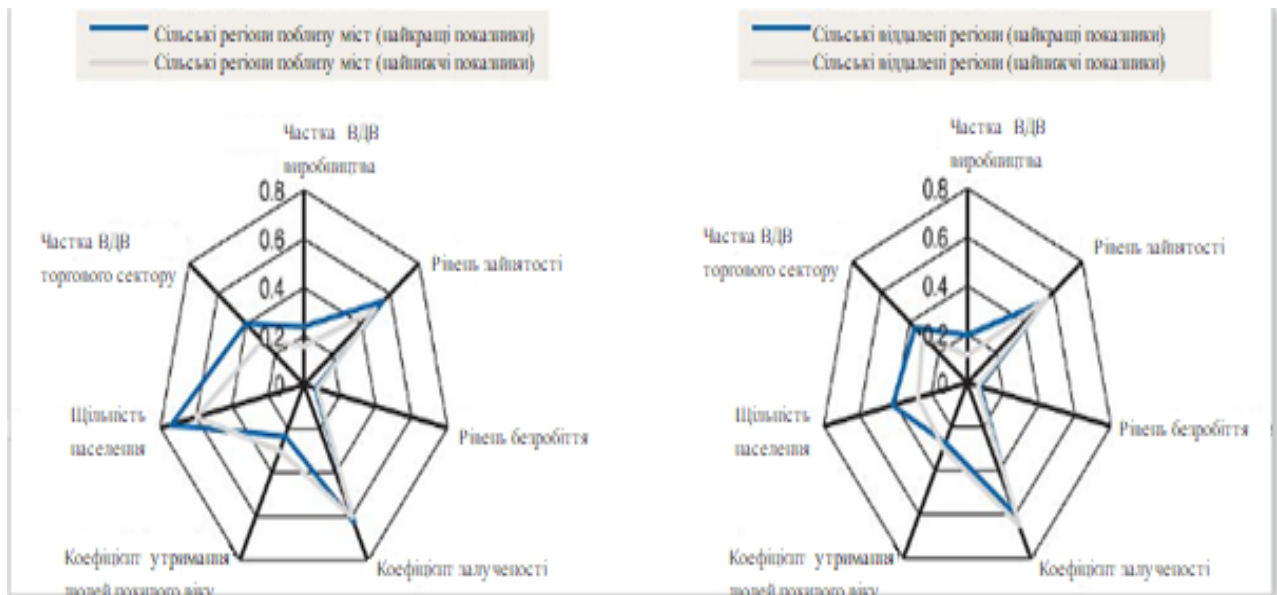

Рис. 2.16. Різниця в характеристиках між 40 % успішних і 40 % менш успішних сільських регіонів TL3 з погляду зростання продуктивності праці*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Велика різниця у внеску торговельних товарів контрастує з невеликими відмінностями в характеристиках, пов'язаних із ринком праці, з деякими ознаками демографічних проблем, що стримують зростання. Різниця в рівнях зайнятості, безробіття та участі між 40 % успішних і 40 % менш успішних регіонів як у сільських регіонах, розташованих поблизу міст, так і у віддалених сільських регіонах невелика, з незначною закономірністю (табл. 2.8 і рис. 2.16) [138]. Коефіцієнт утримання людей похилого віку, тобто загальна чисельність населення віком 65 років і більше, якщо порівняти із чисельністю працездатного населення, вища в менш успішних регіонах, що вказує на потенційну перешкоду для розвитку сільської території. Щільність населення (особливо у віддалених сільських регіонах) є ще одним елементом відмінності успішних регіонів. Важливість щільності населення для економічної ефективності сільських регіонів свідчить про те, що «мінімальний» рівень щільності має вирішальне значення для того, щоб скористатися перевагами економії на масштабі та обсязі для доставки товарів і послуг. Це ще один чинник, що допомагає пояснити, чому сільські регіони, розташовані поблизу міст, зазвичай перевершують сільські віддалені регіони. Разом зі сприянням розвитку

торговельних секторів державна політика у віддалених сільських регіонах також має сприяти зв'язкам між ізольованими громадами [139].

Аналіз періоду 2016–2020 років дає певне уявлення про стійкість сільської економіки до кризових явищ. Здається, галузева спеціалізація не має значення для сільських регіонів, розташованих поблизу міст. Групи регіонів із найвищими та найнижчими показниками мають однакові частки валової доданої вартості (ВДВ) у секторах торгівлі та ВДВ у промисловості, 36 % та 22 %, відповідно (табл. 2.9 і рис. 2.17).

Таблиця 2.9

**Детермінанти зростання продуктивності в сільських регіонах
у 2016–2020 роках***

		Переважно сільська місцевість поблизу міст		Переважно сільська віддалена місцевість	
		40 % регіонів з найкращими показниками розвитку	40 % регіонів з найнижчими показниками розвитку	40 % регіонів з найкращими показниками розвитку	40 % регіонів з найнижчими показниками розвитку
Ринок праці	Рівень зайнятості, %	53	52	55	53
	Рівень безробіття, %	8	8	8	8
	Коефіцієнт залученості, %	63	61	64	62
Частка валової доданої вартості	Виробництво, %	21	22	13	18
	Сектор торгівлі, %	36	36	29	34
Демографія	Густота населення	69	67	27	36
	Коефіцієнт утримання людей похилого віку, %	27	28	31	31

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

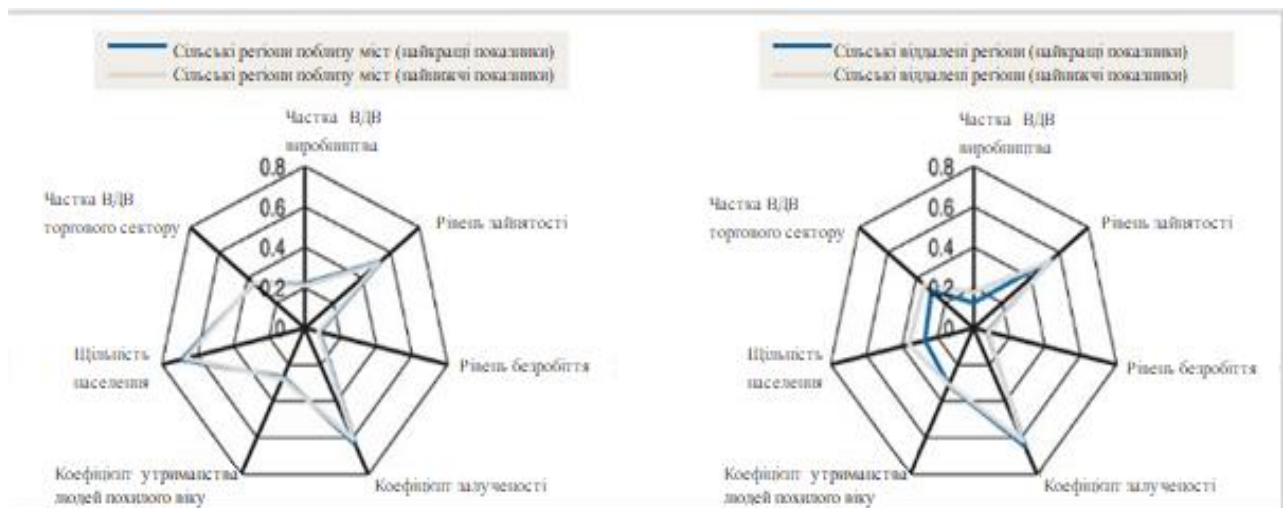

Рис. 2.17. Сектор торгівлі після 2016 року*

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

Цей брак різниці може відображати падіння міжнародної торгівлі та глобального попиту, що зменшило важливість торговельного сектору для зростання. Це свідчить про те, що спеціалізація в торговельних секторах може підвищити продуктивність, але сільські регіони залишаються вразливими до глобальних криз, що впливають на міжнародні торгові потоки, як-от глобальний шок 2007–2008 років і наступний період рецесії [140].

У віддалених сільських регіонах ситуація інша, оскільки найбільш стійкими є регіони, в яких частка ВДВ від сектору торгівлі нижча. Результати за щільністю населення свідчать про регіональну зміну продуктивності: найбільш динамічні регіони до 2012 року зазнали значних втрат після, причому спочатку менш стійкі учасники до 2012 року демонстрували кращу стійкість після 2015 року. Чи є ця продуктивність стійкою – це інше питання, оскільки більш висока продуктивність найбільш віддалених регіонів з нижчою щільністю населення і меншою часткою економіки, що базується на торговельному секторі, ймовірно, відображає регіональну економіку, засновану на державному секторі та фінансується за рахунок трансфертів з боку центрального уряду, що (за своєю природою) меншою мірою залежать від ділового циклу й менш чутливі до макроекономічних потрясінь, принаймні в короткостроковій перспективі.

Отже, сільські регіони використовують різні моделі розвитку, адаптовані до особливостей низької щільності населення й економічної активності. Ця мінливість вимагає типології різних визначень сільської місцевості, наприклад: 1) сільські території всередині функціональних міських зон; 2) сільські регіони, що прилягають до функціональних міських районів і 3) сільські регіони, що знаходяться далеко від функціональних міських районів, тобто «віддалені».

Залежно від типу сільського регіону спостерігаються різні моделі розвитку. Сільські регіони, розташовані поблизу міст, є більш динамічними, ніж сільські віддалені регіони, а також більш стійкими, демонструючи економічні показники, подібні до міських регіонів. Сільські регіони, розташовані поблизу міст, показали середньорічне зростання продуктивності на 2,15 % у період 2008–2015 рр. – вище, ніж у будь-якому іншому регіоні.

2.3. Співпраця України та Організації економічного співробітництва та розвитку

Український уряд розпочав широкомасштабну реформу своєї системи управління на різних рівнях влади у 2014 році. У межах цієї реформи було здійснено зміни в територіальній організації органів державної влади, що призвело до створення 1 469 об'єднаних територіальних громад із понад 10 000 громад. Також була запроваджена реформа децентралізації, згідно з якою на ці ОТГ було покладено нові обов'язки та надано їм фінансові ресурси. У 2015 році Україна створила законодавчу базу для своєї державної регіональної політики та реалізувала послідовні державні стратегії регіонального розвитку для зміцнення конкурентоспроможності й територіальної єдності. Потужне державне фінансування було залучено для підтримки регіонального розвитку.

Хоча в реформі регіонального розвитку та децентралізації були отримані хороші результати, до лютого 2022 року потрібно було ще багато чого зробити задля досягнення цілей уряду. Щодо регіонального розвитку, ця робота передбачала встановлення вимог до планування для місцевих органів влади та механізмів фінансування, а також надання системної підтримки розвитку

потенціалу муніципалітетів; масштабне залучення учасників на всіх етапах життєвого циклу планування регіонального та місцевого розвитку; реактивізація роботи національних координаційних органів для забезпечення належної координації політичних процесів і виконання їхньої функції каналу національного/місцевого обміну наявною інформацією. Щодо децентралізації, необхідні дії включають усунення напруженості між різними рівнями влади та зміцнення потенціалу муніципалітетів для подолання адміністративних, фінансових і інвестиційних проблем.

Війна суттєво загальмувала просування у цьому напрямі та загострила наявні територіальні відмінності й управлінські проблеми. Однак, вона показала, наскільки важливими є місцеві людські ресурси, адміністративні можливості та спроможність надавати послуги для подолання безпосередніх наслідків війни, що залишаються важливими в процесі повоєнного відновлення.

З початку 1991 року Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Україна активно співпрацюють із метою покращення державного управління й економіки [142].

Організація економічного співробітництва та розвитку – це міжнародне економічне співтовариство, яке покликане забезпечити принципи та політику прозорості ринкової економіки у всьому світі. Штаб-квартира розташована в резиденції Шато де Ла Мюєтт у Парижі, Франція.

Організація економічного співробітництва та розвитку була заснована в 1948 році. Її початковою метою було втілення в життя фінансового плану Маршалла, метою якого було допомогти країнам Європи впоратися з наслідками Другої світової війни.

Ініціатива почала поступово змінювати економічну карту Європи. Окремі держави почали визнавати економічну незалежність одна від одної, що надихнуло Канаду та США приєднатися до їхніх лав. 14 грудня 1960 року було підписано нову Конвенцію ОЕСР. Офіційна дата створення та набрання чинності Конвенцією – 30 вересня 1961 року.

Сьогодні Організація економічного співробітництва та розвитку налічує 37 країн-членів. Важливо зазначити, що незважаючи на своє «європейське» походження, учасниками альянсу є країни як Північної та Південної Америки, так і Європи й Азії (рис. 2.18).

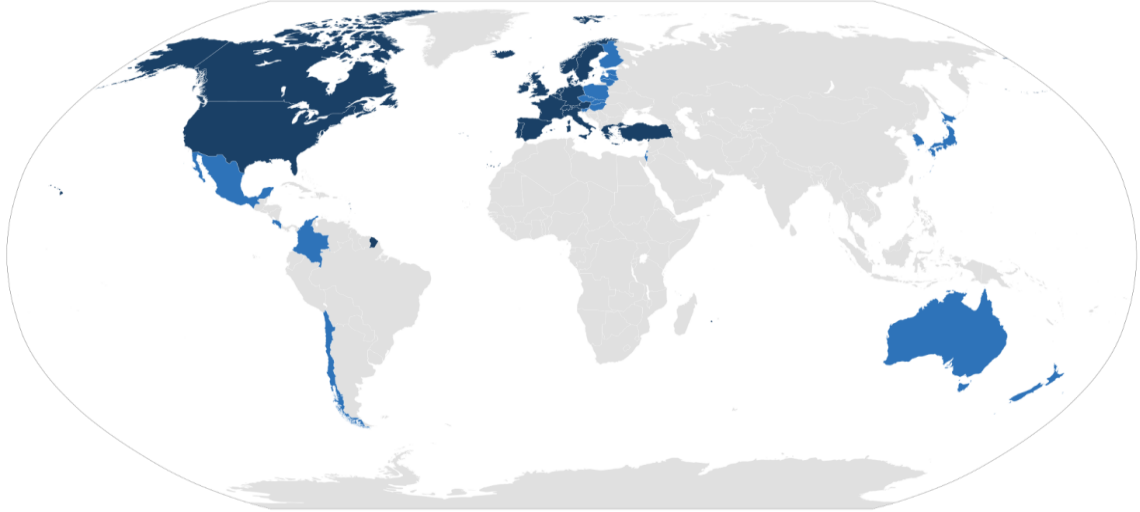

Рис. 2.18. Члени ОЕСР. Темно-синій колір – держави-засновники; синій колір – держави, що вступили до Організації*

Примітка. *Джерело: [144]

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) є групою країн, що мають спільні погляди на низку питань (рис. 2.19). Її члени, які належать до країн «розвинутого світу», забезпечують 2/3 світового виробництва матеріальних цінностей і послуг. Головним критерієм для прийняття до ОЕСР є дотримання принципів ринкової економіки та демократичної різноманітності.

• Члени-засновники (1961, в алфавітному порядку):

 Австрія	 Ірландія	 Люксембург	 США
 Бельгія	 Ісландія	 Нідерланди	 Туреччина
 Велика Британія	 Іспанія	 Німеччина	 Франція
 Греція	 Італія	 Норвегія	 Швейцарія
 Данія	 Канада	 Португалія	 Швеція

• Приєдналися пізніше (відсортовано за роком приєднання):

 Японія (1964)	 Чехія (1995)	 Чилі (2010)	 Литва (2018)
 Фінляндія (1969)	 Південна Корея (1996)	 Словенія (2010)	 Колумбія (2020)
 Австралія (1971)	 Угорщина (1996)	 Ізраїль (2010)	
 Нова Зеландія (1973)	 Польща (1996)	 Естонія (2010)	
 Мексика (1994)	 Словаччина (2000)	 Латвія (2016)	

Рис. 2.19. Перелік держав-членів ОЕСР*

Примітка. *Джерело: [144]

Також ОЕСР співпрацює з такими країнами: Китаєм, Індією, Індонезією та Бразилією, з деякими державами Азії, Африки, Латинської Америки та групи Карибських островів.

У діяльності ОЕСР також бере участь Європейська комісія, затверджена додатковим протоколом № 1 до Конвенції від 14 грудня 1960 року за згодою всіх країн-членів.

Організація економічного співробітництва та розвитку складається з трьох керівних органів – ради, комітетів і секретаріату.

Рада є виконавчим органом влади. До її складу входить один представник від кожної країни-учасника та представник Європейської комісії. Рішення приймаються Радою з урахуванням консенсусу. Очолює Раду Генеральний секретар, з травня 2021 р. – Матіас Корман [144].

Також Рада збирається щорічно для обговорення проблем, які пов'язані зі сферою діяльності ОЕСР, і формування подальшого курсу роботи організації.

Усього організація налічує майже 250 комітетів, робочих та експертних груп, до яких входить приблизно 40 тисяч представників національних адміністрацій усіх країн-учасниць. Засідання відбуваються щорічно для обговорення питань, проблем і досягнень на економічному, торговому, науковому, трудовому, освітньому та фінансовому ринках.

У підпорядкуванні Генерального Секретаря є два заступники. Життєдіяльність секретаріату підтримує близько 2500 спеціалізованих співробітників, серед яких є економісти, юристи й інші. Основна частина персоналу перебуває в Парижі, але деякі працюють в інших центрах ОЕСР.

Основою принципу роботи ОЕСР є безперервне спостереження за економічною ситуацією як країн-членів, так і інших держав. Після глибокого аналізу поточного становища країн комітети проводять тривалі обговорення, в яких висувають низку рекомендацій щодо вирішення можливих економічних проблем. Пропозиції схвалює безпосередньо Рада.

Бюджет ОЕСР фінансується безпосередньо з бюджетів країн-учасниць. Сума внесків розраховується за спеціальною формулою, у якій враховується

розмір економіки держави-члена. Сьогодні найбільше фінансування здійснює США – понад 20 відсотків усього бюджету ОЕСР. Бюджет розплановано на два роки [144].

Україна розпочала активну співпрацю з ОЕСР у 1997 році, а у 2003 році була створена міжвідомча Координаційна рада зі зв'язків з ОЕСР, яку очолив віцепрем'єр-міністр Сергій Тігіпко. Основними завданнями Координаційної ради є допомога у встановленні інституційного діалогу між органами виконавчої влади й уповноваженими представниками ОЕСР із питань співробітництва та забезпечення їхньої взаємодії, координація дій органів виконавчої влади з метою поглиблення співпраці між Україною та ОЕСР. Розроблення пропозицій і рекомендацій щодо поліпшення ефективності діяльності органів виконавчої влади, пов'язаної зі співпрацею з ОЕСР, визначення шляхів і механізму вирішення питань, що виникають під час співпраці з ОЕСР, удосконалення нормативно-правової бази з питань співпраці з ОЕСР.

Відповідно до своїх завдань Координаційна рада:

1. Проводить аналіз стану співпраці між органами виконавчої влади та робочими органами ОЕСР, визначає причини виникнення питань, що потребують вирішення в межах співпраці з ОЕСР.

2. Розглядає пропозиції органів виконавчої влади щодо вирішення актуальних питань, які виникають у межах співпраці з ОЕСР.

3. Здійснює моніторинг стану виконання завдань, пов'язаних зі співпрацею з ОЕСР, органами виконавчої влади та, в разі потреби, вносить відповідні пропозиції до Кабінету Міністрів України.

4. Бере участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів із питань, пов'язаних зі співпрацею з ОЕСР.

Координаційна рада має такі повноваження:

1. Отримувати інформацію, необхідну для виконання її завдань, від центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

2. Залучати до участі у своїй роботі представників центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а також представників Офісу Президента України, Секретаріату Кабінету Міністрів України та незалежних експертів, за погодженням їхніх керівників.

3. Утворювати постійні або тимчасові консультативні, експертні та робочі групи для виконання завдань

4. Організовувати проведення конференцій, семінарів, бізнес-форумів, засідань за круглим столом, нарад та інших заходів.

Крім того, Координаційна рада взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями, які є представниками ОЕСР, для виконання покладених на неї завдань.

Кабінет Міністрів України затверджує посадовий склад Координаційної ради. Голова Координаційної ради має право затверджувати персональний склад ради та вносити до нього зміни у разі потреби [143].

У межах виконання Євразійської програми конкурентоспроможності (проект ОЕСР «Стратегія секторної конкурентоспроможності для України»), Мінекономіки України співпрацює з ОЕСР. У 2013 році Кабінет Міністрів України затвердив план дій щодо поглиблення співробітництва між Україною й Організацією економічного співробітництва та розвитку на 2013–2016 роки. Після того як ОЕСР призупинила процес вступу російської федерації, країни-члени вирішили поглибити співпрацю з Україною та поділитися досвідом із новим керівництвом держави. У 2014 році було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України й Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва.

У квітні 2015 року було укладено План заходів для реалізації Меморандуму, що було переглянуто Урядом України та ОЕСР у 2019 році з урахуванням нових політичних пріоритетів. План містить три головні компоненти: боротьбу з корупцією, державне управління та верховенство права,

інвестування й покращення бізнес-клімату. План також визначає 28 інструментів ОЕСР, до яких Україна може приєднатись, і десять робочих органів ОЕСР, до яких Україна може звернутись із метою партнерства. Переглянутий план було розроблено для розв'язання проблем державної політики, з якими нині стикається Україна [144].

Участь України в роботі комітетів і органів ОЕСР може дати численні переваги, зокрема, збагачення національним досвідом країн-членів, забезпечення підтримки процесу реформ і зміцнення державних інституцій. Комітети й органи ОЕСР розробляють міжнародні стандарти та визначають передову практику у сфері політики, що допомагає зміцнювати державні інституції та міжнародне співробітництво. Україна може приєднатися до правових інструментів ОЕСР, що дасть змогу наблизитися до передових міжнародних практик і стабілізувати реформи політики. Участь України в експертному середовищі та в роботі певних комітетів ОЕСР розкриває можливості щодо навчання, наближення до стандартів ОЕСР, обміну знаннями й даними, нарощування потенціалу для вдосконалення процесу реалізації реформ. Крім того, Україна має змогу отримати огляди політики та рекомендації, що допоможуть зробити більш обґрунтовані рішення.

У 2021 році прем'єр-міністр України та Генеральний секретар ОЕСР поновили Меморандум про взаєморозуміння щодо поглиблення співробітництва на п'ять років до 2025 року. План дій, що було укладено, переглядатиметься з метою врахування нових пріоритетів уряду.

У липні 2022 року було подано заявку на набуття членства в ОЕСР, а в серпні 2022 року був спрямований запит України на приєднання до Робочої групи ОЕСР з питань хабарництва. 5 жовтня 2022 року ОЕСР розпочала переговори про вступ України до організації, а 12 грудня 2022 року було оголошено про запуск «Офісу зв'язку» Організації економічного співробітництва та розвитку.

ОЕСР тісно співпрацює з Україною у сферах регіонального та місцевого розвитку. Особливо тісно ці взаємини розпочалися під час реформи децентралізації.

Починаючи з 2015 року, Україна створила законодавчу та політичну базу для розвитку на місцевому і регіональному рівнях та забезпечила можливості для реалізації політики й надання послуг на всіх рівнях влади. Це було досягнуто через реформу місцевого самоврядування і територіальної організації влади, законодавчу базу державної регіональної політики країни, Державні стратегії регіонального розвитку та регіональні агентства розвитку. Незважаючи на те, що ці реформи сприяли численним досягненням, перед початком війни були ключові проблеми, зокрема, щодо концепцій стратегічного планування, механізмів багаторівневого управління та інструментів планування, необхідних для підтримки цих концепцій, а також необхідність додаткової інформації та досвіду для досягнення цілей регіонального розвитку й ефективного впровадження програм.

Збільшення кількості стратегічних концепцій регіонального розвитку, разом із національними та місцевими документами планування, може призвести до незрозумілості щодо цілей державної регіональної політики, роздробленості під час реалізації політики й неефективного використання державних послуг. Щоб успішно реалізувати плани з регіонального розвитку, потрібна ефективна координація зусиль на національному і місцевому рівнях. Низький рівень координації перешкоджає реалізації Державної регіональної політики між секторами та рівнями влади. Обмежена функціональність наявних механізмів координації ускладнює проблему, оскільки вони необхідні для підвищення узгодженості й ефективності політики, а також для створення партнерства на основі довіри між рівнями влади та їхніми учасниками.

У 2014 році Україна розпочала реформу децентралізації з метою поліпшення надання державних послуг та умов життя в ОТГ, а також зміцнення місцевої демократії. Одним із ключових елементів цієї реформи було територіальне об'єднання понад 10 000 місцевих рад в 1 469 об'єднаних

територіальних громад. Це призвело до значного розширення адміністративних повноважень і повноважень із надання послуг, а також до збільшення місцевих бюджетів. У табл. 2.10 представлено зміни в адміністративно-територіальному устрої України за останні роки [145].

Таблиця 2.10

Адміністративні одиниці на місцевому рівні, 2017–2021 рр.*

Рівень місцевого уряду		Адміністративна одиниця	Кількість одиниць	
			2017 р.	2021 р.
Перший рівень	Регіональний	Область	24	24
		Автономна Республіка Крим	1	1
		Місто (Київ і Севастополь)	2	2
Другий рівень	Проміжний	Район	490	136
		Місто обласного значення	186	-
Третій рівень	Самоврядування	Об'єднана територіальна громада	665	1469
		Інше місто (районного значення)	235	-
		Інше (сільські, міські та районні ради)	10000+	-

Примітка. *Розроблено автором на основі проведених досліджень

У 2022 році на восьмому етапі державної програми децентралізації та реформування регіонального розвитку виявлено значну регіональну нерівність щодо економічних показників і благополуччя на місцевому рівні. Пандемія COVID-19 ще більше підсилила ці територіальні відмінності, і хоча деякі регіони досить успішно впоралися з подвійними викликами, пов'язаними з охороною здоров'я та економікою, що були спровоковані пандемією, інші відстали, що мало значний негативний вплив на добробут їхнього населення. Також агресія росії проти України мала суттєвий вплив на територіальні диспропорції.

Оскільки український уряд зосереджений на відновленні після наслідків COVID-19 і російсько-української війни, вкрай важливо, щоб у політиці економічного відновлення приділялася увага регіональним та місцевим потребам і можливостям.

Із 2015 року й до лютого 2022 року виділення коштів на місцевий розвиток в Україні значно збільшилося, що демонструє важливість регіональних і місцевих питань для уряду. Зокрема, видатки з державного бюджету на регіональний і місцевий розвиток зросли з 1,9 % до 6,9 % від загального державного бюджету з 2015 до 2019 року, тобто з 11 млрд грн до майже 76 млрд грн. Це значне збільшення було можливе завдяки кільком субвенціям для фінансування місцевих інвестиційних проєктів.

Однак, незважаючи на збільшення фінансування, здатність місцевого уряду інвестувати в регіональний розвиток обмежена чотирма основними проблемами:

- нерівним розподілом податку на доходи фізичних осіб між муніципалітетами;
- фрагментацією фіскальної системи регіонального розвитку й упередженістю до фінансування «жорсткої» інфраструктури;
- залежністю від конкурентного фінансування та співфінансування, що перешкоджає здатності бідніших муніципалітетів задовольнити свої інвестиційні потреби;
- розбіжністю в здатності великих і малих муніципалітетів фінансувати інвестиційні проєкти, використовуючи лише власні джерела доходу.

Організацією економічного співробітництва та розвитку було проведено порівняльний аналіз низки тенденцій у сферах демографії, економіки та добробуту на національному й місцевому рівнях в Україні. Для порівняння були використані чотири орієнтири: колишні радянські республіки, сусідні країни, середній показник ОЕСР і середній показник ЄС. Результати були суперечливі, оскільки, хоча й було зафіксовано значні покращення в більшості аспектів, як-от демографія, економіка та добробут, але територіальна нерівність залишилася незмінною або навіть погіршилася. Наприклад, хоч і відбулося значне зростання ВВП на душу населення та зниження рівня бідності, проте здебільшого області не змогли значно збільшити свої внески до загальної валової доданої вартості (ВДВ) протягом періоду між 2010 і 2019 роками, а також спостерігалось

скорочення населення у всіх областях країни, крім Києва та Київської області [146].

Майже всі регіони України стали свідками зниження чисельності населення у 2021 році, яке було спричинене різними чинниками: зовнішньою і внутрішньою еміграцією, низькою народжуваністю і високим рівнем старіння населення. Однак, місто Київ, Київська і Закарпатська області були винятками з цієї тенденції. Значна частина областей, за винятком Тернопільської, зіткнулися зі скороченням робочої сили, включно з Києвом і Київською областю, в основному через старіння населення. Це має важливі наслідки для вартості та попиту на державні послуги, а також для продуктивності й економічного розвитку. За період з 2011 по 2020 роки місто Київ, Луганська та Запорізька області повідомили про найзначніше зниження частки працездатного населення в загальній чисельності. До липня 2022 року більше ніж 5 мільйонів людей покинули Україну. Жителі північних, східних і південних областей стали внутрішньо переміщеними особами через розпочату росією війну на території України, що суттєво збільшило масштаб демографічних проблем України та негативно впливає на її продуктивність і економічний розвиток [147].

Україна зіткнулася зі значними політичними й економічними труднощами в період між 2014 і 2020 роками, що уповільнили її темпи зростання. Ці труднощі включали Євромайдан 2014 року, анексію Криму росією, конфлікт на Донбасі, широкомасштабне вторгнення росії на територію України та пандемію COVID-19. Однак, близькість України до європейського ринку та підписання різноманітних угод про торгівлю та співпрацю з 46 країнами з 2014 року відкрили можливості для глибшої міжнародної економічної інтеграції з експортом як економічним двигуном. За період із 2014 року по 2019 рік обсяг експорту до 27 країн ЄС збільшився на 43 % у поточному еквіваленті до долара США [148].

До початку війни на регіональну продуктивність впливали різні чинники, що могли сприяти регіональній нерівності та впливати на здатність до розвитку й надання державних послуг, а також на відновлення на місцевому рівні. Один із

таких чинників – обмежена кількість жінок і молоді, зайнятих у виробництві чи сфері послуг. Щоб вирішити цю проблему, Україна може розробити та запровадити спеціальну політику щодо ринку праці з урахуванням місцевих перешкод із метою збільшення частки жінок і молоді в загальній кількості робочої сили, ґрунтуючись на територіальних промислових структурах і активах.

Сільські території грають важливу роль у сталому соціально-економічному розвитку України, оскільки майже 31 % наявного населення проживає в селах, а 70 % земельного фонду держави призначені для сільськогосподарських угідь. Реалізація концепту сталого розвитку, що збалансований з урахуванням соціальної, економічної й екологічної складових, вимагає визначення стратегічних напрямів розвитку та створення відповідного інституційного середовища.

Хоча в сільськогосподарському виробництві відбуваються певні зміни, вони не розв’язують проблем соціально-економічного розвитку сільських територій України. Кризові явища й занепад в економічній, демографічній, екологічній і духовній сферах стали загрозою для державних інтересів. Сільські території мають визначальну роль у забезпеченні продовольчої безпеки України. Однак, проблеми щодо сталого розвитку сільських територій в Україні за останні десятиліття не тільки не зменшуються, але стають більш структурованими й захоплюють усе більше сфер суспільного життя. Це змушує формувати комплексну державну політику щодо розвитку сільських територій, що має бути збалансованою і враховувати всі аспекти сталого розвитку.

У зв’язку зі збільшенням євроінтеграційних процесів відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що була ратифікована Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678–VII і фактично стала частиною національного законодавства, посилюється необхідність модернізувати державну політику розвитку сільських територій, щоб наблизити її до регіональної політики ЄС та Спільної сільськогосподарської політики (ССП) [149]. Тепер виникає потреба в адекватному комплексному підході до розвитку сільських територій на стабільній основі, з огляду на сучасні суспільно-політичні виклики та співпрацю

у сферах сприяння взаємному розумінню політики щодо сільського господарства та розвитку сільських територій, а також посилення адміністративних можливостей на рівні місцевих органів влади.

За висновками науковця Л. О. Мармуль, для того щоб Україна повністю використовувала свої конкурентні переваги та покращила соціальні умови життя сільського населення, потрібно реформувати підходи до управління, способи їхнього фактичного здійснення та громадський контроль за процесами розвитку сільських територій відповідно до європейських вимог. Учений вказує на те, що незважаючи на наявність низки державних заходів і програм, система цілей та інструментів сучасної аграрної політики України й узгодження загальнодержавних і регіональних інтересів при формуванні й реалізації заходів розвитку сільських територій є недостатньо ефективними та потребують удосконалення [150].

За словами Х. М. Семенишина, останніми роками вчені, які досліджують проблеми сільського розвитку, використовують термін «сільські території», але його трактування в їхніх працях може суттєво відрізнятись, від географічного аспекту до виробничо-господарського, соціально-економічного, самоврядного і навіть екологічного підходів. Учений також зазначає, що визначення сільських територій подано в документах ОЕСР. Сільські території або сільські райони охоплюють людей, території та інші ресурси суспільного ландшафту і малі населені пункти, що розташовані за межами великих міських центрів та їхньої економічної активності. Щоб віднести поселення до категорії міста або села, необхідно враховувати критерій щільності населення, що становить понад 150 людей на 1 км² [151].

Дослідник стверджує, що сільські території є заселеними місцевостями, які лежать за межами міст і мають свої природні ресурси, ресурси, соціально-культурні й побутові умови та населення, яке здійснює соціальні, виробничі й екологічні функції. Із цього визначення випливає, що сільські території характеризуються економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю і що соціальна сфера села є головним критерієм

розвитку сільських територій. Задоволення потреб людини (селянина) є основною метою розвитку таких територій [151].

Процес формування сільських територій, що відбувався унаслідок природних, політичних, економічних і соціальних змін, було описано в багатьох наукових дослідженнях. Незважаючи на це, сучасна наука й управлінська практика визначають сільські території як абстрактний об'єкт, на який має вплив державне управління та самоврядування, територіальна організація національного господарства, довкілля, система розселення та соціальна організація громади. Меншою мірою вони розглядаються як елемент адміністративно-територіального устрою України, хоча вони є територіальною основою для визначення та реалізації пріоритетів розвитку соціально-економічного сільського господарства.

Аналіз структури сільських територій з огляду на їхню класифікацію як проблемних підтверджує потребу в територіально орієнтованому підході до розвитку сільських територій із використанням стандартів ЄС і країн-членів ОЕСР у сфері державної регіональної політики.

Реалізації деяких інфраструктурних проєктів на місцевому рівні не буде достатньо для досягнення бажаного розвитку сільських територій. Для цього потрібні державні програмні документи з фінансовим та організаційним механізмом їхньої реалізації, спрямовані на створення нових виробництв і продуктивних робочих місць на основі залучення необхідних інвестицій в економіку територій. Для досягнення цих цілей необхідно враховувати досвід виробничої і невиробничої діяльності сільських мешканців, зміни структури місцевої економіки та наявних ресурсів розвитку [152].

Відповідно до Концепції розвитку сільських територій від 23 вересня 2015 року було затверджено План заходів із її реалізації до 2025 року; основними напрямками розвитку є підвищення якості життя сільського населення, охорона та збереження природних ресурсів, диверсифікація і розвиток сільської економіки, удосконалення системи управління сільськими територіями, освіта й інформаційно-консультаційне забезпечення [153, 154]. Моніторинг виконання

цих заходів покладено на Мінагрополітики, але нове Положення про це міністерство зведено виключно до сфери агропромислового виробництва, що обмежує роль сільських територій як об'єктів агрополітичного впливу [155]. У зв'язку із цим необхідно розширити їхню роль з огляду на різноманітні потреби та потенціал сільських територій.

Міністерство розвитку громад і територій України відповідальне за моніторинг стану забезпечення соціальної інфраструктури на сільських територіях, загальну координацію розвитку цих територій, розроблення та виконання програм розвитку з участю інших органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, а також за розробку та реалізацію комплексних заходів із розвитку сільських територій і внесення відповідних пропозицій на розгляд Кабінету Міністрів України [156].

Сьогодні в Україні немає основного нормативно-правового акта, що чітко визначає зміст і різницю між поняттями «державна аграрна політика», «державна політика розвитку сільських територій» та «державна політика сільського розвитку» і які правові механізми потрібні для їхнього виокремлення.

Для забезпечення ефективної і системної державної політики необхідна належна законодавча основа, що є передумовою для її реалізації. Концепція розвитку сільських територій не може слугувати правовою основою для безпосередньої практичної реалізації її положень, інтеграції різних секторальних політик і координації державних витрат, оскільки органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі Конституції та відповідних законів України. Брак цілісної програмно-цільової підтримки державою затверджених заходів, зокрема механізму гарантованого державою бюджетно-квотного забезпечення, свідчить про декларативний характер цих заходів і загрожує комплексному розвитку сільських територій, особливо на тлі безпрецедентного об'єднання сільських і міських територій [157].

Для забезпечення ефективності механізмів стимулювання регіонального розвитку та вирішення інституційно-правових проблем у цій сфері необхідні зміни у правових, організаційних, фінансових та інших аспектах системи

стимулювання розвитку регіонів та окремих типів територій з урахуванням європейської практики. Важливо забезпечити повноцінне законодавче забезпечення цих механізмів.

На законодавчому рівні доцільно встановити постійний принцип проблемно-квотного диференційованого залучення коштів із Державного бюджету України й місцевих бюджетів для повноцінного розв'язання проблем, зокрема, на сільських територіях проблемного типу, у межах загальнонаціональних пріоритетів державної регіональної політики. Стимулювання розвитку таких територій має ґрунтуватися на довгостроковій орієнтації об'єднаних територіальних громад на нарощування їхньої фінансово-економічної бази та розумному використанні потенціалу територій на основі інтегрованих, високоякісних стратегічних документів соціально-економічного розвитку.

Сучасний розвиток сільських територій має базуватися на принципах інклюзивного й антропоцентричного розвитку сільських і селищних громад. Ці принципи можуть охоплювати:

1. Комфортне проживання людей, яке забезпечується розвинутою соціальною, комунальною, транспортною й інженерною інфраструктурою, адаптованою до потреб мешканців і новітніх технологічних досягнень.

2. Розвиток людського потенціалу, що забезпечується через задоволення потреб населення в освітньому, культурному, фізичному й духовному збагаченні, поширення цифровізації, електронних послуг і сервісів у сільській місцевості.

3. Реалізацію трудового потенціалу членів громад через гідну працю належного фахового та кваліфікаційного рівнів, що забезпечує їхній добробут і членів їхніх сімей.

4. Реалізацію підприємницької ініціативи в галузях реального сектору економіки, сфері надання послуг та у спосіб індивідуальної самозайнятості.

5. Сталий розвиток сільських населених пунктів за допомогою створення умов, за яких економічне зростання, матеріальне виробництво та задоволення

потреб сучасного суспільства відбуваються в межах, що забезпечують відновлення екосистем і не ставлять під загрозу життєздатність теперішніх і майбутніх поколінь. Щоб забезпечити такий розвиток, необхідно сприяти утворенню інтегрованих стратегічних документів соціально-економічного розвитку [158].

Ці принципи інклюзивного антропоцентричного розвитку мають стати ключовими під час планування розвитку сільських територій. Необхідно забезпечити відповідність інфраструктури й потреб мешканців сільських громад, а також надати підтримку розвитку освіти, культури й інших соціальних сфер. Також важливо розвивати можливості для зайнятості місцевих жителів, зокрема, створюючи умови для розвитку підприємництва та самозайнятості.

Водночас необхідно пам'ятати про сталий розвиток територій, що повинен забезпечувати не лише економічний розвиток, а і збереження природних ресурсів та екосистем. Такий підхід дасть змогу забезпечити комфортне проживання мешканців сільських територій, розвиток їхнього потенціалу та покращення якості життя, а також сприятиме загальному економічному розвитку країни.

Отже, важливо забезпечити інтегрований підхід до розвитку сільських територій з урахуванням принципів інклюзивного антропоцентричного розвитку та сталого розвитку територій. Це дасть змогу забезпечити ефективне використання коштів бюджету й інших ресурсів і забезпечити покращення якості життя мешканців сільських громад.

Виконання рекомендацій щодо запровадження таких принципів допоможе здійснити заходи з подолання економічного занепаду територій на основі взаємодії державних і регіональних стратегічних пріоритетів з інтересами об'єднаних територіальних громад. Це приведе до поліпшення соціально-економічного стану сільських територій і значного підвищення якості життя їхніх мешканців.

Отже, результати аналізу структури сільських територій свідчать про потребу в реалізації політики розвитку цих територій з урахуванням стандартів

ЕС і країн-членів ОЕСР. Така політика має ґрунтуватися на територіально-орієнтованому підході задля вирішення проблем сільських територій. Необхідно негайно розробити та впровадити таку політику для покращення стану сільських територій і забезпечення їхнього розвитку на основі міжнародних стандартів.

Україна прагне здійснити амбітну програму реформ, розпочату після 2014 року, але для досягнення сталого розвитку необхідна підтримка в політичній сфері та зміцнення інституційного потенціалу. Організація економічного співробітництва та розвитку має мультидисциплінарні знання і широкий спектр інструментів політики, які визнаються на міжнародному рівні, що робить її цінним партнером для України у впровадженні та закріпленні реформ відповідно до міжнародних стандартів. Україна тісно співпрацює з ОЕСР, її членами, Європейським Союзом і іншими міжнародними організаціями, щоб підтримати пріоритети української політики. Участь України в спеціальних зустрічах і заходах ОЕСР сприяє підвищенню розуміння важливості реформ, обміну досвідом і вивченню передових міжнародних практик. Крім того, окремі стандарти ОЕСР використовуються як орієнтири й основа для визначення реформ політики України.

Висновки до розділу 2

1. Щоб зрозуміти динаміку зростання сільської місцевості, важливо усвідомити, чим відрізняються сільські регіони, оскільки відмінності в умовах впливають на потенціал зростання. З цією метою в розділі представлено ідею «економіки з низькою щільністю населення», що підкреслює важливість невеликих внутрішніх ринків, фізичної відстані та ролі місцевого середовища для сільської місцевості. ОЕСР зараз використовує типологію регіонів, що використовує ступінь фізичної відстані від міського центру та ступінь зв'язку з ним як спосіб класифікації трьох рівнів сільських регіонів. Можливості й обмеження розвитку значно відрізняються між трьома категоріями, і це може призвести до відмінностей у відносній продуктивності.

Узагальнено, що кожен тип взаємодії охоплює різну географію, утворюючи «функціональну область».

2. Проведено емпіричні дослідження, що виявили значний потенціал зростання сільських регіонів, але також продемонстрували, що між різними типами сільських регіонів є значні відмінності у продуктивності. З погляду зростання продуктивності сільські регіони, розташовані поблизу міст, випередили міські регіони в проаналізовані роки. І навпаки, показники віддалених сільських регіонів були значно нижчими, що підкреслювало важливість ефекту переливу між міськими регіонами й суміжними сільськими регіонами та необхідність кращого розуміння зв'язків між селом і містом. Це особливо важливо, коли йдеться про економічну стійкість сільської економіки, оскільки головною відмінною рисою між успішними та неуспішними сільськими регіонами є їхня близькість до міських центрів.

Доведено, що торговельна діяльність є вирішальним чинником, який впливає на продуктивність сільських регіонів. Наявність торговельної діяльності (наприклад, сільське господарство, виробництво, енергетика, гірничодобувна промисловість, фінанси та послуги) є головними дискримінантами між високими й низькими показниками до 2020 року. Як у сільських регіонах, розташованих неподалік міст, так і у віддалених сільських районах продуктивні виробники систематично мають вищу частку ВДВ у торговельних видах діяльності. Крім того, серед віддалених сільських регіонів країни з високими показниками мають вищу щільність населення, що свідчить про те, що досягнення певного рівня щільності є критичним чинником продуктивності для економік із низькою щільністю населення. Підвищення продуктивності в сільських регіонах також може бути інклюзивним і стійким, оскільки здебільшого динамічні сільські регіони підвищують свою продуктивність, одночасно створюючи робочі місця.

Зростання в сільській місцевості може відбуватися, і деякі сільські регіони демонструють високі темпи зростання продуктивності, однак у більшості сільських регіонів ці показники досить низькі. У багатьох випадках їм бракує

деяких передумов для зростання, описаних вище. Роль державної політики для сільських регіонів полягає в тому, щоб сприяти створенню цих передумов.

3. За участю ОЕСР у 2014 році Уряд України розпочав амбітну реформу своїх багаторівневих структур управління для прискорення територіального розвитку. Було створено законодавчу базу для Державної регіональної політики й ухвалено послідовні Державні стратегії регіонального розвитку. Уряд також суттєво збільшив державне фінансування регіонального розвитку, що є безумовним підтвердженням важливості цього питання. До широкомасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року наша держава була готова безумовно зміцнювати цю концепцію, щоб забезпечити максимальне досягнення своїх цілей у сфері розвитку й добробуту.

Україна набуває численних переваг від участі в роботі комітетів і органів ОЕСР, що створюють середовище, яке сприяє збагаченню багаторічним досвідом країн-членів ОЕСР, оскільки вони розробляють міжнародні стандарти й визначають передову практику у сфері політики, що допомагає зміцнювати державні інституції і міжнародну співпрацю. Участь України в певних комітетах ОЕСР ґрунтується на процесах незалежного експертного оцінювання, яке дає змогу збільшувати потенціал, зміцнювати державні інституції, а також надавати підтримку процесу розроблення та реалізації реформ. Приєднання до правових інструментів ОЕСР забезпечує Україну можливістю подальшого залучення передових міжнародних практик і стабілізації реформ політики.

РОЗДІЛ 3**УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ****3.1. Перспективні напрями соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні**

Соціально-економічний успіх розвитку сільських територій в Україні є ключовим для досягнення економічної, екологічної та продовольчої безпеки країни. Для досягнення цього успіху необхідна ефективна державна політика [159].

Соціально-економічний розвиток сільських територій є необхідним процесом, що відбувається як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні під впливом різноманітних чинників: історичних, географічних, ресурсних і демографічних. Водночас розвиток сільських територій – це процес, який формується за допомогою управлінських заходів, насамперед здійснюваних регіональною та центральною владою.

Значущість сільських територій проявляється через різноманітні виробничо-господарські, організаційно-управлінські, соціально-економічні, рекреаційно-оздоровчі, природоохоронні й інші функції.

Розв'язання проблем розвитку сільських територій останнім часом стає пріоритетним напрямом соціально-економічної політики в багатьох, передусім розвинутих, країнах світу.

Нині терміни «розвиток», «економічний розвиток» та «сталий розвиток» широко використовуються у наукових і ділових колах для опису процесів соціально-економічного прогресу, що спостерігаються у глобальній економіці, економіці України та її регіонах [160].

Економічний розвиток представляє собою структуру перетворення економіки згідно з вимогами технологічного та соціального прогресу [160]. Зазвичай його розуміють як процес створення робочих місць, нарощування

матеріального багатства і підвищення рівня життя. Економічний розвиток також сприяє зростанню економіки та має на меті покращення економічного благополуччя суспільства.

Проблеми сталого розвитку стали предметом обговорень наприкінці 1960-х і на початку 1970-х років, коли людство зіштовхнулося з низкою негативних чинників, що становили загрозу для сучасного та майбутнього поколінь: обмеженістю мінерально-сировинних ресурсів і енергії, деградацією природного середовища, поширенням бідності та зростанням нерівності між бідними й багатими, продовольчою кризою та голодом, етнічними конфліктами й іншими проблемами.

Сталий розвиток сільських територій – це такий процес розвитку села, за якого досягається збільшення, різноманітність і підвищення ефективності сільського господарства, стабілізація чисельності населення та подовження тривалості його життя, повна й продуктивна зайнятість працездатного населення, покращення рівня і якості життя у селі, а також раціональне використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу цих територій.

Під сталим розвитком сільських територій потрібно розуміти ефективне функціонування соціально-економічного комплексу території, що забезпечує прийнятний рівень життя населення, даючи змогу за таких умов уникнути соціальної, моральної, економічної та екологічної криз.

Сталий розвиток – це систематичне управління розвитком, яке базується на застосуванні системного підходу та передових інформаційних технологій. За допомогою цих технологій можна швидко створювати різноманітні моделі напрямів розвитку, точно прогнозувати їхні результати й обирати найбільш оптимальний варіант.

Український термін «сталий розвиток» є офіційним еквівалентом англійського терміну «sustainable development», що може бути перекладений як «життєздатний розвиток» залежно від контексту, але він також може мати сенс як «самопідтримуваний розвиток» або «всебічно збалансований розвиток».

Концептуальне поняття «сталий розвиток» продовжує бути предметом активного обговорення, тому його слід розглядати як складну категорію, що має різнобічний, багаторівневий, багатоаспектний і суперечливий зміст. Наукова література пропонує різноманітні визначення сталого розвитку, зокрема, й українські дослідники зробили значний внесок у дослідження проблеми сталого розвитку і його визначення.

Провідний вітчизняний науковець В. П. Кухар зазначає, що сталий розвиток можна визначити як розвиток, здатний підтримувати самого себе. Це ідеологія розумної й обґрунтованої людської діяльності, яка співіснує з природою та створює умови для кращого життя як для себе, так і для майбутніх поколінь. Соціально-економічний розвиток і охорона довкілля є взаємопов'язаними й нероздільними [161].

Науковець О. Невелєв докладно характеризує сталий розвиток як розвиток певних територій, включно з міськими та сільськими поселеннями, що є економічно, соціально й екологічно збалансованими. Основна мета такого розвитку полягає в гармонійному формуванні та функціонуванні економічних, соціальних і екологічних складових на основі раціонального використання різних видів ресурсів, як-от природні, трудові, виробничі, науково-технічні, інформаційні тощо [162].

За визначенням Комісії ООН зі сталого розвитку, мета сталого розвитку полягає в тому, щоб задовольняти потреби сучасного суспільства, не піддаючи загрозі можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, що не враховує екологічні ризики, пов'язані з розвитком за екстенсивною моделлю.

Парадигма сталого розвитку складається з низки принципів, які охоплюють захист довкілля, досягнення соціальної справедливості й уникнення расової та національної дискримінації задля поліпшення якості життя населення. Однак у країнах, де ці принципи ігноруються на рівні держави, термін «сталий розвиток» нерідко спотворюється, залишаючи його справжнє значення «на задньому плані». Наприклад, в Україні термін «сталий розвиток» часто

використовується для пояснення лише беззастережного економічного зростання країни, її регіонів, міст, сіл та окремих галузей економіки. Іноді до цього додаються непослідовні заходи зі збереження довкілля та поліпшення санітарних умов проживання і праці людей. Таке інтерпретування терміну було розкритиковане Г. Дейлі як груба помилка та профанація.

Іншими словами, сталий розвиток – це процес змін, у якому експлуатація природних ресурсів, залучення інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості й інституційні зміни узгоджені один з одними та зміцнюють нинішній і майбутній потенціали для задоволення людських потреб та прагнень.

Доцільно виділити такі етапи еволюції концепції сталого розвитку:

1. На початку 1970-х років концепція сталого розвитку стала логічним переходом від екологізації наукових знань і соціально-економічного розвитку, що бурхливо розпочався в 1970-ті. Питанням обмеженості природних ресурсів, а також забруднення природного середовища, яке є основою життя, економічної та будь-якої діяльності людини, в 1970-ті роки було присвячено низку наукових праць. Реакцією на це занепокоєння було створення міжнародних неурядових наукових організацій із вивчення глобальних процесів на Землі, як-от Міжнародна федерація інститутів перспективних досліджень (ІФІАС), Римський клуб (з його знаменитою доповіддю «Межі зростання»), Міжнародний інститут системного аналізу, а в СРСР – Всесоюзний інститут системних досліджень.

2. У 1980-х роках почали говорити про екорозвиток, розвиток без руйнування, необхідність сталого розвитку екосистем. Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), прийнята 1980-го року, уперше як міжнародний документ містила згадку про стійкий розвиток. Друга редакція ВСОП отримала назву «Турбота про планету Земля – Стратегія стійкого життя» і була опублікована в жовтні 1991 року. У ній зазначалася необхідність зберігати системи підтримання життя (життєзабезпечення), зберігати біорізноманіття та забезпечити стале використання поновлюваних ресурсів. З'явилися дослідження з екологічної безпеки як частини національної та глобальної безпеки.

У 1980-х роках Програма ООН із довкілля (ЮНЕП) закликала до необхідності переходу до «розвитку без руйнувань». У 1980 році вперше набула широкого розголосу концепція сталого розвитку довкілля у Світовій стратегії збереження природи, розробленій з ініціативи ЮНЕП, Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) та Світового фонду дикої природи. У 1987 році у доповіді «Наше спільне майбутнє» Міжнародна комісія з довкілля та розвитку (МКДР) приділила основну увагу необхідності «сталого розвитку», за якої «задоволення потреб теперішнього часу не підриває здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби». Це формулювання поняття «сталий розвиток» зараз широко використовується як базове в багатьох країнах.

Саміт у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), під час якого було проголошено нову програму сталого розвитку, став важливою віхою сучасної історії. Учасники погодилися, що захист довкілля, соціальний і економічний прогрес є ключовими чинниками сталого розвитку. З метою досягнення такого розвитку, саміт прийняв глобальну Програму дій «Порядок денний на ХХІ століття» [163].

Теорія та практика показали, що екологічна складова є невід'ємною частиною людського розвитку. В основі діяльності Міжнародної комісії з довкілля та розвитку і її заключної доповіді «Наше спільне майбутнє» було покладено нову триєдину концепцію сталого (еколого-соціально-економічного) розвитку (рис. 3.1).

Світовий саміт ООН зі сталого розвитку (міжурядовий, неурядовий і науковий форум), що проходив у Йоханесбурзі у 2002 році підтвердив відданість усієї світової спільноти ідеям сталого розвитку для довгострокового задоволення основних людських потреб при збереженні систем життєзабезпечення планети Земля [164]. Концепція сталого розвитку великою мірою перегукується з концепцією ноосфери, висунутої академіком В. І. Вернадським ще в середині ХХ століття.

Рис. 3.1. Триєдина концепція стійкого розвитку*

Примітка. *Джерело: [164]

Фактично може йтися не про негайне припинення економічного зростання взагалі, а про припинення, на першому етапі, нераціонального зростання використання природних ресурсів. Останнє важко здійснити у світі загострення конкуренції, підвищення нинішніх показників успішної економічної діяльності – продуктивності та прибутку.

Варто зауважити, що екологічна компонента, орієнтована на перехід соціально-економічного розвитку суспільства до сталого розвитку, є невід’ємною частиною порядку денного майже всіх міжнародних організацій системи ООН. Експерти Світового банку визначають сталий розвиток як процес управління сукупністю (портфелем) активів, спрямований на збереження та розширення можливостей, які є в людей. Активи в цьому визначенні означають не тільки фізичний капітал, що традиційно підраховується, але також природний і людський капітал. Для того щоб бути сталим, розвиток має забезпечити зростання, або принаймні не зменшення, цих активів у майбутньому (це стосується не лише економічного зростання). Для раціонального управління економікою країни застосовується та ж логіка, що й для раціонального управління особистою власністю.

Відповідно до наведеного визначення сталого розвитку, головним показником сталості, розробленим Світовим банком, є справжні темпи (норми) заощадження або справжні норми інвестицій в Україні.

Одним із визначень сталого розвитку є безперервний розвиток у довгостроковому, міжпоколінному контексті. Оскільки природа є основою життєдіяльності людини, її виснаження та деградація за сучасних умов використання людиною під час економічної діяльності негативно позначаються на соціальних відносинах, структурах виробництва та споживання. З іншого боку, виявилось, що багато відновних природних благ не мають належної цінності, що стало причиною їхнього виснаження та деградації. Тому відбувся перехід до екологічної економіки й економіки сталого розвитку [165].

Водночас взаємодія соціальних і екологічних чинників спонукає до розгляду ще одного чинника виробництва – соціального капіталу. Ідея соціального капіталу не є новою, але її появу в академічних і політичних дебатах можна віднести до новаторських робіт П'єра Бурдьє (1986), Джеймса Коулмана (1988) і Роберта Патнєма (1993). У широкому сенсі соціальний капітал можна визначити як колективний актив у формі спільних норм, довіри, зв'язків, соціальних відносин та інституцій, що сприяють співпраці й колективним діям для взаємної вигоди. Соціальний капітал є складним багатовимірним поняттям, що має різні виміри, типи, рівні та детермінанти й різноманітні визначення залежно від дисципліни та інтересу. А втім, здебільшого ці визначення підкреслюють роль соціальних відносин у створенні благ для особистості й суспільства загалом. Критичні елементи соціального капіталу охоплюють соціальні мережі (сім'я, друзі, спільноти та добровільні асоціації), норми взаємності (спільні норми, цінності й поведінка) та довіру (люди й установи). Це колективний капітал, створений завдяки спільним нормам, цінностям, ставленню і поведінці людей, що позитивно впливає на економічний розвиток. Можна стверджувати, що властивостями соціального капіталу є його здатність використовуватися для виробництва, накопичуватися з часом, покращувати економічні показники, до того ж його можна інвестувати з очікуваними майбутніми прибутками, що дозволяє кваліфікувати його як одну із форм капіталу. Соціальні відносини можна використовувати як економічний ресурс для виробництва товарів і послуг.

Принципи сталого розвитку значною мірою орієнтовані на міжнародні аспекти відносин, вони стали основою активної діяльності з розроблення конкретних форм практичного застосування концепції сталого розвитку на національному та регіональному рівнях. Як зазначають деякі науковці, перехід до сталого розвитку є досить індивідуальним для кожної держави. Ця індивідуальність визначається її місцем і роллю в міжнародній економічній системі, запасами природних ресурсів, політичними, демографічними й іншими чинниками. До того ж варто додати що індивідуальні пріоритети сталого розвитку змінюються в часі відповідно до трансформації соціально-економічної та екологічної ситуацій.

Виділяють такі базові принципи концепції сталого розвитку:

1. Необхідно забезпечити стале та довготривале зростання економіки, яке враховує потреби сучасного покоління, не позбавляючи можливостей наступних поколінь задовольняти свої потреби.

2. Обмеження, пов'язані з експлуатацією природних ресурсів, є відносними й залежать від технологічного рівня та соціальної організації, а також від здатності біосфери до самовідновлення.

3. Важливо задовольняти базові потреби всіх людей і забезпечити можливість кожному реалізувати свої надії на щасливе життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток не можливий. Одна з основних причин екологічних та інших катастроф – економічна нерівність, що є загальнопоширеним явищем у світі.

4. Необхідно збалансувати споживання тих, хто має надмірні матеріальні та фінансові ресурси, з екологічними можливостями планети, зокрема, щодо використання енергії.

5. Розміри та темпи зростання населення повинні відповідати виробничому потенціалу глобальної екосистеми Землі, що постійно змінюється.

Концепція сталого розвитку отримала свою остаточну форму під час Саміту ООН зі сталого розвитку, що відбувся в Нью-Йорку у 2015 році. На цьому

саміті була затверджена глобальна програма, яка містить 17 цілей сталого розвитку, яких світ має досягнути до 2030 р.

25 вересня 2015 року було ухвалено офіційний документ Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року». Цей документ встановлює новий план дій із метою забезпечення сталого та життєстійкого світового розвитку.

З 1 січня 2016 року були запроваджені 17 цілей та 169 завдань, визначених у новому плані дій. Виконання цього плану передбачено протягом 15 років, до 2030 року (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Глобальні цілі сталого розвитку*

Примітка. *Джерело: [161].

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їхньої адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, Уряд країни розробив і затвердив власні цілі сталого розвитку, що були викладені в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Зокрема, в ній проголошуються такі завдання:

- 1) подолання бідності;

- 2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- 3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
- 4) забезпечення всеосяжної і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
- 5) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат;
- 6) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами й санітарією;
- 7) забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
- 8) сприяння поступальному, всеосяжному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
- 9) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації й інноваціям;
- 10) скорочення нерівності;
- 11) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;
- 12) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
- 13) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
- 14) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;
- 15) захист і відновлення екосистем суші та сприяння їхньому раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

16) сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях;

17) зміцнення засобів здійснення і активізація роботи в межах глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів із метою забезпечення збалансованості економічного, соціального й екологічного вимірів сталого розвитку України [166].

Згідно із сучасними трактуваннями, сталий розвиток сільських територій може бути описаний як рівномірне підвищення позитивних соціальних показників – рівня життя населення, освіти й здоров'я – цілком відповідно до економічного та екологічного розвитку села.

У сучасному розумінні сталий розвиток сільських територій – це стабільний соціально-економічний розвиток, що не руйнує своєї природної основи й забезпечує безперервний прогрес суспільства. Перехід до сталого розвитку означає поступове забезпечення цілеспрямованої самоорганізації суспільства в економічній, соціальній і екологічній сферах. У цьому значенні сталий розвиток сільських територій характеризується економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю.

Незважаючи на існування розвиненої правової бази в Україні, що різною мірою враховує принципи сталого розвитку, зокрема, на регіональному рівні, брак єдиного комплексного документа має негативний вплив на системність процесу впровадження ідей сталого розвитку в Україні відповідно до резолюцій, ухвалених на міжнародних конференціях.

Стратегічною метою сталого розвитку сільських територій визначено забезпечення збалансованого економічного, демографічного, соціального й екологічного розвитку сільських територій на основі підвищення

конкурентоспроможності й дохідності сільськогосподарського виробництва, диверсифікації господарської діяльності та розширення несільськогосподарського підприємництва на селі, охорони й раціонального використання природних, трудових і виробничих ресурсів сільських територій, досягнення соціальних стандартів і нормативів проживання для сільського населення.

Відповідно до мети розроблено стратегічні пріоритети з відповідними індикаторами та їхніми цільовими значеннями за соціальним, економічним та екологічним векторами, а також за пріоритетами щодо інституційного й інвестиційного забезпечення (рис. 3.1).

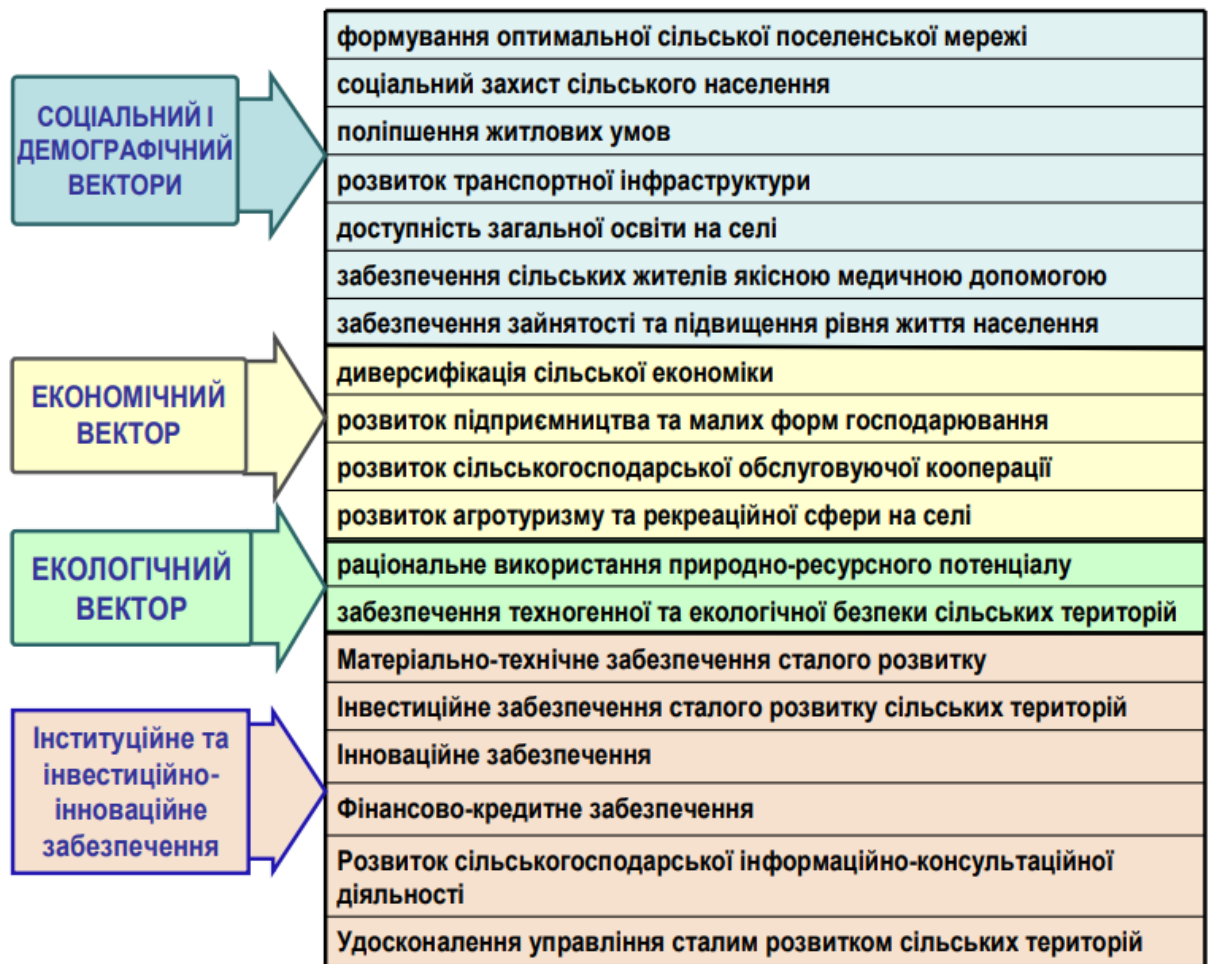

Рис. 3.1. Науково обґрунтовані пріоритети сталого розвитку сільських територій до 2025 року*

Примітка.*Сформовано автором на основі проведених досліджень

Вищезазначене вказує на те, що досягнення сталого розвитку сільських територій є довгостроковим завданням, яке можна досягти за допомогою розвитку їхньої економіки.

Очевидно, що для вирішення цієї проблеми необхідні фінансові ресурси. Забезпечення цих ресурсів вимагає розроблення економічних програм і проєктів, що зможуть створити необхідні фінансові потоки для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Для підвищення економічної стійкості країни та досягнення більш високого рівня соціально-економічного розвитку, вважаємо, необхідно вжити таких заходів:

1. Залучення інвестицій. Розвиток сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземних та внутрішніх інвестицій через створення прозорих і привабливих умов для бізнесу. Це може реалізуватися через спрощення адміністративних процедур, зниження податкового тягаря, поліпшення правового регулювання та захисту прав власності.

2. Розвиток людського капіталу. Інвестування в освіту, науку, навчання та підвищення кваліфікації працівників. Забезпечення доступу до якісної освіти, створення сприятливих умов для розвитку талановитої робочої сили, підтримка наукових досліджень і інновацій.

3. Розвиток інфраструктури (державний рівень). Вдосконалення транспортної, енергетичної, комунікаційної та соціальної інфраструктури. Будівництво і модернізація доріг, залізниць, портів, аеропортів, енергетичних систем, інформаційно-комунікаційних мереж, лікувальних закладів та інших соціальних об'єктів.

4. Розвиток інфраструктури містечок і сільських територій (локальний рівень). Забезпечення доступу до якісних комунальних послуг, розвиток інфраструктури в сільських районах, створення сприятливих умов для життя та розвитку населення за межами великих міст.

5. Розвиток підприємництва та інновацій. Стимулювання підприємницької активності, підтримка малого та середнього бізнесу, сприяння

розвитку інноваційних підприємств і стартапів. Створення сприятливих умов для бізнесу, забезпечення доступу до фінансових ресурсів.

6. Реформа податкової системи. Спрощення та зниження податкового тягара для бізнесу та громадян, створення прозорих і простих правил оподаткування. Запровадження ефективних механізмів контролю за сплатою податків і боротьби з корупцією.

7. Розвиток торгівлі та зовнішньоекономічних зв'язків. Розширення міжнародного співробітництва, підписання вигідних торговельних угод та участь у міжнародних економічних організаціях. Залучення до зовнішнього ринку нових товарів і послуг, просування експорту, залучення іноземних інвесторів.

8. Забезпечення стабільності та прогнозованості. Реформування законодавства, забезпечення правової стабільності та прогнозованості управління. Зменшення бюрократичних перешкод, створення сприятливих умов для бізнесу, запобігання корупції та неправомірним діям.

9. Розвиток секторів із високим потенціалом. Визначення та підтримка пріоритетних галузей економіки з високим потенціалом розвитку, як-от інформаційні технології, зелена енергетика, медична та фармацевтична індустрія, туризм, сільське господарство тощо.

10. Соціальна політика. Розвиток соціальних програм і заходів, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, боротьбу з бідністю та безробіттям, забезпечення доступу до якісних соціальних послуг, охорони здоров'я і соціального захисту.

11. Збалансоване управління ресурсами. Раціональне використання природних ресурсів, зокрема енергії, води, лісів, мінеральних ресурсів, задля забезпечення їхньої тривалої й ефективної експлуатації. Впровадження екологічної політики, збереження природних резерватів і розвиток екологічно чистих технологій.

12. Забезпечення соціальної стабільності. Здійснення соціальної політики, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості, рівних можливостей

для всіх громадян, боротьбу з нерівностями та дискримінацією, забезпечення соціального захисту вразливих верств населення.

13. Розвиток інновацій і наукових досліджень. Підтримка науково-дослідницької діяльності, стимулювання інновацій та технологічного прогресу, сприяння комерціалізації наукових розробок і їхньому впровадженню у виробництво.

14. Залучення громадськості та сприяння громадським ініціативам. Залучення громадськості до прийняття рішень і розвитку країни, сприяння розвитку громадських організацій, створення механізмів для зворотного зв'язку й діалогу між владою, бізнесом і громадськістю. Підтримка громадських ініціатив, спрямованих на розвиток економіки та соціального благополуччя.

15. Вдосконалення системи управління. Реформування державного апарату, підвищення ефективності управління, боротьба з корупцією та недобросовісністю. Забезпечення прозорості, відкритості й відповідальності в державному управлінні.

16. Сприяння підприємницькому духу й ініціативі. Створення програм підтримки молодих підприємців, сприяння розвитку стартап-екосистеми, надання фінансової і консультаційної підтримки для запуску та розвитку нових підприємств.

Ці заходи сприятимуть підвищенню економічної стійкості країни, стимулюванню економічного зростання, забезпеченню соціального розвитку та поліпшенню якості життя громадян.

Водночас важливо забезпечити їхнє комплексне та системне впровадження з урахуванням конкретних потреб та особливостей країни. Також важливо забезпечити стійку політичну, економічну і соціальну стабільність, сприяти співпраці між різними секторами суспільства, залучати експертну думку та використовувати передовий світовий досвід. Крім того, дотримання принципів демократії, прав людини і правової держави, боротьба з корупцією та забезпечення високого рівня етичності управління також впливатимуть на

підвищення економічної стійкості і соціально-економічного розвитку країни [167].

Необхідно враховувати унікальні особливості та потенціал України, адаптувати стратегії розвитку до конкретних умов і потреб. Поступове впровадження та постійний моніторинг реформ і заходів допоможуть забезпечити їхню ефективність та досягнення поставлених цілей.

Важливо також забезпечувати стійкий інституційний фреймворк, прозорість і відповідальність управління, а також залучати широке коло зацікавлених сторін до процесу планування та реалізації стратегій розвитку.

Загалом, з усього вищезазначеного спробуємо виокремити із соціально-економічного розвитку сільських територій авторське поняття «сільський розвиток», визначаючи ці два поняття як взаємодоповнюючі та взаємозалежні.

Соціально-економічний розвиток передбачає зростання економіки та покращання якості життя людей через розвиток інфраструктури, забезпечення робочих місць, підвищення доходів та соціальної справедливості.

Наукові дослідження із цього питання є важливими в галузі економіки, екології та сільського господарства. Такі дослідження допомагають встановити ефективні методи й інструменти державного регулювання, спрямовані на стимулювання розвитку сільського господарства та підвищення його конкурентоспроможності. Зокрема, ці дослідження можуть охоплювати широкий спектр напрямів: оцінювання рівня розвитку сільського господарства, аналіз ефективності державного регулювання, визначення оптимальних механізмів державної підтримки сільського господарства та регіонального розвитку.

Важливим для розробки та вдосконалення державної політики в галузі забезпечення сталого розвитку сільських територій є дослідження сільського розвитку, як її складової.

Сільський розвиток – це комплексний процес покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій і їхніх мешканців, що базується на забезпеченні сталого розвитку агропромислового сектору, підвищенні

продуктивності роботи та якості виробництва, сприянні розвитку інфраструктури, збереженні та відтворенні природних ресурсів і впровадженні інноваційних технологій в агросекторі.

На нашу думку, запропоноване авторське визначення поняття «сільський розвиток» може бути цікавим і актуальним для тих, хто досліджує соціально-економічний розвиток сільських територій. Частково воно може бути схожим на уже наявні визначення, але його унікальність полягає в тому, що воно охоплює комплексний підхід до розвитку сільських територій, враховуючи не лише агропромисловий сектор, а й соціальні, економічні та екологічні аспекти. Отже, воно може стати цінним внеском у вивчення питань розвитку сільських територій та агропромислового комплексу.

Винятковість поняття «сільський розвиток» полягає в тому, що воно має великий потенціал для розвитку наукових досліджень у різних галузях: економіці, аграрній економіці, публічному управлінні, екології, соціології, географії тощо.

Поняття «сільський розвиток» може охоплювати такі аспекти: збільшення виробництва продуктів харчування, підвищення якості життя сільського населення, забезпечення стійкого розвитку природних ресурсів, зміцнення економіки регіону, диверсифікацію виробництва й інвестицій в аграрну галузь.

Оскільки «сільський розвиток» є складним поняттям, його визначення може бути різним залежно від географічного регіону, економічного контексту й інших чинників. Отже, подальші наукові дослідження можуть сприяти більш точному визначенню цього поняття та його реалізації у практичній діяльності.

Запропоноване авторське визначення поняття «сільський розвиток» є унікальним із декількох причин:

1. Комплексний підхід. Визначення охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із розвитком сільських територій, як-от економіка, соціальні аспекти, екологія та природні ресурси. Такий підхід дає змогу зрозуміти взаємозв'язки між різними аспектами розвитку сільських територій і забезпечити більш ефективне управління цим процесом.

2. Фокус на сталому розвитку. Визначення встановлює особливий акцент на сталий розвиток, тобто на те, щоб розвиток сільських територій відбувався з урахуванням обмеженості природних ресурсів та екологічних наслідків. Такий підхід дасть змогу підтримувати екосистему та забезпечувати сталість розвитку, що є ключовим чинником для успішного розвитку сільських територій на довгостроковій основі.

3. Універсальність. Визначення не обмежується одним конкретним регіоном чи країною, а є універсальним і може використовуватися у будь-якому контексті. Це дозволяє використовувати цей термін як у наукових дослідженнях, так і в практичній роботі з розвитку сільських територій у будь-якій частині світу.

Отже, запропоноване визначення поняття «сільський розвиток» є унікальним і може стати цінним інструментом у теоретичній і практичній діяльності, спрямованій на дослідження сільських територій.

3.2. Пропозиції щодо вдосконалення Концепції розвитку сільських територій

Головною метою та драйвером соціального розвитку є задоволення людських потреб і сама людина як центральний суб'єкт. Оскільки сільське суспільство є важливою складовою соціального прогресу, розвиток сільських територій повинен бути спрямований на поліпшення добробуту сільського населення, підвищення якості життя та створення сприятливого середовища для нинішніх і майбутніх поколінь. Отже, соціум, який взаємодіє з конкретною територією, і людиноцентричний підхід, що враховує умови проживання, культуру та світогляд, є інтегрованими чинниками соціально-економічного розвитку.

Досягнення збалансованого розвитку сільських територій вимагає розроблення концептуальних підходів до створення комфортного життєвого середовища, а також залежить від багатьох чинників. У сучасних умовах обґрунтування таких підходів щодо забезпечення сталого розвитку сільських

територій України, спрямованих на реалізацію державної підтримки та впровадження цільових державних програм і стратегій задля інфраструктурного розвитку сільських територій, стають доцільними.

Для визначення концепції розвитку сільських територій необхідно провести оцінку проблем і перешкод, які впливають на ефективний розвиток занедбаних територій на державному й регіональному рівнях, а також визначити цілі і шляхи їх досягнення.

Проблеми, що пов'язані з розвитком сільських територій, можна поділити на економічні, соціально-демографічні, управлінські, екологічні та територіальні [168].

До проблем економічного характеру ми відносимо: недостатній розвиток сектору малого та середнього підприємництва, недосконалість ринкових відносин, обмежену різноманітність у сфері сільського господарства, низьку конкурентоспроможність внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, застарілу інженерно-комунальну інфраструктуру, обмежену інноваційність і недостатню привабливість для інвестицій.

Поміж проблем соціально-демографічного характеру можна виділити такі: низький рівень відтворення населення; нерівномірну трудову міграцію всередині країни; диспропорції за статеві-віковими показниками в структурі населення; низький рівень зайнятості та доходів; несприятливі умови праці; недостатність механізації та автоматизації виробничого сектору; недостатню розвиненість соціальної інфраструктури й обмеженість соціального забезпечення, що не відповідає потребам сільського населення.

Серед проблем екологічного характеру можна виділити такі: деградацію земель, забруднення повітря, виклики, пов'язані зі збиранням та утилізацією твердих побутових відходів, забруднення водних ресурсів і вирубування лісових масивів.

У сфері управління виникають перешкоди у вигляді недосконалості управлінської системи й неефективного використання природних ресурсів.

Територіальні обмеження обумовлюються недостатнім престижем сільських регіонів і браком привабливості й мотивації для молоді проживати там.

Аналізуючи проблеми, що уповільнюють розвиток сільських територій, ми визначаємо основні цілі, спрямовані на стимулювання розвитку сільського господарства. Вони передбачають: поліпшення житлових умов для мешканців сільських районів, розвиток інфраструктури на об'єктах дослідження, благоустрій і житлове облаштування. Ми також прагнемо збільшити зайнятість серед населення, забезпечити адекватні інвестиції в людський капітал, створити мережу центрів для інформаційної, консультативної, навчальної та сервісної підтримки. Крім того, нашими додатковими цілями є підвищення рівня доходів та зайнятості, пріоритетний розвиток, впровадження технологічного оновлення в галузях сільського господарства, використання економічно ефективних та екологічно безпечних технологій і обладнання, а також надання державної та регіональної підтримки для середніх і малих суб'єктів господарювання.

За допомогою SWOT-аналізу можна оцінити сильні і слабкі сторони стану сільських територій України (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз сучасного стану сільських територій*

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
– велика площа сільських територій, що забезпечує потенціал для розвитку сільськогосподарського сектору та збільшення обсягу виробництва харчових продуктів; – наявність чорноземів, що сприяє високій врожайності та якісному вирощуванню зернових культур і соняшнику; – Україна має можливість вирощувати різні види сільськогосподарських культур, що сприяє диверсифікації виробництва та розширенню ринкових можливостей; – в Україні існує багата сільська культура і традиції, що дозволяють використовувати власний досвід та ноу-хау в розвитку сільськогосподарського сектору; – сприятливі природно-кліматичні умови, унікальний природний, екологічний і ресурсний потенціал;	– деякі сільські території мають обмежений доступ до необхідної інфраструктури, як-от дороги, зв'язок, системи зберігання та переробки; – багато сільських господарств в Україні страждають від відсутності сучасних сільськогосподарських машин і обладнання, що призводить до низької продуктивності та збільшення витрат на виробництво; – деякі сільські господарства не використовують сучасні методи вирощування та управління, що обмежує їхній потенціал у виробництві й ефективному використанні ресурсів; – переважно сировинний експорт; – низький рівень життя в сільській місцевості; – нераціональне використання природних ресурсів;

– чималий досвід і професіоналізм працівників сільського господарства, кваліфікована й дешева робоча сила; – виділення невеликої частини бюджетних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва та інфраструктури; – велика частка сільського населення в країні; – орієнтація на експорт, відповідна інфраструктура та надійні партнери; – зручне географічне розташування, що дозволяє експортувати сільськогосподарські продукти на зовнішні ринки, зокрема, до Європейського Союзу й інших країн	– незначна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників, зокрема, фермерів і недостатня інформованість селян про її напрями
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
– використання світового досвіду з розвитку сільських територій; – Завдяки своєму географічному розташуванню Україна може розширити свої експортні можливості, поставляючи сільськогосподарські продукти на зовнішні ринки; – зростаючий попит на органічні продукти створює можливості для розвитку органічного сільського господарства в Україні; – сільські території можуть привернути туристів, які бажають насолодитися сільськими пейзажами, традиційною культурою та гастрономією; – впровадження сучасних сільськогосподарських технологій, як-от автоматизація процесів, дрони й системи моніторингу, може підвищити ефективність і продуктивність галузі; – інвестиційні можливості; – охорона довкілля та використання ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій; – збільшення обсягів торгівлі сільськогосподарськими товарами, зокрема продуктами з доданою вартістю; – ріст обсягів іноземних інвестицій і утворення спільних агропідприємств; – оптимальне використання переваг децентралізації	– зміна клімату може мати негативний вплив на вирощування сільськогосподарських культур, зокрема збільшення ризику посух та екстремальних погодних умов; – деградація ґрунтів унаслідок людської діяльності; – погіршення екологічного стану довкілля (негативний вплив на флору і фауну, водні й лісові ресурси); – нестабільна законодавча база, непередбачуваність податкової та митної політики можуть ускладнювати управління сільськими господарствами та знижувати їхню конкурентоспроможність; – зростаючий тиск на земельні ресурси може спричиняти втрату сільських територій через забудову, промислові або інші несільськогосподарські цілі; – політичні, економічні та соціальні зміни на внутрішньому і зовнішньому рівнях можуть вплинути на сільський розвиток, зокрема, через зміни в законодавстві, торговельних угодах та інших регуляторних рамках; – проблема відтоку населення, зокрема молоді, до міст. Це може вплинути на доступність робочої сили та соціально-економічний розвиток сільських громад; – зменшення кількості невеликих фермерських господарств через витіснення їх з ринку великими аграрними компаніями

Примітка. *Розроблено автором

Результати SWOT-аналізу дають змогу створити початкову інформаційну базу для подальшого опрацювання, адекватно оцінити рівень розвитку сільських територій, визначити переваги й напрями активної діяльності для досягнення цілей сталого розвитку сільських територій, а також збалансованого, гармонійного, стабільного розвитку, конкурентоспроможності і продовольчої безпеки.

Отже, аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища розвитку села є дуже важливим і складним етапом державної регуляторної політики. Він потребує ретельного аналізу процесів, що відбуваються, оцінювання чинників і встановлення зв'язків між ними та сильними і слабкими сторонами соціально-економічної й екологічної систем життєзабезпечення сільського населення, а також можливостями та загрозами зовнішнього середовища.

Вважаємо, що національну політику розвитку сільських територій необхідно будувати на наукових засадах і одночасно враховувати встановлені норми та вимоги, які діють у більшості розвинутих країнах світу. Прикладом реалізації такого підходу може бути Польща, де вже були запроваджені різноманітні заходи для стимулювання розвитку сільських територій. Ці заходи охоплюють не лише аграрну політику, але й розвиток туризму, покращення транспортної інфраструктури в сільських районах, а також підтримку органічного виробництва екологічно чистої продукції.

Головними стратегіями підтримки розвитку сільських територій у Сполучених Штатах Америки є: спрямовані на економічне зростання заходи, які стимулюють утворення та розвиток підприємницької діяльності; поліпшення інфраструктури (включно з житловими програмами, системами водопостачання, електроенергії, розширенням широкосмугових мереж, впровадженням телемедицини тощо); підтримка людського потенціалу через розвиток системи освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства тощо; боротьба з бідністю за допомогою реалізації програм допомоги для малозабезпечених верств населення [169].

У країнах Європейського Союзу напрями розвитку сільських територій визначені в межах Єдиної аграрної політики, складовою якої є концепція сталого розвитку.

Концепція – це головний задум, керівна ідея. Концепція визначає стратегію дій. Концепція є певним способом розуміння (трактування, сприйняття) будь-якого предмета, явища або процесу; основна точка зору на предмет, керівна ідея для його систематичного висвітлення, комплекс поглядів, пов'язаних між собою та виникаючих один з одного, система шляхів вирішення обраного завдання [160].

Узагальнюючи, концепція – це початкова ідея або план, що має на меті визначити загальний напрям або стратегію, а також надати основу для подальшого розвитку й реалізації ідеї.

Концепція розвитку належить до планування та стратегічного підходу до досягнення прогресу, зростання та покращення в певній сфері, організації або проєкті. Це важливий етап, що передує реалізації розвиткових заходів і охоплює визначення цілей, стратегій і методів, необхідних для досягнення бажаного результату.

Концепція розвитку є важливим інструментом стратегічного управління, що допомагає орієнтуватися в майбутньому, визначити шлях до досягнення поставлених цілей і забезпечити успішний розвиток. Вона надає рамки для планування, координації й організації дій, необхідних для створення більш ефективної та стабільної ситуації.

У Європейському Союзі на національному та регіональному рівнях впроваджуються різні концепції розвитку сільських територій. Можна виділити три основні типи концепцій:

1. Перший тип передбачає загальну модернізацію сільського господарства й агропродовольчого комплексу, де сільський розвиток ідентифікується з розвитком цих секторів. Ця концепція базується на галузевій моделі розвитку, без урахування особливостей місцевого розвитку та різниці між окремими сільськими територіями.

2. Концепції, що пов'язують розвиток сільських територій із мінімізацією розривів між найбільш відсталими сільськими районами й іншими секторами економіки (концепція зближення або перерозподільча модель), акцентує увагу на потребах розвитку найбільш відсталих районів за допомогою розроблення цільової політики для цих районів. Це передбачає розвиток передусім традиційних галузей, як-от агротуризм, сільський туризм, переробка сільськогосподарської продукції власними силами й інші.

3. Концепції, що співвідносять сільський розвиток із розвитком сільських районів загалом через максимальне використання всіх ресурсів, наявних на їхній території (людських, фізичних, природних, ландшафтних тощо) та інтеграції усіх компонентів і галузей на місцевому рівні. Ця концепція враховує потенціал території у найширшому розумінні (територіальна модель) [170].

До загальних характеристик зарубіжного досвіду державної політики можна віднести, наприклад, надання суб'єктам програми права вибору з переліку напрямів, що найбільше сприяють розвитку сільських територій конкретного регіону, як у межах єдиної політики, так і програм різних відомств. А також надання органам місцевого самоврядування широких повноважень не лише щодо реалізації програм розвитку сільських територій, але й адекватної фінансової підтримки за допомогою використання комплексу фінансових інструментів: прямих платежів населенню, грантових програм, кредитів, гарантій за кредитами, податкових пільг і технічної допомоги з чіткими умовами їхнього застосування.

Зараз в Україні діє чинна Концепція розвитку сільських територій до 2025 року. Вищим органом виконавчої влади України Кабінетом Міністрів України була розглянута та прийнята постанова від 23 вересня 2015 р. № 995-р «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій». За реалізацію цього документу відповідальне Міністерство аграрної політики та продовольства. На останньому засіданні Кабміну щодо цього питання Міністр аграрної політики та продовольства України Олексій Павленко зазначив: «Доцільність розроблення Концепції розвитку сільських територій викликана завершенням строку

реалізації Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158. Крім того, з 2016 року втрачають чинність положення Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», а відтак є необхідність прийняття нового програмного документу, яким буде врегульоване питання щодо визначення основних напрямів державної аграрної політики, зокрема, у сфері розвитку сільських територій і напрямів їхньої реалізації» [171].

Проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2015–2020 років, що був розроблений Міністерством аграрної політики та продовольства України, передбачає вирішення поточних проблем галузі за допомогою процесу консультацій із різними зацікавленими сторонами, включно з представниками громадського суспільства, бізнесом і донорами. Стратегія має внести конкретні коротко- і середньострокові результати, а також містити докладний план впровадження. Один з етапів розробки стратегії – прийняття Концепції розвитку сільських територій.

Концепція розвитку сільських територій до 2025 року визначає основні пріоритети і стратегію підготовки аграрного та сільського сектору країни до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з Європейським Союзом [172].

Впровадження Концепції здійснюється через фінансування з державного, місцевих бюджетів і інших джерел, що передбачені законодавством.

Концепція розроблена з метою ухвалення консолідованих пріоритетних стратегій, спрямованих на втілення державної політики до 2025 року в галузі розвитку сільських територій.

Обсяг фінансування, потрібних матеріально-технічних і трудових ресурсів для реалізації Концепції встановлюється щороку з огляду на фінансові можливості державного й місцевих бюджетів, а також обсяг міжнародної фінансово-технічної допомоги.

Основною проблемою, яку має розв'язати Концепція розвитку сільських територій є аграрні перетворення, що відбулися в Україні за останні роки, вони призвели до збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Однак, це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій і підвищенню рівня життя їхнього населення. Тому в Концепції зазначено, що є потреба в комплексному підході до розв'язання проблем розвитку сільських територій, який би ґрунтувався на принципах сталого розвитку.

Гармонізація законодавства з питань сільського розвитку згідно з європейськими стандартами, відповідно до вимог ЄС, є не менш важливим питанням, яке також потребує вивчення та удосконалення.

Втілення Концепції дасть змогу перемістити фокус аграрної політики держави з підтримки аграрного сектору економіки на підтримку сільського розвитку – поліпшення якості життя й економічного благополуччя сільського населення. Реалізація Концепції розрахована на період до 2025 року.

У Концепції проведено аналіз причин виникнення проблем та обґрунтовано необхідність їхнього розв'язання. Визначено низку причин, через які погіршується соціально-економічний та екологічний стан сільських територій (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні причини погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій*

Відсутність цілісної послідовної державної політики, спрямованої на комплексний розвиток сільських територій, в основі якої закладені потреби територіальних громад, села, селища	Низька ефективність органів місцевого самоврядування у вирішенні проблемних питань розвитку сільських територій
Недостатність обсягів державної фінансової підтримки існуючих програм, спрямованих на сільський розвиток	Неготовність територіальних громад села, селища до ініціювання та участі у проєктах місцевого розвитку
Низький рівень забезпечення сільського населення соціальними та економічними послугами на селі	Низький рівень розвитку системи кредитування у сільській місцевості
Нерівномірність забезпечення центрами первинної медичної (медико-санітарної) допомоги, низький рівень якості та доступності первинної медичної допомоги	Низький рівень внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток сільських територій
Неврахування екологічних вимог у виробничих процесах, що відбуваються на селі	Відведення недостатньої ролі у процесах реформування аграрного сектору економіки для кооперації

Низький рівень диверсифікації економіки сільських територій, що призводить до міграції сільської молоді, високого рівня безробіття та низьких доходів сільського населення, руйнування соціальної та інженерної структури	Обмеження ресурсів місцевих бюджетів для розв'язання проблем сільського розвитку
Низька рентабельність та конкурентоспроможність малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників	Низький рівень фінансового забезпечення села через недосконалість податкової і бюджетної системи, практику реєстрації виробників сільськогосподарської продукції не за місцем провадження господарської діяльності
Інерційність мислення та поведінки сільського населення у розв'язанні проблем самозабезпечення, працевлаштування, задоволення побутових і соціально-культурних потреб	Недостатність і неефективне застосування природоохоронних заходів
Низький рівень підприємницької ініціативи (зокрема, через несприятливе податкове середовище, неефективність економічних важелів сприяння розвитку підприємництва на селі з боку держави)	Низький рівень інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на створення позитивного іміджу, переваг і можливостей розвитку сільських територій України;
	Стереотипний підхід до сільських територій як виключно просторової бази сільськогосподарського виробництва

Примітка. *Узагальнено автором на основі проведених досліджень

Згідно з Концепцією, за нашим переконанням, сільський розвиток надалі буде відбуватися за одним із трьох можливих варіантів:

1. Згідно з першим сценарієм посиляться тенденції, які склалися, продовжиться комерціалізація сільського господарства, що супроводжуватиметься збільшенням присутності потужних сільськогосподарських підприємств із низьким рівнем соціальної й екологічної відповідальності. Роль держави в підтримці розвитку сільських територій є обмеженою у цьому варіанті. Внаслідок цього процесу прискориться занепад сільських населених пунктів і деградація їхнього потенціалу.

2. В іншому варіанті передбачається збільшення обсягу державної підтримки для розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури, а також запровадження поодиноких заходів у сфері соціально-економічного розвитку й екології, проте реальний механізм і фінансові ресурси для їхньої реалізації будуть відсутні. Це може призвести до певного покращення матеріального стану та житлових умов сільського населення, але не забезпечить

розв'язання проблем зайнятості, екологічної безпеки в сільському господарстві та життєдіяльності, а також стійкого розвитку територіальних громад у селах і селищах.

3. Третій варіант передбачає створення сприятливих умов для комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства. Це означає раціональне формування конкурентоздатного сільського господарства, що охоплює кілька галузей і має різноманітну структуру, а також диверсифікацію сільської економіки, та створення сприятливих умов проживання за допомогою зміцнення людського й соціального капіталу і співпраці між державою та бізнесом. Це дасть змогу провести реформу системи управління розвитком сільських територій, стимулювати ініціативу та відповідальність територіальних громад у селах і селищах, розширити сферу зайнятості, підвищити доходи сільського населення та забезпечити доступність основних послуг, а також нормалізувати демографічну ситуацію на більшості сільських територій.

Для вирішення наявної проблеми запропоновано третій варіант, що найкращим чином враховує інтереси жителів сільських районів і суспільства загалом.

Реалізація Концепції передбачає впровадження міжсекторального підходу, реформу системи управління, удосконалення державної аграрної політики, інституційного середовища, організаційно-економічного механізму, а також забезпечення фінансової та інформаційної підтримки для розвитку сільських територій. Основним способом реалізації Концепції є план заходів із реалізації Концепції розвитку сільських територій. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р «Про затвердження плану заходів із реалізації Концепції розвитку сільських територій» центральні та місцеві органи виконавчої влади щорічно до 1 квітня мають інформувати Міністерство аграрної політики та продовольства про стан виконання плану заходів [173].

Для виконання Концепції та плану заходів зазначимо основні напрями розв'язання поставлених проблем:

- підвищення якості життя сільського населення;

- охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості;
- диверсифікація та розвиток сільської економіки;
- удосконалення системи управління сільськими територіями;
- освіта й інформаційно-консультаційне забезпечення [173].

Варто додати, що у плані заходів із реалізації Концепції розвитку сільських територій розписано 38 пунктів, виконання яких сприятиме успішному розвитку сільських територій.

У результаті впровадження Концепції планується досягнення таких цілей:

- збільшення чисельності сільського населення та зниження коефіцієнта смертності сільського населення до рівня, який становить 13,1 особи на 1000 жителів, що відповідає показникам міського населення;
- підвищення рівня оплати праці в сільському господарстві;
- збільшення кількості робочих місць на селі до 1 мільйона;
- збільшення чисельності зайнятого сільського населення в 1,5 раза;
- збільшення частки доходів сільських домогосподарств, отриманих від підприємницької діяльності та самозайнятості, до 15 %;
- збільшення частки органічно сертифікованих сільськогосподарських угідь до 7 %, з яких 5 % становитиме рілля.

Концепція розвитку сільських територій в Україні є важливим аспектом стратегічного планування розвитку країни. Сільські території відіграють важливу роль у розвитку економіки, забезпеченні продовольства, створенні робочих місць і збереженні екологічно чистого довкілля.

Зокрема, однією із ключових цілей цієї концепції є стимулювання сталого розвитку сільських територій. Це означає впровадження інноваційних підходів до сільського господарства, розвиток енергоефективних технологій, підтримку агроекологічних методів вирощування, розвиток екологічного туризму й інших сфер, які сприяють збереженню природних ресурсів і забезпеченню сталого розвитку.

Для досягнення цих цілей, важливими є такі напрями:

- підтримка сільськогосподарського сектору – вдосконалення інфраструктури, надання доступу до фінансових ресурсів і підтримка малого сільського бізнесу;
- розвиток інфраструктури – забезпечення сільських територій сучасною інфраструктурою, зокрема якісними шляхами, електромережами, доступом до інтернету й інших комунікаційних мереж;
- розширення доступу до освіти й охорони здоров'я – забезпечення якісної освіти та медичних послуг на сільських територіях, а також підтримка розвитку культурного і соціального життя;
- підтримка сільського туризму – сприяння розвитку сільського туризму сприятиме розвитку інфраструктури, підвищенню доходів сільського населення та збереженню культурної спадщини. До відповідних заходів можна віднести: облаштування сільських готелів, агротуризм, екологічні екскурсії, кулінарні фестивалі й інші заходи, які заохочують туристів.

Крім того, важливо забезпечити доступ до сучасних технологій і інформаційних ресурсів на сільських територіях, що сприятиме розвитку електронної комерції, електронного урядування та інших цифрових рішень. Це допоможе усунути географічні бар'єри та сприятиме розвитку бізнесу, освіти, охорони здоров'я та інших сфер на сільських територіях.

Концепція розвитку сільських територій до 2025 року також передбачає залучення молоді до сільського господарства та розширення можливостей для їхньої підприємницької діяльності. Це можна досягти через надання підтримки молоді, зокрема навчання сучасним методам ведення агробізнесу, фінансової підтримки та надання доступу до земельних ресурсів.

Загалом концепція розвитку сільських територій в Україні спрямована на створення сталих і життєздатних сільських громад, забезпечення рівних можливостей для мешканців сільських територій і розвиток їхнього потенціалу у всіх сферах життя. Це вимагає комплексного підходу і співпраці між урядом та громадянами.

Для успішної реалізації концепції розвитку сільських територій в Україні, необхідно враховувати чинники, як-от:

1. Інфраструктура. Покращення доступу до транспортних мереж, освітніх закладів, медичних установ, комунальних послуг та інших необхідних інфраструктурних об'єктів.

2. Розвиток сільського господарства. Сприяння модернізації та технологічному покращенню аграрного сектору, підтримка фермерських господарств, розвиток агротуризму та агробізнесу.

3. Розвиток малих і середніх підприємств. Створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств на сільських територіях, надання фінансової підтримки, розвиток підприємницького середовища та доступу до ринків.

4. Освіта та навчання. Забезпечення якісної освіти на селі, розвиток професійно-технічної освіти, навчання сільського населення сучасним технологіям та навичкам, необхідним для розвитку різних галузей.

5. Соціальна підтримка. Створення умов для поліпшення якості життя сільського населення, надання соціальних послуг, підтримка сімей та молоді.

6. Екологічна стійкість. Розвиток сільських територій в Україні також повинен ґрунтуватися на принципах екологічної стійкості. Це означає збереження природних ресурсів, використання екологічно чистих технологій у сільському господарстві, збереження біорізноманіття та збалансоване використання земель.

7. Підтримка екологічних практик у сільському господарстві може включати застосування органічного землеробства, використання ефективних систем водокористування та відходовикористання, розширення практик використання відновлюваних джерел енергії, а також збільшення лісових площ і збереження природних екосистем.

8. Не менш важливим аспектом розвитку сільських територій є забезпечення соціальної справедливості та участі місцевого населення у процесі прийняття рішень. Цього можна досягти за умови залучення громадськості до

планування та впровадження проєктів, розвитку місцевих органів самоврядування і створення механізмів для висловлення громадської думки й участі у прийнятті рішень.

9. Одним із важливих аспектів розвитку сільських територій є залучення інвестицій. Уряд повинен створити сприятливі умови для інвесторів, забезпечити фінансову підтримку розвитку сільських проєктів, сприяти партнерству між державним сектором, приватними компаніями та громадськими організаціями.

Розвиток сільських територій в Україні є складним і багатогранним процесом, що вимагає тісної співпраці між державними структурами та громадянами.

3.3. Операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації

У сільській місцевості рівень бідності набагато вищий, ніж у містах, а також існують значні відмінності між селом і містом, зокрема, в освіті та медичних послугах. Сільськогосподарські угіддя здебільшого сильно фрагментовані. Понад 80 % продовольства вирощується дрібними фермерами, які не одержують справедливої винагороди за свою працю та інвестицій. Середній вік фермерів в Україні та світі загалом становить 60 років, а молодь вважає сільське господарство непривабливим. У сільських регіонах джерела водопостачання часто забруднені, а стічні води неочищені. Надмірне або неправильне використання добрив і пестицидів забруднює ґрунт, воду та морські ресурси [174]. Відомі випадки, коли продукти визнавалися небезпечними для життя і здоров'я людей через:

- 1) забруднення ґрунту чи зрошувальних вод;
- 2) надмірне використання хімікатів;
- 3) брак або недосконалість холодового ланцюга для транспортування та зберігання продуктів, які швидко псуються. Вплив небезпечної їжі на здоров'я людини приголомшливий [175].

Населення сільських територій має обмежений чи ускладнений доступ до чистої води та санітарії, якісної освіти й медичних послуг, цифрового підключення, а також обмежені можливості з працевлаштування у виробництві чи сфері послуг. Швидка урбанізація у поєднанні з прискороною міграцією з села у місто є однією з ключових причин зубожіння сільської місцевості, молоді та ініціативні люди не знаходять прибуткових можливостей у сільській місцевості. З іншого боку, міграція у міста певною мірою сприяла зменшенню бідності у сільських регіонах через грошові перекази у села [176].

Щоб підтримати впровадження Концепції розвитку сільських територій до 2025 року нами було розроблено операційні пріоритети її реалізації. Ці пріоритети ґрунтуються на посиленні уваги до розвитку сільських територій і покращенні ринкових зв'язків через перетворення сільськогосподарського виробничо-збутового ланцюга; зосереджуються на сільській інфраструктурі й агрологістичних центрах, щоб забезпечити інтеграцію виробників, агробізнесу та споживачів у національній, регіональній і глобальній системах маркетингу. Зменшення втрат після збору врожаю та виробництво продуктів сільського господарства з доданою вартістю допоможе збільшити доходи сільських територій і підвищити продовольчу безпеку в будь-якій ОТГ. Використання новітніх технологій сприятиме підвищенню продуктивності чинників виробництва, забезпечуватиме стаке використання земельних і водних ресурсів, підвищить безпечність харчових продуктів і покращить управління природними ресурсами.

Пріоритети попередніх і суміжних стратегій та концепцій залишаються частиною цього плану, але три додаткові та/або розширені характеристики дадуть поштовх розвитку сектору. Оновлений, але особливий акцент на розвитку сільських територій є ключем до стимулювання економічного зростання та створення якісних робочих місць у сільській місцевості. Навіть якщо 15–20 % молодих людей будуть залишатися у сільській місцевості, це значно сповільнить міграцію у міста. Друга особливість полягає у запровадженні трансформаційних втручань у сільськогосподарські ланцюги створення доданої вартості через

розвиток інфраструктури оптового ринку з використанням публічно-приватного партнерства (ППП) для підвищення прибутків фермерів і сприяння стабілізації цін на продукти харчування. Третя функція полягає у зміцненні продовольчої безпеки за допомогою:

- 1) забезпечення стійкості зрошення через покращення експлуатації та обслуговування обладнання з використанням сучасних технологій;
- 2) запровадження трансформаційних втручань у консолідацію та механізацію ферм, щоб спонукати молодь зайнятися сільським господарством;
- 3) розв'язання проблеми недоїдання через цілеспрямовані втручання.

Цей операційний план складається з трьох основних напрямів: прискореного розвитку сільських територій, ефективних ланцюгів створення доданої вартості в сільському господарстві та загальної продовольчої безпеки (рис. 3.2).

Розвиток сільських територій. Регулююча діяльність держави має бути зосереджена на підвищенні рівня доступу до послуг сільського населення, залученні інвестицій приватного сектору та створенні робочих місць у сільській місцевості. Цього можна досягти за допомогою:

- ✓ зміцнення зв'язків між селом і містом;
- ✓ завершення газифікації населених пунктів у сільській місцевості, включно з автономними рішеннями;
- ✓ розширення доступу до водопостачання та каналізації, а також управління твердими відходами;
- ✓ посилення економічно ефективних послуг у сфері охорони здоров'я і освіти;
- ✓ сприяння екотуризму й сільському туризму;
- ✓ створення сільських економічних центрів (хабів).

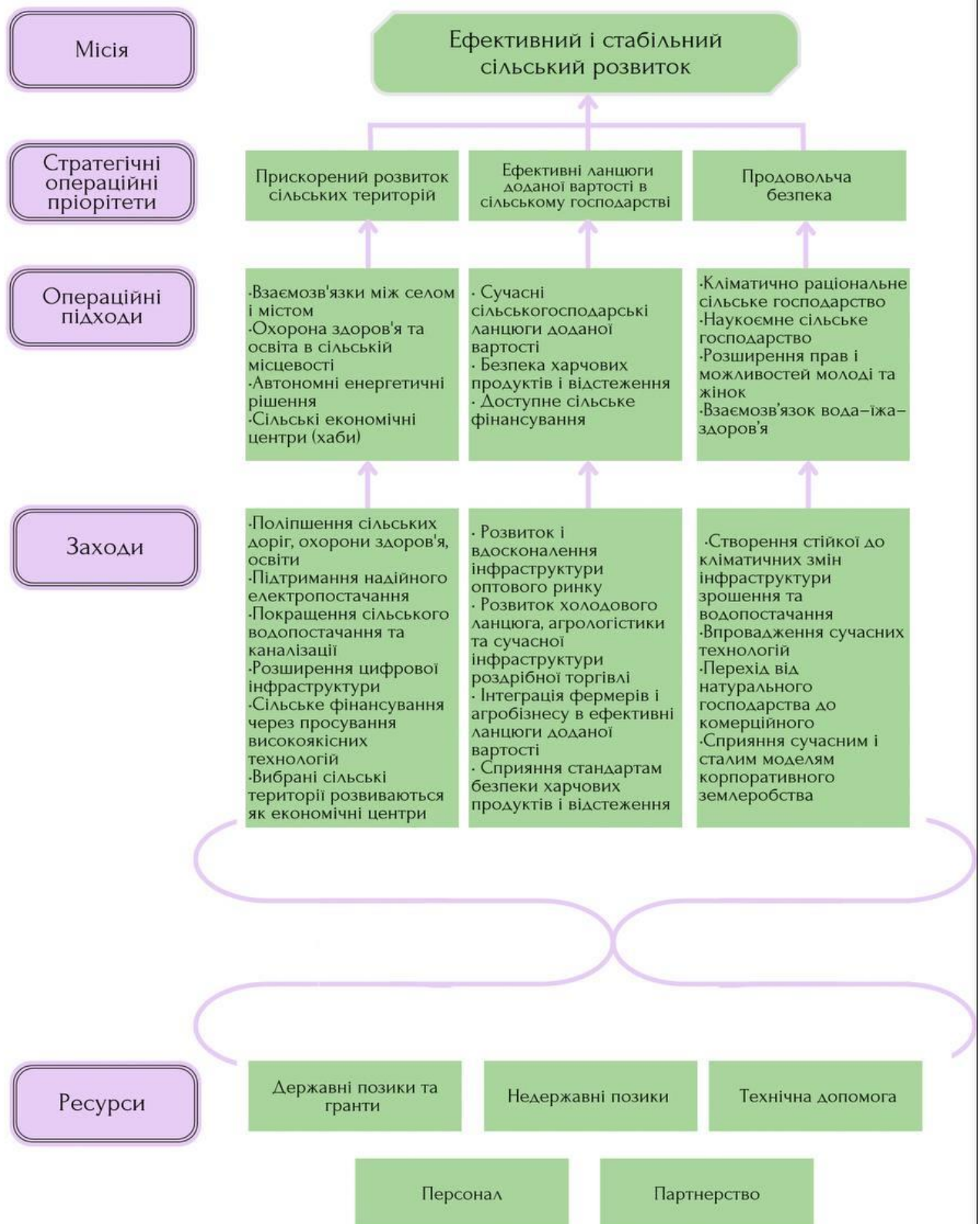

Рис. 3.2. Операційний план сільського розвитку*

Примітка. *Розроблено автором

Сільськогосподарські ланцюги доданої вартості. Держава має всебічно сприяти ефективному розподілу продуктів харчування від фермерів до споживачів, зменшуючи втрати після збору врожаю; підвищенню прибутковості фермерів; забезпеченню достатньої кількості безпечних, поживних і доступних продуктів харчування. Інвестиції в публічно-приватному партнерстві (ППП) будуть спрямовані на:

- ✓ розвиток сучасного гуртового та роздрібного ринку й інфраструктури холодового ланцюга;
- ✓ автономні енергетичні рішення для холодових ланцюгів, включно з рішеннями з перетворення відходів на енергію;
- ✓ інтеграція фермерів, агробізнесу та споживачів в ефективні та стійкі ланцюги доданої вартості;
- ✓ додавання місцевої вартості як для внутрішнього, так і для експортного ринків;
- ✓ розвиток систем безпеки й відстеження харчових продуктів;
- ✓ розширення масштабів розповсюдження належних сільськогосподарських практик за допомогою цифрових сільськогосподарських послуг, включно із застосуванням технологічних рішень на місцях для зменшення кількості спожитих води й енергії, викидів парникових газів і відходів в агробізнесі;
- ✓ стійкі та безпечні біотехнологічні рішення;
- ✓ спрощення доступу до сільського фінансування;
- ✓ розвиток агробізнесу для додавання вартості.

Продовольча безпека. Досягнення продовольчої безпеки вимагає побудови продовольчих систем, щоб стабільно виробляти більше з меншими ресурсами, одночасно розв'язуючи проблему забруднення довкілля і виснаження ґрунтів [177].

Органи місцевого самоврядування мають підтримувати та сприяти:

- ✓ покращенню іригаційної інфраструктури та послуг водопостачання;
- ✓ кліматично оптимізованим та низьковуглецевим рішенням для харчових систем;
- ✓ кращій якості сільськогосподарських виробничих ресурсів і механізації;
- ✓ сучасним, стійким і відповідальним моделям корпоративного землеробства;
- ✓ розширенню можливостей молоді та жінок у сучасному сільському господарстві;
- ✓ наукомісткому сільському господарству;
- ✓ зосередитися на зв'язку вода–їжа–здоров'я для розв'язання проблеми недоїдання.

Далі ми спробуємо детальніше охарактеризувати операційні підходи, що забезпечуватимуть реалізацію запропонованого плану.

Взаємозв'язки між селом і містом. Держава має працювати над полегшенням доступу до ринків і цифрових технологій для сприяння торгівлі і створення робочих місць:

- ✓ інвестувати в сільські дороги для покращення доступу до ринку;
- ✓ підтримувати розширення сучасної інфраструктури ІКТ у сільській місцевості;
- ✓ інтегрувати споживачів у продовольчі системи та послуги в сільській місцевості, створюючи тим самим дохід і робочі місця в сільській місцевості.

Охорона здоров'я та освіта в сільській місцевості. Місцева влада має забезпечувати постійний і неперервний доступ до економічно ефективних послуг:

- ✓ телездоров'я та дистанційної освіти через з'єднання міських лікарень і коледжів (або закладів вищої освіти) з їхніми філіями-супутниками в сільській місцевості;

✓ програм електронного навчання для технічної та професійно-технічної освіти й навчання з питань сучасного сільського господарства, агробізнесу та цифрових сільськогосподарських послуг (наприклад, агробізнес-маркетинг і торгівля, фінансування ланцюгів доданої вартості, консультації щодо точного землеробства з даними у реальному часі, а також прогнозними, послуги з оцінки ґрунту та обприскування за допомогою дронів, оренда машинного обладнання та логістика холодового ланцюга).

Сільський розвиток та економічні центри (хаби). Регіональні органи управління мають працювати над створенням сприятливого середовища для розвитку сільських територій, щоб 1) вивчати нові сільські споживчі ринки й мережі розподілу в країні; 2) сприяти сталому розвитку сільського й екотуризму; 3) стратегічно інвестувати в дорожні та комунальні послуги (надійне електропостачання, включно з автономними рішеннями, газифікація, водопостачання та каналізація, утилізація відходів у сільській місцевості) та інфраструктуру високошвидкісного інтернету для підтримання ефективних ділових операцій, мобілізації приватних інвестицій у сільськогосподарські та несільськогосподарські підприємства і створення робочих місць у сільській місцевості. У вибраних сільських районах за підтримки уряду мають бути створені сільські економічні центри. Місцеві органи підтримуватимуть електронні зв'язки в сільській місцевості для управління операціями на фермах. Інтернет-пристрої для напівавтоматизації виробничих процесів (контролю зрошення або мінімізації використання ресурсів) також підвищують ефективність і зменшують кількість відходів. Однак економічна ефективність застосування пристроїв інтернету речей (IP), як-от датчики, дрони, контрольована супутниками система зрошення та моніторинг спалахів хвороб рослин, потребує економії на масштабі.

Деякі сільські території завдяки своєму стратегічному розташуванню та доступу до порівняно кращої інфраструктури, повільно перетворюються на ринки, центри бізнесу й послуг, а також місця розташування малих і середніх підприємств. Ці території мають значний потенціал для подальшого розвитку у жваві сільські економічні центри. За допомогою належного планування, підкріпленого сприятливою державною політикою, нормативно-правовою базою та розвитком інфраструктури, такі території можуть розвивати і розширювати ці території в центри економічної діяльності, пропонуючи фіскальні (податкові канікули) та нефіскальні стимули для приватних інвесторів. Ці центри зростання мають бути розташовані всередині районів сільськогосподарського виробництва, де розвиток агробізнесу позитивно вплине на зростання та додавання вартості.

Ці сільські економічні центри зможуть інтегрувати експертні знання в різних галузях для вирішення складних проблем сільського розвитку. Подальші інвестиції у доступне житло, доступ до фінансування та інвестиції в цифрову інфраструктуру можуть створити велику кількість хороших робочих місць у несільськогосподарському секторі та нівелювати чинники привабливості міст. Технології четвертої промислової революції – інформаційні та комунікаційні технології, інтернет речей, дрони, робототехніка, штучний інтелект і доступ до недорогих або безплатних супутникових зображень можуть створити високотехнологічні робочі місця не лише для обслуговування ферм, але і для задоволення потреб підприємств у сільській місцевості та містах. Перетворення центрів розвитку сільської місцевості в економічні центри також зменшить тиск міграції на міські території. Ця трансформація добре підходить для вторинних міст і невеликих містечок, що мають потенціал для переростання у стійкі міста замість збільшення щільності у вже наявних великих містах.

Поліпшення ринкових відносин і зв'язків ланцюгів доданої вартості у сільських регіонах. Холодові ланцюги та агрологістичні центри допомагають зменшити втрати після збору врожаю. Високошвидкісне підключення до інтернету, ІКТ, ІР і технології високого рівня можуть модернізувати ланцюги

поставок. Влада на місцевому рівні забезпечуватиме доступ до ІКТ для розвитку вебпередачі навичок для створення робочих місць у сільському та несільськогосподарському секторах. Широке використання смартфонів, супутникового відстеження та зображень, а також технологій блокчейн може забезпечити ефективну та своєчасну обробку харчових продуктів, відстеження безпечності харчових продуктів, торгівлю логістику, електронні платежі, страхові позови та відгуки споживачів, усе це є частиною несільськогосподарської економіки. Вирішення питань зв'язку сільського ринку та мобільності між міськими та сільськими територіями допомагає інтегрувати споживачів у продовольчі системи через агротуризм, що збільшує дохід у сільській місцевості та створює робочі місця. Центральні державні органи допоможуть об'єднати виробників, дистриб'юторів, оптовиків і роздрібних торговців для стимулювання сільсько-міської, транскордонної та глобальної торгівлі. Ефективне сільське фінансування, електронні платежі та онлайн-банкінг допоможуть усунути гендерний дисбаланс, а підприємницька підготовка та навички ІКТ сприятимуть розширенню прав і можливостей жінок.

Сучасні сільськогосподарські ланцюги доданої вартості. Підтримка регіональної влади дасть змогу ефективно переміщувати продукти харчування з ферми на ринок, щоб збільшити прибутки фермерів і забезпечити споживачів достатньою кількістю безпечних, поживних і доступних продуктів харчування. Для цього потрібно:

- 1) інвестувати в сучасні оптові ринки, сільськогосподарську логістику, холодильну мережу та роздрібну інфраструктуру;
- 2) спільне виробництво за допомогою ефективних фермерських кооперативів/груп; інтегрувати фрагментовані продовольчі ринки, фермерів і агробізнес у сучасну продовольчу систему за допомогою цифрових технологій;
- 3) сприяти зменшенню використання води, енергії та викидів парникових газів в агробізнесі через впровадження методів ресурсозбереження та технологічних рішень.

Автономні енергетичні рішення. Основною перешкодою для розвитку інфраструктури холодового ланцюга в сільській місцевості є брак надійного та доступного електропостачання [178]. Уряд має підтримувати сприятливе середовище для залучення приватних інвестицій для просування: 1) сонячної енергії для енергозабезпечення холодильних ланцюгів, центрів охолодження та пакування; 2) управління сільськогосподарськими відходами, включно з виробництвом енергії з відходів та інші енергетичні рішення для підтримання розумного землеробства.

Безпека харчових продуктів. Органи місцевого самоврядування підтримуватимуть стандарти безпечності та відстеження харчових продуктів, а також розвиток сертифікації: 1) оцінювання поточної ситуації, діалог з урядом для покращення політики та нормативної бази; 2) інвестування в сучасні випробувальні лабораторії та посилення потенціалу персоналу; 3) підтримка виробників харчових продуктів і дистриб'юторів щодо відстеження ланцюга постачання і пілотного тестування блокчейна для управління великими обсягами даних; 4) розповсюдження передової практики сільського господарства та стійких біотехнологій для мінімізації хімічних залишків у харчових продуктах (наприклад, біохімічних, мікробних пестицидів, пестицидів на основі феромонів) й уникнення забруднення ґрунту та води.

Доступне сільське фінансування. Доступ дрібних фермерів і агробізнесу до коштів фінансування залишається обмеженим. Тому уряд повинен зробити все можливе, щоб: 1) збільшити доступ через електронну комерцію, блокчейн і мікрофінансування на основі мобільного телефону; 2) інвестувати в нові фінансові послуги на платформах ІКТ (наприклад, кредитний профіль фермерів для фінансування ресурсів, цифрове фінансування для фермерів-початківців без застави); 3) забезпечити зменшення ризиків для агробізнесу через участь у кредитному ризику (часткова кредитна гарантія, спільне інвестування з партнерами та фінансовими установами в ланцюги доданої вартості, страхування врожаю) та кредитування фермерів і малого й середнього бізнесу (МСБ) на

основі транзакцій в агробізнесі (наприклад, фінансування під складські квитанції, встановлення зв'язку з фінансами ланцюга постачання); 4) сприяння фінансовому сектору сільської місцевості (наприклад, розбудова інституційної спроможності, політичні реформи, фінансова грамотність та інструменти зменшення ризиків) для нарощування потенціалу і підвищення ефективності сільського розвитку.

Кліматично раціональне сільське господарство. Регіональна влада має посилити стійкість до зміни клімату, щоби підвищити продуктивність ферм, зменшити викиди парникових газів і мобілізувати приватні зелені інвестиції для:

- 1) сталого підвищення продуктивності ферм і доходів;
- 2) посилення стійкості продовольчих систем до зміни клімату (наприклад, впровадження сортів сільськогосподарських культур, що можуть витримувати посуху та підтоплення, інвестиції в ефективність використання води і стійкі структури водної та ринкової інфраструктури для протистояння екстремальним погодним явищам);
- 3) просувати підходи до господарювання з низьким вмістом вуглецю та зменшувати частку сільського господарства у викиди парникових газів за допомогою покращення практик землеробства і тваринництва;
- 4) інвестувати в поглиначі вуглецю, як-от стійке лісове господарство та управління прибережними екосистемами, а також надійну систему моніторингу викидів парникових газів для залучення приватних «зелених» інвестицій.

Підвищення якості й ефективності послуг із водопостачання. Органи місцевого самоврядування мають сприяти модернізації систем зрошення з оновленою інфраструктурою, а також систем експлуатації та технічного обслуговування для оптимізації виробництва сільськогосподарських культур і продуктивності використання води, одночасно виконуючи вимоги до послуг із водопостачання. Держава: 1) інвестуватиме на основі ретельного аналізу, планів сталого управління активами та ресурсами, а також консультацій із фермерами і ключовими зацікавленими сторонами; 2) сприятиме застосуванню

високоякісних технологій, як-от дистанційне зондування для покращення продуктивності використання води й обліку, автоматизовані системи керування воротами, передплачені системи керування водою з використанням смарткарток, мікрозрошення та фертигація; обладнання для лазерного нівелювання; і системи управління активами на основі географічної інформаційної системи; 3) підтримуватиме програми розвитку стійкості до виснаження природних ресурсів і кліматичних ризиків (наприклад, дренажні системи для рекультивації заболочених земель, вимивання ґрунтової солі й управління засоленими землями).

Продовольча безпека та продуктивність сільського господарства. Підвищення продуктивності підтримуватиметься наукомістким сільським господарством і кліматичними технологіями вирощування сільськогосподарських культур, що сприятиме підвищенню якості сільськогосподарських ресурсів, механізації та покращенню зрошення. Поліпшення продуктивності забезпечить достатню кількість безпечної та доступної їжі для бідних. Добре продумана політика, підкріплена інфраструктурою ланцюжка доданої вартості, стабілізує ціни на продукти харчування та покращить управління запасами продовольства. Уряд підтримуватиме грошові перекази, схеми шкільного харчування та збагачення продуктів харчування для боротьби з недоїданням.

Підвищена безпека харчових продуктів. Безпека та якість харчових продуктів мають важливе значення для забезпечення адекватного постачання безпечних і поживних продуктів харчування зростаючому населенню міст і глобальних зв'язків [179]. Цей пріоритет має на меті гарантувати, що харчові продукти безпечні для споживача, і веде до збалансованого харчування, необхідного для здорового та продуктивного життя. Використання сучасних інструментів на основі ІКТ, як-от радіочастотні ідентифікаційні мітки та штрихове кодування, які можна зчитувати смартфонами, електронними зчитувачами чи камерами, може покращити відстеження харчових продуктів і, зрештою, їхню безпечність. Роль держави полягатиме в розбудові потенціалу

лабораторій на основі ІКТ та надання даних тестування через спільні облікові бази в державних установах і зв'язки з програмами відстеження приватного сектору. Уряд підтримуватиме ефективні системи безпеки харчових продуктів у країні за допомогою:

- 1) встановлення та впровадження обов'язкових систем регулювання і сертифікації;
- 2) інвестицій в інфраструктуру й засоби контролю безпеки та якості;
- 3) інструментів на основі ІКТ;
- 4) навчання та освіти, програм взаємодії з громадою і добровільного дотримання вимог із залученням зацікавлених сторін – фермерів, агробізнесу та споживачів [180].

Захист споживачів від хвороб харчового походження потребує інтегрованого підходу для здійснення ефективних заходів забезпечення якості та перевірки на етапах виробництва, перероблення, транспортування, оптової та роздрібної торгівлі харчовими продуктами. Також важливим елементом заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки є посилення уваги до розв'язання проблем хвороб, пов'язаних із харчуванням: недоїдання, неправильного харчування і ожиріння.

Взаємозв'язок вода–їжа–здоров'я. Центральні органи управління мають сконцентруватися на розв'язанні проблеми недоїдання. В Україні, згідно з даними ЮНІСЕФ, недоїдають майже 10 мільйонів осіб (22,4 % населення країни). Це найгірший показник серед усіх країн Європи [181]. Наприклад, хронічне недоїдання, що спричиняє високий рівень затримки росту в дітей і збільшення кількості випадків ожиріння та діабету через зміну харчового раціону можливо контролювати і згодом нівелювати за допомогою:

- 1) інвестування у диверсифікацію харчових продуктів із хорошим балансом поживних речовин і підтримку розповсюдження біозбагачених сортів основних культур;
- 2) стратегічне інвестування у виробництво продуктів харчування, забезпечення чистою водою та санітарією, громадську охорону здоров'я, особливо щодо вагітних жінок і дітей.

Між водою, їжею та здоров'ям є внутрішній зв'язок. Без достатньої кількості чистої води виробництво, перероблення та торгівля харчовими продуктами ускладнюються, що призводить до зростання цін, стрибків цін, дефіциту та несприятливого втручання в ринок, що може призвести до соціальної нестабільності й заворушень. Отже, країни з високим ризиком продовольчої безпеки повинні працювати над водною безпекою, щоб збільшити виробництво їжі. Наслідки зміни клімату впливають на доступність води, подовжуючи періоди сухих днів, періоди посухи або інтенсивні й екстремальні погодні явища, що завдають шкоди врожаю, зрештою, впливаючи на доступність продовольства, а також наявний дохід для придбання продуктів харчування.

Міцне здоров'я залежить від повноцінного споживання їжі. Недоїдання у дітей спричиняє затримку росту, виснаження та когнітивні порушення. Незважаючи на те, що в Україні виробляють велику кількість зерна та основних продуктів (і здебільшого є доступними, за винятком періодів різкого підвищення цін), зростання та нестабільність цін на фрукти й овочі перешкоджає регулярному доступу до поживної їжі, особливо домогосподарствам із низьким доходом. Діти, які недоїдають, стають менш продуктивними працівниками й залишаються хворими більшу частину свого життя.

Взаємозв'язок вода–їжа–здоров'я стає дедалі важливішим для досягнення продовольчої безпеки та збалансованого харчування, оскільки дефіцит ресурсів посилюється. Технологічний розвиток може допомогти контролювати використання і якість води та зменшити кількість відходів.

Зрошення, дренаж, боротьба з повеннями та запобігання засоленню ґрунтів вимагатимуть інвестицій в інфраструктуру, у такий спосіб узгоджуючи пріоритети Концепції 2025 для продовження інвестування в інфраструктуру, але з більшою увагою до продовольчої безпеки та сільського розвитку. Мають бути розроблені інноваційні моделі страхування врожаю, щоб зменшити ризики для фермерів, які випробовують нові культури й технології, а також захистити фермерів від втрати доходів через катастрофічні погодні явища. ІКТ, ІР і супутникові технології дадуть змогу здійснювати моніторинг і відстеження

довкілля, вододілів і сільськогосподарського стоку в струмках і водоймах; це покращить діагностику якості води вниз за течією та уможливить оплату екосистемних послуг вище за течією. Виробництво компосту, біовугілля та фінансування зменшення викидів вуглецю в сільському господарстві, включно з вуглецевими кредитами для поглинання вуглецю в ґрунті у майбутньому, будуть розпочаті для пом'якшення зміни клімату, одночасно підвищуючи продуктивність і стійкість системи.

Продуктивність сільського господарства та продовольча безпека також підтримуватимуться недержавними агробізнесовими операціями через фінансування виробників і дистриб'юторів сировини для сільського господарства; підприємців, які займаються кліматично оптимізованим сільським господарством, сталим лісовим господарством, тваринництвом чи рибальством; а також виробників і дистриб'юторів харчових продуктів, які дотримуються екологічно відповідальних практик. Безпека харчових продуктів забезпечуватиметься завдяки недержавному фінансуванню у всьому ланцюжку вартості харчових продуктів, зосереджуючись на стандартах якості, простежуваності та виробництві достатньої кількості безпечних, поживних і доступних продуктів харчування для міських і сільських споживачів.

Розширення прав і можливостей молоді та жінок у сучасному фермерстві. Щоб залучити молодь і розширити можливості жінок-фермерів у сучасному сільському господарстві, для того щоб зменшити міграцію сільського населення в міста, місцева влада має працювати над:

- 1) інвестуванням у цифрове сільське господарство та послуги механізації;
- 2) підтриманням розвитку бізнесу для підприємців і програм професійної підготовки для представників агробізнесу;
- 3) наданням жінкам-фермерам доступу до машин і обладнання, зрошення та інших виробничих активів, що дасть їм змогу успішно керувати сільськогосподарським бізнесом і ліквідувати гендерні розриви в цій сфері економічної діяльності.

Наукомістке сільське господарство. Підтримка держави сприятиме розвитку найкращих практик і технологій для сталого виробництва більшої кількості продуктів, використовуючи менше ресурсів: 1) інвестувати в розробку та використання нових сортів сільськогосподарських культур; 2) розширювати цифрові консультаційні послуги в сільському господарстві економічно ефективними способами; 3) інвестувати в моделі відповідального корпоративного ведення сільського господарства (наприклад, теплиці та інтенсивні фруктові сади із системою фертигації), післязбиральні технології, допоміжну інфраструктуру (наприклад, маркетинг, зберігання, логістика і переробка), а також сільськогосподарські компанії, які застосовують стійкі та безпечні біотехнології для екологічної стійкості.

Поліпшення землекористування та модернізація господарств. Невеликі та роздроблені земельні володіння необхідно консолідувати у більші блоки, щоб досягти економії на масштабах. Держава має забезпечити випробування різних моделей використання договорів оренди землі через спеціальний механізм, що забезпечить справедливу плату за оренду дрібним власникам, а також доступ до фінансування для молодих підприємців, щоб вони могли займатися сільським господарством, відкрити сільськогосподарські сервісні підприємства або взяти на себе функції постачальника ресурсів для сільського господарства. Консолідація земель, автоматизація рутинних і повторюваних етапів виробництва, а також доступ до супутникового зрошення, ринкової інформації в режимі реального часу, онлайн-банкінгу й торгівлі можуть привести до економії коштів, зменшення відходів, підвищення ефективності, покращення безпечності харчових продуктів, беззбитковості для виробників і розширення прав і можливостей жінок.

Зменшення ризику стихійних лих, захист довкілля, природних ресурсів і виробничих активів. Під час модернізації сільського господарства та ринків увага приділятиметься стійким системам, готовності до стихійних лих і пом'якшенню ризиків, а також адаптації до зміни клімату. Сільська інфраструктура має бути захищеною від кліматичних впливів і побудована так,

щоб скоротити викиди вуглекислого газу. Відновлювана енергія має використовуватися там, де це можливо. Обласні й місцеві органи влади мають сприяти використанню кліматично розумних і стійких методів ведення сільського господарства, включно із сортами культур, стійкими до повеней і посухи, і відповідними методами зрошення. Зі свого боку, уряд має приділити увагу меліорації земель, лісовідновленню й управлінню вододілом, щоб зменшити ерозію ґрунту, деградацію землі та покращити біорізноманіття. Підтримка агробіорізноманіття є важливою для збільшення різноманітності флори і фауни для покращення сортів культур та якості сільського господарства.

Екотуризм і природокористування. Туризм є одним із секторів, що розвиваються найшвидше, незважаючи на наслідки пандемії COVID-19. Більшість популярних туристичних напрямів у країні охоплює лісисті, прибережні та морські території. Хоча варто зазначити, що й історико-культурна спадщина України привертає багато уваги. У минулому швидкий розвиток туристичної інфраструктури як у приватному, так і в державному секторах здебільшого не враховував вплив на природні ресурси. Інфраструктура й управління дорогами, водопостачанням, очищенням стічних вод і утилізацією твердих відходів у багатьох областях недостатньо розвинені та не підтримуються, що спричиняє деградацію природних ресурсів. Екотуризм забезпечує сталу модель розвитку. Уряд має забезпечити технічну допомогу, щоб допомогти розробити стійкі бізнес-моделі та продемонструвати найкращі міжнародні практики.

Фінансування приватного сектору. Недержавні операції сприятимуть трьом стовпам операційних пріоритетів через багатосекторний підхід. Ринкові зв'язки та зв'язки між ланцюгами доданої вартості в сільському господарстві підтримуватимуться недержавним фінансуванням у сферах інфраструктури, фінансів і діяльності в агробізнесі. Інфраструктурні операції будуть зосереджені на збільшенні інвестицій приватного сектору в транспорт, телекомунікації та розподіл енергії в сільській місцевості. Представники сільського МСБ і фермери також дістануть підтримку за допомогою цільових кредитних ліній для

фінансових посередників, а також через програми для фінансування торгівлі та ланцюга постачання. Місцева влада підтримуватиме весь ланцюг доданої вартості в сільському господарстві та харчових продуктах, включно з виробничими ресурсами, вирощуванням, переробкою, зберіганням і розподілом, зокрема, через пряму підтримку клієнтів приватного агробізнесу, зв'язуючи дрібних фермерів із ринками та додаючи вартість продукції для місцевого споживання і експорту. Можливий також варіант із використанням боргових інструментів і інструментів акціонерного капіталу для надання довгострокового фінансування відомим харчовим та агрокомпаніям, які виходять на нові географічні території, запроваджують передові технології або переходять у нові сегменти ланцюга доданої вартості. Оборотної кошти теж можуть знадобитися, щоб допомогти фінансувати запаси та сільськогосподарські ресурси для фермерів. Також варто шукати можливості для впливу на швидкозростаючі сектори фірмових продуктів харчування, сучасну роздрібну торгівлю й електронну комерцію, викликану появою міського середнього класу. На більш складних і недостатньо охоплених ринках використання донорських коштів і надання змішаного пільгового фінансування розглядатимуться для зниження ризику фінансування інвестиційних проєктів на умовах приватного сектору.

Послуги з передачі знань і навичок та підвищення кваліфікації. Наявність високошвидкісного інтернету в сільській місцевості відкриває новий світ можливостей для передачі таких навичок: вебнавчання, цифрових тренінгів та вебінарів за допомогою додатків для смартфонів, а також сертифікаційних курсів у співпраці з регіональними та міжнародними навчальними закладами приватного й державного секторів. Впровадження ІКТ та ІР вимагатиме відповідного навчання. Такі ініціативи мають підтримуватися на всіх рівнях влади.

Очікувані результати впровадження запропонованих заходів згідно з Операційним планом представлено в таблиці 3.2.

Очікувані результати впровадження Операційного плану*

Напрямок	Опис	Індикатор із цільовим показником рівня досягнення	Проміжні цілі
1	Прискорений розвиток сільських територій	Люди, які отримують вигоду від збільшення інвестицій (кількість)	1. Створено або покращено активи сільської інфраструктури. 2. Компанії пропонують нові або покращені несільськогосподарські товари та послуги. 3. Охорона здоров'я, освіта й фінансові послуги, створені або вдосконалені. 4. Підтримка сільських економічних центрів
2	Підвищення ефективності сільсько-господарських виробничо-збутових ланцюгів	Фермери з покращеним доступом до ринку (кількість)	1. Створено або вдосконалено гуртові ринки. 2. Створення та вдосконалення сховищ, агрологістики та сучасних роздрібних торгових активів. 3. Агробізнеси інтегрують фермерів в ефективні ланцюги доданої вартості. 4. Поліпшено стандарти безпечності харчових продуктів і відстеження
3	Підвищення рівня продовольчої безпеки	Землі з більшою продуктивністю (кількість)	1. Покращення земель завдяки стійкій до змін клімату зрошувальній інфраструктурі та службам водопостачання. 2. Фермери використовують якісні сільськогосподарські ресурси та стійку механізацію. 3. Підтримується комерційне землеробство. 4. Запроваджено сучасні наукові моделі корпоративного фермерства

Примітка. *Розроблено автором

Підсумовуючи вищенаведене, можна стверджувати, що врядування в сільській місцевості часто не є чітким. Розподіл влади, впливу та доступу до інформації і ресурсів між зацікавленими сторонами є нерівним. Реалізація програм сільського розвитку вимагатиме сприятливого середовища, спроможних органів місцевого самоврядування та децентралізованого нагляду, фіскальних і нефіскальних стимулів для залучення й утримання інвесторів, а також співпраці організацій громадянського суспільства та груп захисту

споживачів і соціальних гарантій для спостереження за соціальним захистом. Це вимагатиме інвестицій у розбудову потенціалу місцевого самоврядування та підтримки неурядових організацій і організацій громадянського суспільства. Тому потрібно підтримувати й розвивати системи електронного урядування, щоб скоротити бюрократичні процедури, прискорити бюрократичні процеси та забезпечити платформу для зворотного зв'язку й підвищення ефективності місцевої влади. Це допоможе покращити збір даних і забезпечить доступ громадськості до такої інформації для моніторингу, оцінювання та майбутнього планування на місцевому рівні.

Висновки до розділу 3

1. Ефективний розвиток національної соціально-економічної системи й економіки держави не можливий без забезпечення сталого розвитку її сільських територій. Для цього необхідно розробляти відповідні регіональні й місцеві програми, спрямовані на соціально-економічний розвиток сільських територій. Основними цілями таких програм повинно бути збільшення зайнятості та доходів сільського населення, розвиток місцевого самоврядування та підтримка несільськогосподарського бізнесу в селах.

Для підвищення економічної стійкості країни та досягнення більш високого рівня соціально-економічного розвитку необхідно вжити таких заходів: постійне залучення інвестицій, розвиток людського потенціалу, удосконалення інфраструктури (на державному і місцевому рівнях), розвиток підприємництва та інновацій, реформування податкової системи, розвиток торгівлі і зовнішньоекономічних зв'язків, забезпечення стабільності та прогнозованості, провадження ефективної соціальної політики, збалансоване управління ресурсами, залучення громадськості та сприяння громадським ініціативам, вдосконалення системи управління.

Покращення якості життя та економічного потенціалу кожної громади – пріоритетна мета сільського розвитку, що є постійною синергією дій підприємців, органів влади, суспільства та науковців.

2. Запропоновано дефініцію поняття «сільський розвиток» – це комплексний процес покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій і їхніх мешканців, що базується на забезпеченні сталого розвитку агропромислового комплексу, підвищенні продуктивності праці та якості виробництва, сприянні розвитку інфраструктури, збереженні та відтворенні природних ресурсів і впровадженні інноваційних технологій в агросекторі.

Визначено, що концептуальні основи розвитку сільських територій вимагають більш детального вивчення, оскільки охоплюють реалізацію потенціалу розвитку, що істотно відрізняється як на державному, так і на регіональному рівні. До основних чинників, які впливають на ефективність місцевої економіки в сільській місцевості, належать послуги й інфраструктура в сільській місцевості, наявність необхідної робочої сили, ініціативи та дії сільських громад. Подальша активізація місцевих ініціатив залежить від ефективної системи інституційної та фінансової підтримки. Необхідно створити багатофункціональну систему, що враховувала б природні, культурні, демографічні, екологічні й соціальні умови розвитку сільських територій.

Встановлено, що основною проблемою, яку має розв'язати Концепція розвитку сільських територій є аграрні перетворення, які відбулися в Україні за останні роки та призвели до збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Однак це не сприяло соціально-економічному розвитку сільських територій і підвищенню рівня життя їхнього населення. Тому вважаємо, що є потреба в комплексному підході до розв'язання проблем розвитку сільських територій з урахуванням принципів сталого розвитку.

3. Ефективний і стабільний сільський розвиток може бути гарантований лише за умови залучення зацікавлених сторін на усіх рівнях державної влади. Тому нами був запропонований Операційний план, що сприятиме досягненню запланованого, і ґрунтується на розподілі повноважень серед відповідних рівнів влади. Наприклад, за підтримки уряду мають відбуватися такі процеси: полегшення доступу до ринків і цифрових технологій для сприяння торгівлі і

створення робочих місць; створення середовища для залучення приватних інвестицій для просування використання альтернативних джерел енергії; розбудова потенціалу лабораторій на основі ІКТ та надання даних через спільні облікові бази в державних установах; розв'язання проблеми недоїдання тощо.

За підтримки регіональної влади мають відбуватися такі процеси: постійне удосконалення з використанням найсучасніших технологій дорожніх, комунальних послуг та інфраструктури високошвидкісного інтернету для підтримання ефективних ділових операцій; розвиток сучасних гуртових ринків, сільськогосподарської логістики тощо; інтеграція фрагментованих продовольчих ринків, фермерів і агробізнес у сучасну продовольчу систему за допомогою цифрових технологій; зменшення використання води, енергії та викидів парникових газів; розвиток різних галузей туризму, зокрема екотуризму й сільського туризму.

За підтримки місцевих органів самоврядування мають відбуватися такі процеси: постійний і неперервний доступ до економічно ефективних послуг: телездоров'я та дистанційної освіти, програм електронного навчання для технічної і професійно-технічної освіти й навчання з питань сучасного сільського господарства, агробізнесу та цифрових сільськогосподарських послуг; доступ до ІКТ з метою розвитку вебпередачі навичок для створення робочих місць у сільському та несільськогосподарському секторах; розроблення та впровадження нових стандартів безпеки та відстеження харчових продуктів, розвиток сертифікації; модернізація систем зрошення, а також систем експлуатації та технічного обслуговування; розширення прав і можливостей молоді та жінок у сучасному фермерстві.

Впровадження запропонованого оперативного плану вимагає набору критеріїв для географічного відбору в регіонах. Останні розробки проєктів у сфері сільського розвитку демонструють поєднання галузевих інвестицій, що приносять користь багатьом секторам в одному географічному місці, таким чином об'єднуючи допомогу для досягнення більшого впливу; чітко визначені проєкти з конкретними цілями, що сприяють вищому результату та впливу,

однаково доречні. У межах розвитку сільських територій галузеві проекти, інвестиції у сільськогосподарський сектор і цифрові зв'язки можуть бути геолокаційними та послідовними для досягнення ефекту економічного центру, а отже, забезпечити передумови для залучення інвестицій.

Інвестиції у розвиток сільських територій і продовольчу безпеку здійснюватимуться з використанням ініціатив як державного, так і приватного секторів. Ініціативи приватного сектору відіграватимуть важливу роль у всьому ланцюжку доданої вартості харчових продуктів і агробізнесу, наприклад, в управлінні та підтримці ринкової інфраструктури, започаткуванні бізнесу, високотехнологічних послугах, освітніх послугах і послугах з передачі навичок. Тобто, приватний сектор буде сприяти створенню робочих місць як у сільськогосподарському, так і в несільськогосподарському секторі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та наведено нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає у розробленні й науковому обґрунтуванні теоретичних і науково-методичних підходів до державного регулювання розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Отримані результати дослідження дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Розроблено та запропоновано до практичного впровадження операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, який охоплює ресурси, заходи, операційні підходи, стратегічні операційні пріоритети, а його виконання сприятиме прискореному розвитку сільських територій, створенню більш ефективних ланцюгів доданої вартості в сільському господарстві та зміцненню продовольчої безпеки. Відповідно до запропонованого операційного плану надано перелік очікуваних результатів його впровадження, що може забезпечити реформа децентралізації.

2. На основі всебічного аналізу підходів, що використовуються до визначення поняття «децентралізація», виявлено, що така дефініція є багатозначною, має декілька тлумачень, які відображають її сутнісне наповнення, а також має такі основні типи та форми: політична, адміністративна, фінансова децентралізація. При цьому на рівні адміністративної децентралізації (перший етап) національний уряд передає частину своїх повноважень на нижчі рівні, залишаючи за собою право контролювати регіональний уряд. На другому етапі відбувається наділення регіональних органів влади правом ухвалювати не лише ситуативні, а й принципові рішення за умови контролю над керівником регіону. Третій етап передбачає надання регіональним органам влади політичної автономії, за якої субнаціональні керівники обираються місцевими жителями. Таким чином, відбувається передача не лише повноважень, але й відповідальності за прийняття рішень на місцях. Четвертий етап децентралізації

– право регіонів брати участь в ухваленні загальнонаціональних рішень. На п'ятому етапі регіони отримують фінансову автономію.

3. Проведене дослідження дало всі підстави сформулювати визначення поняття «сільський розвиток», що полягає в комплексному процесі покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій та їхніх мешканців, який базується на засадах сталого розвитку агропромислового сектору, сприяє підвищенню продуктивності праці та якості виробленої продукції, водночас сприяє розвитку інфраструктури, збереженню та відтворенню природних ресурсів і впровадженню інноваційних технологій в агросекторі. Унікальність авторського тлумачення забезпечується: а) комплексним підходом, а саме: визначення охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із розвитком сільських територій, як-от економіка, соціальні аспекти, екологія та природні ресурси, що дає змогу зрозуміти взаємозв'язки між різними аспектами розвитку сільських територій і забезпечити більш ефективне управління цим процесом; б) фокусом на сталому розвитку. Визначення робить особливий акцент на сталому розвитку, тобто на тому, щоб розвиток сільських територій відбувався з урахуванням обмеженості природних ресурсів та екологічних наслідків. Такий підхід дасть змогу підтримувати екосистему та забезпечувати сталість розвитку, що є ключовим чинником можливості для успішного розвитку сільських територій у довгостроковому періоді; в) універсальністю, оскільки визначення не обмежується конкретним регіоном чи країною, і може використовуватися як у наукових дослідженнях, так і в практичній роботі з розвитку сільських територій у будь-якій частині світу.

4. Для налагодження ефективного державного регулювання сільського розвитку необхідно ґрунтуватися на таких ключових пріоритетах: комплексності, відкритості, участі місцевого населення і орієнтації на місцеві ресурси. Зазначені пріоритети мають забезпечуватися подальшими реформами в таких напрямках: удосконалення інституційно-правового забезпечення державного регулювання сільського розвитку; координація державної аграрної політики; моніторинг усіх сфер сільського розвитку; формування стратегічних

пріоритетів розвитку; організація ефективного інформаційного забезпечення державного контролю за виконанням рішень щодо державного регулювання сільського розвитку в Україні. Реалізація завдань державного регулювання сільського розвитку залежить від взаємодії суспільних, політичних, соціальних, економічних та інших складових життєдіяльності ОТГ.

5. Встановлено, що динаміка виробництва продукції сільського господарства України має загальну тенденцію до зростання, зокрема, вказаний показник у 2021 році у 5,4 раза перевищує рівень 2011 року. Водночас спостерігається зменшення виробництва у 2022 році на 21,4 %, порівнюючи з 2021 роком через військову агресію росії проти України. Досліджено, що доходи бюджетів територіальних громад за період з 2018 по 2022 рік зросли в понад 13 разів, відповідним чином ланка районних бюджетів за рахунок майже трикратного зменшення чисельності адміністративних одиниць і скорочення функцій значно зменшила обсяг доходів. Аналіз структури доходів державного і місцевих бюджетів за 2022 рік показав, що найбільшу питому вагу в місцевих бюджетах займає податок на доходи фізичних осіб (49 %), субвенції з державного бюджету (21 %), єдиний податок (9 %) та податок на майно (7 %), що в сукупності складає 86 % усіх доходів. Варто зауважити, що в динаміці також зростає саме доля власних доходів у сукупних доходах місцевих бюджетів. Водночас навіть з урахуванням військового стану та значного «просідання» економіки (до 30 %) у перші 3 місяці війни та скорочення кількості робочих місць майже на 3 млн місцеві бюджети практично не залучали для виконання своїх функцій міжнародну грантову допомогу, в той час як державний бюджет залучив 456,3 млрд грн донорської підтримки від міжнародного співтовариства.

Статистичні дані підкреслюють значний потенціал зростання сільських регіонів, але також показують, що між різними типами сільських регіонів є значні відмінності в продуктивності. З погляду зростання продуктивності сільські регіони, розташовані поблизу міст, випередили міські регіони в проаналізованих роки. І навпаки, показники віддалених сільських регіонів були значно слабшими, що підкреслювало важливість ефекту переливу між міськими

регіонами і суміжними сільськими регіонами та необхідність кращого розуміння зв'язків між селом і містом. Отже, у процесі планування заходів державного регулювання потрібно враховувати, що головною відмінною рисою між успішними та неуспішними сільськими регіонами є їхня близькість до міських центрів.

6. У 2014 році за участю ОЕСР Уряд України розпочав амбітну реформу своїх багаторівневих структур управління для прискорення територіального розвитку. Було створено законодавчу базу для Державної регіональної політики й ухвалено послідовні Державні стратегії регіонального розвитку. Уряд також суттєво збільшив державне фінансування регіонального розвитку, що є безумовним підтвердженням важливості цього питання. Зокрема, державна фінансова підтримка розвитку громад і розбудову інфраструктури у 2002 році склала понад 150,6 млрд грн, зокрема на розвиток сільських територій 1,8 млрд грн, соціальне забезпечення – 46,7 млрд грн, 7 млрд грн на освіту й охорону здоров'я та 66,8 млрд грн на розвиток дорожньої інфраструктури. Розглядаючи динаміку видатків місцевих бюджетів за останні 5 років, зроблено висновок, що скорочення кількості адміністративних одиниць районного і місцевого рівня призвело до майже 3-кратного скорочення витрат на державне управління. В абсолютних цифрах це становить 209,4 млрд грн у 2018 році і 67,2 млрд грн відповідно у 2022 році. Водночас дещо збільшились видатки на житлово-комунальне господарство, освіту та громадський порядок і безпеку.

З урахуванням євроінтеграційного курсу України в дисертації визначено напрями співпраці України й Організації економічного співробітництва та розвитку, головними серед яких є робота над законодавчим забезпеченням реформи децентралізації для приведення його у відповідність із нормами ЄС і світового співтовариства; розширення можливостей подальшого залучення передових міжнародних практик і стабілізації реформ політики.

7. На основі аналізу Концепції розвитку сільських територій і проблем, пов'язаних з їхнім розвитком, та з урахуванням результатів проведеного SWOT-аналізу стану сільських територій надано пропозиції щодо вдосконалення

Концепції. Зокрема, запропоновано побудову національної політики розвитку сільських територій на наукових засадах і з одночасним врахуванням встановлених норм і вимог, що діють у розвинутих країнах, а саме: комплексність розвитку інфраструктури, модернізація та технологічне покращення аграрного сектору, створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств, залучення інвестицій, вирішення проблем освіти, соціальної підтримки населення, екології, а також забезпечення соціальної справедливості та участі місцевого населення у процесі прийняття рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Програма соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року. Дніпропетровськ, 2015. Т. 4.
3. Титаренко О. М. Децентралізація як фактор розвитку територіальних громад в Україні. *Державне управління: вдосконалення та розвиток*. 2016. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=972>.
4. Копил Б. М. Досвід місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу. *Дзеркало дня*. 2010. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/2/08.pdf>.
5. Микитенко В. Б. Домінанти вирішення проблем інституалізації міжрегіональної економічної взаємодії в Україні в умовах децентралізації. *Економіка, управління, інновації*. 2016. № 1 (16). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=eui_2016_1_15.
6. Бусел В. П. Великий тлумачний словник української мови. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1739 с. URL: [http://padaread.com/?book=50054\);&pg=1](http://padaread.com/?book=50054);&pg=1).
7. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Вид. 2-ге перероб. і допов. Київ: Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2005. 254 с.
8. Грицяк І. А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ: Вид-во УАДУ, 1997. 487 с.
9. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: монографія / кол. авт.; відпов. ред. Н. Р. Нижник. Київ: Вид-во УАДУ при Президентіві України, 1997. 448 с.

10. Державне управління і менеджмент: навч. посіб. у таблицях і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов [та ін.]; за заг. ред. проф. Г. С. Одінцової. Харків: ХарРІ УАДУ, 2002. 492 с.
11. Оболенський О. Ю. Державне управління та державна служба: словн.-довід. Київ: КНЕУ, 2005. 480 с.
12. Іщенко М. П., Гук Б. М. Правове забезпечення державного управління і місцевого самоврядування: навч.-метод. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. 228 с.
13. Реформа децентралізації влади в Україні – Децентралізація влади. URL: [http:// decentralization.gov.ua](http://decentralization.gov.ua).
14. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні: наукова доповідь / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи, О. Л. Попової. НАН України. ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2015. С. 54–57.
15. Фінансова децентралізація, або що робити з грошима. URL: [http:// decentralization.gov.ua /news /item/id/2045](http://decentralization.gov.ua/news/item/id/2045).
16. Лозінський В. О. Адміністративні послуги, які надаються об'єднаними територіальними громадами. *Юридична наука*. 2019. № 6. С. 166–170.
17. Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.
18. Ведель Ж. Адміністративне право Франції. 1973. 305 с.
19. Treisman D. The Architecture of Government. Rethinking Policical Decentralization. NY: Cambridge University Press. 2007. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619151>.
20. Riker W. H. Federalism: Origin, Operation, Significance. Boston. *Little, Brown and Company*. 1964. 155 p.
21. Treisman D. The Causes of Corruption: A Cross-National Study. *Journal of Public Economics*. 2000. P. 399–457.
22. Tiebout C. A. Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Politacal Economy*. 1956. № 64. P. 416–424.

23. Rodden J. Comperative Federalizm and Decentralization. On meaning Measurement. *Comperative Politics*. 2004. Vol. 36. № 4. P. 481–500.
24. World Development Report. “World Bank. 1999. World Development Report 1999/2000: Entering the 21st Century”. NY: Oxford University Press. URL: <http://hdl.handle.net/10986/5982>.
25. Lijphart A. Democracy in Plural Societies. New Haven L: Yale University Press, 1977.
26. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
27. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.
28. Про добровільне об’єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
29. Сус Л. Проведення децентралізаційних реформ: уроки для України. Фінансові інструменти регіонального розвитку: Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Житомир, 28 жовтня 2016 року. Житомир: ЖНАЕУ, 2016. С. 20–23.
30. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.06.2014 № 591-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-%D1%80#Text>.
31. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.
32. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
33. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 77-

p. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-novogo-etapu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-na-20192021-roki>.

34. Міжнародний пакт ООН про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

35. Рекомендації Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» від 6 грудня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text.

36. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 року № 41/128 «Декларація про право на розвиток». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301#Text.

37. Європейська декларація прав міст (Постійна конференція місцевих і регіональних органів влади Європи Ради Європи, 18 березня 1992 р.). URL: <http://uadocs.exdat.com/docs/index-282345.html?page=4#9024938>.

38. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

39. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

40. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

41. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

42. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад. Київ: USAID, 2015. С. 46. URL: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/posibnyk.tergrweb.pdf>.

43. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>.

44. Pronko L., Kolesnik T., Samborska O. Activities of united territorial communities as a body of local government in the conditions of power decentralization in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4 (2). P. 184–190. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-2-184-190>.

45. Безпалько О. М. Роль територіальних громад у забезпеченні місцевого економічного розвитку: теоретичні засади дослідження. *Економіка і організація управління*. 2019. № 1 (33). URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/download/7072/7101>.

46. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). С. 51–57.

47. Орзіх М. П. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. *Міське та регіональне самоврядування України*. 1995. Вип. 1–2 (10–11). С. 67–75.

48. Кравченко Т. А. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування: аналіз сучасних наукових досліджень в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2015. № 1. С. 68–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drdu_2015_1_15.

49. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти. 2010. URL: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf.

50. Остапенко О. Г. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. 2015. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/9.pdf.

51. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. МОН України. 6-те вид., випр. і допов. Київ: Знання, 2016. 214 с.

52. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. 2009. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>.
53. Perroux F. A. New concept of development: Basic tenets / F.A. Perroux. London, Canberra, 1983. 212 p.
54. Anderson K. The Political Economy of Agricultural Price Distortions / K. Anderson. Cambridge and New York: *Cambridge University Press*. 2010.
55. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2008. 213 с.
56. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Д. М. Стеченко. Київ: Знання, 2007. 271 с.
57. Михасюк І. Р., Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Підручник. Львів. 2006. 220 с.
58. Степаненко С. В. Основні підходи, напрями та інструментарії державного регулювання економіки. Державне будівництво. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_2_13.
59. Миргородський Д. Ю. Теоретичні підходи до дефініції поняття «державне регулювання економіки». URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162885197.pdf>
60. Glossary of Industrial Organization Economics and Competition Law / compiled by R. S. Khemani and D. M. Shapiro, commissioned by the Directorate for Financial, Fiscal and Enterprise Affairs. OECD. 1993.
61. Ткачук В. А., Мірошніченко О. В. Методологічні основи державного регулювання. *Агросвіт*. № 5–6, 2021. С. 47–52. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.5—6.47.
62. Віремейчик А., Рубан О. Управління розвитком територій в умовах децентралізації. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. Вип. 1. С. 8–16.
63. Бліщук К. М. Управління розвитком території: економічні аспекти. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1. С. 217–224.

64. Adamovich M., Zvolinska-Ligai M. The «Smart Village» as a way to achieve sustainable development in rural areas of Poland. *Sustainability*. 2020. Vol. 12. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/16/6503>.
65. Булах Т. М. Соціальний розвиток села: стан, проблеми, перспективи: моногр. Київ, 2013. 434 с.
66. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території. *Економіка АПК*. 2005. №11. С. 43–48.
67. Калетнік Г. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерство аграрної політики і продовольства України, ВНАУ. Київ: ХайТек Прес, 2011. 427 с.
68. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: підручник. Київ: Знання, 2008. 398 с.
69. Павлов О. І. Різновиди сільських територій та їхні функціональні моделі. *Економіка АПК*. 2011. № 10 (204). С. 116–123.
70. Стегней М. І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: Європейський досвід і Українські реалії. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 3. С. 125–133.
71. Махсма М. Б. Регіональні аспекти оцінки рівня життя сільського населення. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 4. С. 127–138.
72. Скидан О. В. Аграрна політика регулювання зайнятості на селі. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2011. № 1, Т. 2. С. 3–10
73. Безпалько О. В., Галустян Ю. М., Гулевська-Черниш А. В. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи. Київ, 2008. 120 с.
74. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

75. Булах Т. М. Соціальний розвиток села: стан, проблеми, перспективи: монографія. Київ, 2013. 434 с.
76. Фоміцька Н. В. Життєдіяльність населення, як фактор розвитку території. *Державне будівництво*. 2007. № 1.
77. Мельник С. І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села. Київ, 2004. 342 с.
78. Сільський розвиток: об'єктність, просторові межі та суспільне призначення. *Економіка України*. 2011. № 8 (589). С. 78–89.
79. Шаров Ю. П. Муніципальні послуги: шлях до високої якості: монографія. Мелітополь, 2008. 136 с.
80. Ключник А. В. Зайнятість населення сільських територій: проблеми та стратегічні напрями їх вирішення. *Регіональна економіка*. 2011. № 1. С. 134–139.
81. Левківська Л. М. Формування та функціонування інтегрованих структур в агробізнесі. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 234–242.
82. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. URL: http://regionet.org.ua/files/04.RD_Strategies_Methodology_Kashevskyi_UA.pdf.
83. Монастирський Г. Л. Організація управління та регулювання економічним і соціальним розвитком сільських поселень: автореф. дис. канд. екон. наук. Львів, 2003. 21 с.
84. Мірошниченко О. В. Методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Академічні візії*. 2022. Вип. 14.
85. Руденко Л. Г. Природно-ресурсний потенціал як чинник економічного зростання в Україні. *Український географічний журнал*. 2001. № 3. С. 17–27.
86. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці. Київ, 2004. 488 с.
87. Малік М. Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 132–139.

88. Іванишин В. В. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій Європейських країн та США. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2015. № 24. Т. 3. С. 5–10.
89. Балдинюк В. М. Сутність та особливості державного регулювання розвитку сільських територій. *The scientific heritage*. 2020. № 48. С. 60–67.
90. Гудзь Ю. Ф. Механізм державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 79–86.
91. Гривківська С. Фінансові інструменти державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2014. Вип. 37. Ч. I. С. 39–44.
92. Ткачук В. А. Інституціональне середовище сталого розвитку сільських територій. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2013. Вип. 12. С. 230–234.
93. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп. / За заг. ред. акад. НААН П. Т. Саблука. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 342 с.
94. Коденська М. Ю., Єремєєва А. В. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка АПК*. 2013. № 6. С. 14–21.
95. Черкаська В. В. Сутність та функції державного регулювання розвитку аграрного сектору України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1104>.
96. Українське сільське господарство може «витягти з кризи» всю економіку – експерти. Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvo-boda.org/a/ukrainian-apk-can-support-all-economy/31070474.htm>.
97. Українська мережа сільського розвитку. URL: <https://urdn.org/silskij-rozvitok/>.
98. Дребот Н. П., Семеген І. Б. Реформа децентралізації в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. № 29 (4). С. 24–27.

99. Дрогомирецька Л. Ф. Децентралізація як чинник розвитку сільських територіальних громад. *Економічний простір*. 2019. № 141. С. 147–157.

100. Рябоконь В. П. Децентралізація – шлях до розвитку сільських територій в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 6–17.

101. Антонюк Н., Перхач О. Сучасні підходи до антикризового управління сільськими територіями в умовах децентралізації. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2020. С. 13–30.

102. Svitlak I., Huts N. The legal charter of the company of the future: the order of creation. *Futurity Economics&Law*. 2022. No. 2 (1). P. 22–27.

103. Ткачук В. А., Мірошніченко О. В. Методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Академічні візії*. 2022. Вип. 14. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7759345>.

104. Buriak I., Petchenko M. Analysis of the dilemmas of building an accounting system for the needs of future economic management. *Futurity Economics&Law*. 2021. No. 1 (1). P. 17–23.

105. Могилова М. М. Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 68–76.

106. Кисіль С. С. Державне регулювання фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 295–298.

107. Ткачук В. А., Мірошніченко О. В. Соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку. *Агросвіт*. № 19, 2022. С. 26–31. ОІ: 10.32702/2306-6792.2022.19.26.

108. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>.

109. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#n8>.

110. Brezzi M., Dijkstra L., Ruiz V. OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions. *OECD Regional Development Working Papers*. 2011. No. 2011/06. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5kg6z83tw7f4-en>.
111. Eurostat (n.d.), Urban Rural Typology, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Urban-rural_typology.
112. INSEE (L'Institut national de la statistique et des études économiques), «L'accessibilité aux services de la vie courante : un temps d'accès lié à la densité de population», 2016. www.insee.fr/fr/themes/document.asp?reg_id=29&ref_id=23861.
113. Regions at a Glance 2016, OECD Publishing, Paris, 2016. URL: http://dx.doi.org/10.1787/reg_glance-2016-en.
114. OECD Regional Statistics (database). 2015. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/region-data-en>.
115. OECD Regional Outlook Survey. GOV/RDPC (2015)8, OECD, Paris.
116. OECD Rural Policy Reviews: Chile 2014, OECD Publishing, Paris, 2014. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264222892-en>.
117. Innovation and Modernising the Rural Economy, OECD Publishing, Paris, 2014. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264205390-en>.
118. Rural-Urban Partnerships: An Integrated Approach to Economic Development, OECD Publishing, Paris, 2013. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264204812-en>.
119. Promoting Growth in All Regions. Paris: OECD Publishing, 2012. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264174634-en>.
120. OECD Regional typology, 2011. URL: https://www.oecd.org/gov/regional-policy/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf.
121. OECD Regional Outlook 2011: Building Resilient Regions for Stronger Economies. Paris: OECD Publishing, 2011. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264120983-en>.
122. How Regions Grow: Trends and Analysis. Paris: OECD Publishing, 2009. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264039469-en>.

123. The New Rural Paradigm: Policies and Governance, OECD Publishing, Paris, 2006. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264023918-en>.
124. Osborne S. P. Voluntary organizations and innovation in public services, London: Routledge. 2013.
125. Ottaviano, G. and J.F. Thisse. Agglomeration and economic geography. *Handbook of Regional and Urban Economics*. 2004. Vol. 4, Pp. 2563–2608.
126. Schulz T., Baumgartner D. Volunteer organizations: odds or obstacle for small business formation in rural areas? *Evidence from Swiss municipalities. Regional Studies*. 2013. Vol. 47 (4), Pp. 597–612.
127. Statistics New Zealand (2016), Defining Urban and Rural New Zealand, URL: www.stats.govt.nz/browse_for_stats/Maps_and_geography/Geographic-areas/urban-rural-profile/defining-urban-rural-nz.aspx.
128. Rodrigo D., L. Allio, P. Andres-Amo. Multi-level regulatory governance: Policies, institutions and tools for regulatory quality and policy coherence. *OECD Working Papers on Public Governance*. 2009. No. 13, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/224074617147>.
129. Rodríguez-Pose, A. and E. Garcilazo. Quality of government and the returns of investment: Examining the impact of cohesion expenditure in European regions. *Regional Studies*. 2015. Vol. 49/8, Pp. 1274–1290. URL: <https://doi.org/10.1080/00343404.2015.1007933>.
130. Sabel, C. and J. Zeitlin. Experimentalist governance”, in Levi-Faur, D. (ed.), *The Oxford Handbook of Governance*, Oxford University Press, 2012. URL: <http://oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199560530.001.0001/oxfordhb-9780199560530-e-12>.
131. Schakel A. et al. Final Report on Updating the Regional Authority Index (RAI) for Forty-Five Countries (2010–2016), European Commission, Brussels, 2018. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5562196f-3d3a-11e8-b5fe-01aa75ed71a1>.

132. Shortall S., M. Alston. To rural proof or not to rural proof: A comparative analysis. *Politics & Policy*. 2016. Vol. 44/1, Pp. 35–55. URL: <http://dx.doi.org/10.1111/polp.12144>.

133. Siegel, J. (n.d.). Innovative GIS applications help public infrastructure agencies do more with less. CIO Review. URL: <https://geographic-information-system.cioreview.com/cxoinsight/innovative-gis-applications-help-public-infrastructure-agencies-do-more-with-less-nid-15022-cid-52.html>.

134. Slack, E. Financing metropolitan public policies and services , Metropolis Observatory, Barcelona, Spain, 2018. URL: https://www.metropolis.org/sites/default/files/2018-11/MetObsIP6_EN.pdf.

135. Sørensen, E. and J. Torfing. Introduction: Governance network research: Towards a second generation”, in Theories of Democratic Network Governance, Palgrave Macmillan London, 2007. URL: http://dx.doi.org/10.1057/9780230625006_1.

136. UN (2016), Getting Started with the SDGs in Cities, UN Sustainable Development Solution Network. URL: <http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2016/07/9.1.8.-Cities-SDG-Guide.pdf>.

137. UN (2016), New Urban Agenda, United Nations, <http://habitat3.org/the-new-urban-agenda>.

138. WEF (2016), Security in travel: Promoting seamless and secure travel through cross-border data sharing and collaboration. World Economic Forum, Geneva. URL: http://www3.weforum.org/docs/IP/2016/MO/WEF_AT_SecurityinTravel.pdf.

139. Wijkman, A. The circular economy and benefits for society: Jobs and climate clear winners in an economy based on renewable energy and resource efficiency”, The Club of Rome, 2016. URL: <http://www.clubofrome.org/wp-content/uploads/2016/03/The-Circular-Economy-and-Benefits-for-Society.pdf>.

140. World Bank Group. City Creditworthiness Initiative: A Partnership to Deliver Municipal Finance, The World Bank, Washington, DC, URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/city-creditworthiness-initiative>.

141. Global Relations Brief. ОЕСР та Україна. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/countries/Global-Relations-Brief-Ukraine-UKR.pdf>.

142. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). URL: <https://mtu.gov.ua/content/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku-oesr.html>.

143. Постанова КМУ «Про утворення Координаційної ради у зв'язках з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-2015-%D0%BF#Text>.

144. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/en/>.

145. OECD. Turning to regions and local governments to rebuild Ukraine. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/turning-to-regions-and-local-governments-to-rebuild-ukraine-9510f490/>.

146. UNHRC. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

147. Як через війну скоротилось населення України та що з цим робити. URL: <https://suspilne.media/354672-ak-cerez-vijnu-skorotilos-naselenna-ukraini-ta-so-z-cim-robiti-rozpovidaie-ekspert/>

148. Datawheel. Ukraine country profile. URL: <https://oec.world/en/profile/country/ukr#yearly-exports>.

149. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>.

150. Мармуль Л. О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 80–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_7_13.

151. Семенишин Х. М. Визначення поняття «сільські території»: соціально-економічний аспект. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2012. № 4. С. 28–32.

152. Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*, 2017. № 3 (31). С. 48–60.

153. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 року № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>.

154. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text>.

155. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#Text>.

156. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України: постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 року № 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF#Text>.

157. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 року № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#Text>.

158. Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села. Національний інститут стратегічних досліджень: аналітична доповідь. 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_18_2021.pdf.

159. Бородіна О. М. Корегування політики державної підтримки сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С. 55–61.

160. Основні терміни та визначення до Концепції переходу України до сталого розвитку. URL:

http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb_n/webproc34?id=pf3511=18607&pf35401=55081.

161. Кухар В. П. Проблеми України – перехід до сталого розвитку. URL: http://www.medved.kiev.ua/arhiv_mg/stat_98/98_3_1.htm.

162. Невелєв О. Сталий розвиток як об'єктивна необхідність. *Територія. Сталий розвиток*. 2003. № 1. С. 65–72.

163. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) / Пер. з англ. 2-ге вид. Київ: Інтелсфера, 2000. 360 с.

164. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування. Аналітична записка. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/proekti-koncepcii-stalogo-rozvitku-ukraini-mozhlivist-ikh?_cf_chl_tk=FKY6uI3HN1L9GM91MJyuAGM.PQ1nBgY.si.h1TIWpzM-1684625678-0-gaNycGzNDKU.

165. Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 11. С. 168–173.

166. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». № 722/2019 від 30.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

167. Екологічна безпека та економіка: монографія / М. І. Сокур, В. М. Шмандій, Є. К. Бабець, В. С. Білецький, І. Є. Мельнікова, О. В. Харламова, Л. С. Шелудченко. Київ: ПП Щербатих О. В., 2020. 240 с.

168. Пищик Ю. Методичні підходи до визначення репресивності сільських територій. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/4916/4843>.

169. Panteleev O. Features of the implementation of rural development programs in the US and the European Union. *International Agricultural Magazine*. 2010. No 4. P. 9–10.

170. Колесников В. Світовий досвід розвитку сільських територій. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2956>.

171. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. Олексій Павленко: Уряд схвалив Концепцію розвитку сільських територій. URL: <https://minagro.gov.ua/news/oleksiy-pavlenkouryad-skhvaliv-kontseptsiyu-rozvitku-silskikh-teritoriy>.

172. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#n8>.

173. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій» від 19 липня 2017 р. № 489-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-2017-%D1%80#n8>.

174. FAO and World Health Organization. Assuring Food Safety and Quality: Guidelines for Strengthening National Food Control Systems. Rome.

175. Easterling W. Food, Fibre and Forest Products. In Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2007. Pp. 273–313.

176. United Nations. One Planet to Share: Sustaining Human Progress in a Changing Climate. Bangkok. 2012.

177. Ansoff I., Antoniou P. The Secrets of Strategic Management: The Ansoffian Approach. Charleston: Book Surge, LLC. 2006.

178. Thompson A., Strickland A. Strategic Management: Concepts and Cases. Boston, Mass: McGraw-hill/Irvin. 2001.

179. Малік М. Й., Хвесик М. А. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 3–12.

180. Лопатинський Ю. М., Буринська О. І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. 2018. С. 94–102.

181. В Україні недоїдають близько 10 млн людей – ЮНІСЕФ. URL: <https://delo.ua/uk/society/v-ukrayini-nedoyidayut-blizko-10-mln-lyudei-yunisef-384270/>.

182. Зануда А. В. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює. URL: <https://u.to/RolyGg>.

183. Геопортал адміністративно-територіального устрою України / Міністерство розвитку громад та територій України; Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://atu.gki.com.ua>.

184. Розвиток сільських територій України (1990–2010 роки): монографія / М. К. Орлатий, І. Ф. Гнибіденко, І. М. Демчак та ін.; за ред. М. К. Орлатого. Київ: НДІ «Укراгропромпродуктивність», 2012. 752 с.

185. Реформування адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня (районів). URL: <https://decentralization.gov.ua/new-rayons>.

186. Мертві села України: рейтинг регіонів за кількістю вимираючих сіл. URL: <https://zemliak.com/reityngy/1389-mertvi-sela-ukrajini-reyting-regioniv-zakilkistyu-vimirayuchih-sil-spiski>.

187. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.

188. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мірошніченко О. В. Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2020. № 13 (93). URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16002403107872.pdf>.
2. Ткачук В. А., **Мірошніченко О. В.** Методологічні основи державного регулювання. Агросвіт. 2021. № 5–6. С. 47–52. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3401&i=6>. (Здобувачем досліджено питання щодо основ державного регулювання).
3. Ткачук В. А., **Мірошніченко О. В.** Соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку. Агросвіт. 2022. № 19. С. 26–31. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/586/593>. (Здобувачем проаналізовано основні напрями, проблеми та перспективи співпраці України з ОЕСР).
4. Мірошніченко О. В. Аналіз викликів, тенденцій та можливостей для сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку). Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. № 3. С. 280–284. URL: <http://ujae.org.ua/analiz-vyklykiv-tendentsij-ta-mozhlyvostej-dlya-silskogo-rozvytku-krayin-uchasnyts-oesr-organizatsiyi-ekonomichnogo-spivrobitnytstva-ta-rozvytku/>.
5. Мірошніченко О. В. Методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Академічні візії. Вип. 14. 2022. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/10>.
6. Мірошніченко О. В. Співпраця України та Організації економічного співробітництва та розвитку. Український журнал прикладної економіки та

техніки. 2022. № 4. С. 250–255. URL: <http://ujae.org.ua/spivpratsya-ukrayiny-ta-organizatsiyi-ekonomichnogo-spivrobotnytstva-ta-rozvytku/>.

Тези наукових доповідей

7. Мірошниченко О. В. Принципи та функції державного регулювання сільського розвитку в Україні. Актуальні проблеми економіки, обліку, менеджменту та права: міжнародна науково-практична конференція, м. Полтава, 16 вересня 2020 року: тези доповіді. Полтава, 2020. С. 28–29.

8. Мірошниченко О. В. Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації в Україні. Science and Society: IX International Scientific and Practical Conference, м. Копенгаген, Данія, 1–2 жовтня 2020 року: тези доповіді. Копенгаген, 2020. С. 54–59.

9. Мірошниченко О. В. Аналіз сучасного стану сільського розвитку в Україні та світі в умовах децентралізації. The World of Science and Innovation: III International Scientific and Practical Conference, м. Лондон, Великобританія, 14–16 жовтня 2020 року: тези доповіді. Лондон, 2020. С. 434–438.

10. Мірошниченко О. В. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. Modern Research in World Science: VII Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 2–4 жовтня 2022 року: тези доповіді. С. 1040–1047. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-2-4.10.22.pdf>.

11. Reznik N. P., Dolynkyi S. V., **Miroshnychenko O. V.**, Aliexsieiev I., Yarmoliuk A., Svitlyshyn I. Features of the Selection of Foreign Securities for Investment Activities. Digitalisation: Opportunities and Challenges for Business: International Conference on Business and Technology, 01 March 2023: theses of the report. Springer, Cham, 2023. Pp. 26–34. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-26953-0_4. *(Здобувачем виокремлено основні типи і форми децентралізації та систематизовано проблеми сільського розвитку за типом регіонів).*

Визначення сільських територій в деяких країнах ОЕСР

Країна	Визначення
Австралія	П'ять «класів віддаленості», визначених у стандарті австралійської статистичної географії (ASGS). Ці класи віддаленості відображають відмінності в доступі до послуг через фізичні зв'язки між місцями. Вони також надають зведену географічну класифікацію для порівняння того, як результати відрізняються між великими регіонами, що мають спільні характеристики віддаленості
Австрія	Використовує типологію «місто-село» Європейської комісії
Бельгія	У Фландрії для просторового розвитку «сільська місцевість» визначається як функція наявних природних і сільськогосподарських структур. У Валлонії використовується визначення, що ґрунтується на політиці ЄС
Канада	До сільської місцевості належить уся територія, що лежить за межами населених пунктів. Разом населені центри та сільські райони охоплюють всю Канаду
Чилі	Чилі перебуває в процесі оновлення поточного визначення сільської місцевості. У цей час сільські території ідентифікуються на основі трьох типів муніципалітетів відповідно до щільності населення в районах перепису
Чехія	Сільська місцевість наразі визначається здебільшого за секторами. У Програмі сільського розвитку ЄС сільські території – це всі території Чеської Республіки, за винятком міст, з населенням понад 100 000 жителів
Данія	Нова категоризація сільських територій (муніципальний рівень) була зроблена для Програми сільського розвитку ЄС у 2014–2020 рр. Інше визначення периферійних територій (муніципальний рівень) було зроблено для структурних фондів ЄС у 2014–2020 рр. У 2013 році була розроблена нова типологія сільських і міських територій, що також розрізняє території, близькі до великих міст і далекі від них. Ця типологія класифікує парафії та була розроблена для статистичних цілей. Проте показники, використані для цієї категоризації, також були початком для згаданих вище категорій, що стосуються програм ЄС

Естонія	В Естонії немає єдиного офіційного визначення сільських територій. Відповідно до Національної стратегії регіонального розвитку на 2014–2020 рр. було виділено різні типи територій (і певним чином також враховано під час розроблення стимулів політики регіонального розвитку), зокрема: центри ринку праці / зони повсякденної діяльності (16); більші міські райони (5 у всіх із 16 центрів LMA-s); внутрішні райони центрів ринку праці (розрізняючи ближчі/приміські та віддалені / слабо пов'язані між собою сільські внутрішні території). Відповідне просторове розмежування базується на одиницях LAU2 (неушкоджених муніципалітетах). «Сільські» території досі не визначені чітко в цьому рамковому документі національної регіональної політики. Для Плану сільського розвитку ЄС використовується визначення сільської місцевості, відповідно до якого всі муніципалітети та малі міста (з населенням до 4 000) вважаються сільськими. Для програмного періоду 2014–2020 рр. було внесено певні коригування визначення, яке виключає з визначення сільської території муніципалітети зі збільшеною кількістю жителів, низьким рівнем безробіття та високим середнім доходом
Фінляндія	У 2013 році Фінляндія завершила нову класифікацію місто-село, що базується на наборах просторових даних
Франція	Франція використовує широкий спектр визначень сільських територій залежно від предмета/проблеми
Греція	Греція використовує кілька визначень. Вона визначає сільські громади на основі порогів чисельності населення в межах адміністративних кордонів. Розрізняють також громади на висоті понад 2000 метрів. Політика регіонального розвитку Греції базується на типології ЄС, а гірські та неблагополучні території визначаються відповідно до Директиви ЄС 75/268 і наступних Директив
Угорщина	Визначення сільських і міських територій базується на територіальних особливостях Угорщини. Сільські райони – це населені пункти з населенням до 10 тис. жителів. Поселення Будапештської агломерації виключені із цього визначення. Сільська політика та Пріоритет 6 Програми сільського розвитку ЄС розрізняють розвинені та слаборозвинені сільські території
Ісландія	Характеристики, що відрізняють регіональну та сільську політику в Ісландії, не так чітко визначені, як в інших європейських країнах, оскільки райони за межами столичної території є густонаселеними. Тому міські, регіональні та сільські відмінності не такі чіткі, як у великих країнах, і зливаються в одну сферу політики. Тому регіональний розвиток і розвиток сільських територій здебільшого поєднуються та прописується в Політиці регіонального розвитку

Ірландія	В Ірландії сільські території визначаються як усі території за межами п'яти головних міст Дубліна, Корка, Голвея, Лімерика та Вотерфорда
Ізраїль	Географія Ізраїлю поділяється на п'ять типологій (або моделей розвитку): міська, сільська, змішана, національна та прибережна. Типологія створена для збалансування розвитку і збереження (сільськогосподарських земель і відкритих просторів). Кожен тип має низку законодавчих інструкцій, що регулюють такі питання: максимальний розмір місцевості (за винятком міського), ступінь розширення сільської місцевості, середню мінімальну щільність для житлової забудови, промисловий і комерційного розвиток, туристичні цілі, а також використання та цілі міжміських зон
Італія	Сільські території визначено та класифіковано відповідно до типології ЄС та стратегії регіонального розвитку. Сільські території були виділені з міських полюсів, а потім були розділені на три категорії: інтенсивно культивовані та рівнинні території, проміжні сільські території і, нарешті, території з відстаючим розвитком
Японія	Сільські території визначають, порівнюючи з міськими районами, й іноді для цілей політики використовується класифікація, що поділяє їх на густонаселені території (DID) і негустонаселені території (Non-DIDs): 1. DID позначаються відповідно до встановлених критеріїв, які базуються на статистичних даних і визначаються як території зі щільністю населення щонайменше 4000 осіб на км ² , що примикають одна до одної в межах муніципалітету та де сукупне населення становить 5000 осіб або більше. 2. Міські території та 3 види сільськогосподарських територій класифікуються за допомогою базової класифікації, щоб сприяти сільськогосподарській політиці під час перепису сільського та лісового господарства.
Південна Корея	Визначається на основі кількості населення
Нідерланди	Одним із визначень, яке часто використовується в дискурсі голландської політики, є визначення міського міста, яке складається з п'яти категорій: від неміського до дуже міського. Критерієм визначення є щільність адрес на км ² , або для районів поштового індексу, або на муніципальному рівні. Тоді сільські території визначаються як неміські та малоурбанізовані території, тобто території з менш ніж 1000 адресами на км ² .

	Класифікація щільності оточуючої адреси на основі п'яти категорій: 1. надзвичайно урбанізований – 2500 адрес або більше на км²; 2. сильно урбанізовані – від 1500 до 2500 адрес на км²; 3. помірно урбанізований – від 1000 до 1500 адрес на км²; 4. малоурбанізовані – від 500 до 1000 адрес на км²; 5. неурбанізовані – менше 500 адрес на км². Міська територія: сітка розміром 500 на 500 метрів вважається урбанізованою територією, якщо навколишня щільність адрес становить 1500 або більше на км² у сітці. Сільська місцевість: територія з навколишньою щільністю адрес менш ніж 1000 на км². Інше визначення: Межа забудованої території, що використовується для цілей моніторингу Міністерством інфраструктури та довкілля, є поєднанням функції території та твердості території (тротуар, дороги, будівлі тощо)
Норвегія	Сільські території (або віддалені території) здебільшого визначаються демографією, географією, ринком праці та рівнем життя. З погляду демографії акцент робиться на зростанні чи зменшенні чисельності населення та статеві-віковому складі. З погляду географії наголос робиться на ступінь центральності (велике місто проти периферії), щільність населення та доступність із погляду відстані подорожі до Осло. З погляду ринку праці акцент робиться на зростанні зайнятості та рівнях трудової участі. Рівень життя вимірюється доходом. Сільська територія також визначається з погляду економічних зон, що мають право на інвестиційну допомогу, де щільність населення є основним критерієм
Польща	Сільські території визначаються як території, розташовані за межами адміністративних кордонів міст, тобто сільських муніципалітетів або сільських частин місько-сільських муніципалітетів (гмін). Для заходів у межах Пріоритету 6, присвячених розвитку сільських територій (базові послуги та оновлення села), підтримка обмежена сільською територією та містами з населенням менше 5 000 жителів і в містах ЛІДЕР із населенням не менше ніж 20 000 жителів. Інші заходи Програми розвитку села не спрямовані виключно на сільські території. У Програмі розвитку сільських територій немає різниці між сільськими районами, розташованими поблизу міст, і віддаленими
Португалія	Є кілька класифікацій для різних цілей. Наприклад, просторове планування, статистичні цілі або сільська політика. Сільська політика базується на типології ЄС.

Словаччин а	Є одне офіційне визначення «сільської території». Немає відмінностей між сільськими територіями», розташованими поблизу великих міст і більш віддаленими
Словенія	Сільська політика ґрунтується на типології ЄС із деякими спеціальними визначеннями для певних показників
Іспанія	Паралельно є кілька визначень: • Національн ого інституту статистики (сільські території – це муніципалітети з населенням менше 2000 жителів); • Міністерст ва сільського господарства, продовольства та довкілля (сільські території – це муніципалітети з менш ніж 100 жителями на км² і менш ніж 30 000 жителів загалом. Розрізняють сільські території, розташовані поблизу міст, і віддалені території на основі критеріїв поїздки). Відповідно до Регламенту (ЄС) 1305/2013 (стаття 50), кожен керівний орган визначає сільську територію для кожного ПРР
Швеція	У Швеції використовується кілька визначень сільських територій. Загалом вони відрізняються від визначень ОЕСР та ЄС, оскільки шведські класифікації проводяться на рівні муніципалітетів або навіть менших одиниць. Це означає, що великі території, які ОЕСР визначає як сільські у шведських визначеннях, є частково міськими, а частково сільськими. Також було важливо розробити визначення, які б проводили різницю між сільськими територіями, розташованими поблизу міських, і тими, що є більш віддаленими. Ця перспектива також важлива в поточній роботі комітету з перегляду сільської політики. У межах Загальнодержавної програми розвитку сільських територій на 2014–2020 рр. було розроблено спеціальне визначення сільських територій. Це визначення встановлює рамки для того, де підтримка програми є прийнятною
Туреччина	У Туреччині є два офіційних визначення сільської території. Обидва також використовуються для територіальної статистики TurkStat. Перше базується на пороговому значенні чисельності населення у 20 000, яке визначає, що населені пункти з населенням менше 20 000 вважаються сільською місцевістю. Друге базується на адміністративних одиницях, що поділяються на міські території (тобто обласні та районні центри) і сільські (села) території. Перше прийнято як цільову територію для реалізації сільської політики. Очікується, що класифікація сільських територій за віддаленістю буде врахована під час створення нового визначення сільської території. У Десятому плані розвитку (2014–2018 рр.) вказується, що під час розробки політики місцевого розвитку сільських територій також будуть враховуватися специфічні умови близьких, проміжних і віддалених сільських поселень. Немає конкретного чи офіційного визначення віддалених сільських територій

Продовження таблиці Б 1

Велика Британія	Є три офіційні визначення того, що таке сільське, яке використовується для статистичних цілей. Загалом, сільські території визначаються в: • Англії та Уельсі як поселення з населенням менше 10 000 осіб; • Шотландії як поселення з населенням менше 3000 осіб; • Північній Ірландії як поселення з населенням менше 1500 осіб. Усі ці визначення сільської та міської місцевості включають більш детальну класифікацію, що диференціює території на основі того, наскільки близько сільська місцевість розташована до більшого міського поселення (розрахунки близькості)
Сполучені Штати Америки	Закон про сільське господарство 2014 року (законопроект про ферми) передбачає, що райони з населенням до 35 000 і сільські за характером мають право на участь у програмах сільського житла USDA